

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

Komlósi Andrea

Negatív okozás és kauzális magyarázat

Filozófiatudományi Doktori Iskola

Vezető: Dr. Kelemen János

Analitikus filozófia program

Vezető: Dr. Kelemen János

A bizottság tagjai és tudományos fokozatuk:

Elnök: Dr. Kelemen János CMHAS, egyetemi tanár

Bírálok: Dr. E. Szabó László DSc, egyetemi tanár

Dr. Ambrus Gergely PhD, egyetemi docens

Titkár: Dr. Szalai Judit PhD, egyetemi adjunktus

Tag: Dr. Margitay Tihamér CSc, egyetemi tanár

Póttag: Dr. Ullmann Tamás

Póttag: Dr. Pogonyi Szabolcs

Témavezető: Dr. Tózsér János PhD

Budapest, 2014

Tartalomjegyzék

Bevezetés	4
1. A NEGATÍV OKOZÁS TÍPUSAI ÉS PROBLÉMÁI	6
1.1 A negatív okozás típusai	6
1.2 A negatív okozás problémái	10
2. OKSÁGELMÉLETEK ÉS NEGATÍV OKOZÁS	13
2.1 Fizikai folyamat és negatív okozás: kvázi-okozás	19
2.2 Kontrafaktuális függés és negatív okozás: Intrinzikusság és preempció	24
2.3 Fizikai folyamat és kontrafaktuális függés: a két fogalom modell	28
3. A NEGATÍV KAUZÁLIS RELÁCIÓ RELÁTUMAI	31
3.1. Negatív okozás és kauzális magyarázat	31
3.2 A program magyarázat	36
3.3 Események, mint esszenciálisan hiányok	38
3.3.1 A hiányok szerep-funkcionalista felfogása	40
3.3.2 Lewis eseményfelfogása	42
3.3.3 A szerep-funkcionalizmus lewisi kritikája	44
3.3.4 Egy lehetséges ellenvetés a hiányok szerep-funkcionalista értelmezésével szemben	49
3.3.5 A walesi herceg problémája és a proporcionalitás korlátai	54
3.4 Események, mint akcidentálisan hiányok	56
3.4.1 A qua-felfogás	59
3.4.2 Mik a hiányok?	61

3.4.3 A qua-felfogás alkalmazhatósági köre	62
3.5 Összefoglalás	63
4. A NEGATÍV KAUZÁLIS RELÁCIÓ TERMÉSZETE	64
4.1 A hibrid elmélet	65
4.2 Az angol királynő probléma és egy új probléma	71
4.3 Összefoglalás	73
5. A KAUZÁLIS RELÁCIÓ KÖRNYEZETE	74
5.1 A preemptív prevenció és a népi fizika	74
5.1.2 Kauzális modellek	76
5.1.3 Népi fizika és kvázi-izolált rendszerek	79
5.2 Háttérfeltételek	84
5.3 Egy ellenpélda a hibrid elmélettel szemben	90
5.4 Összefoglalás	93
6. GENUIN OKOZÁS-E A NEGATÍV OKOZÁS?	94
6.1 Diszkonnekció és dupla prevenció	94
6.2 A parazita-függés	104
7. ÖSSZEFOGLALÁS	107
Irodalom	108

Bevezetés

Hétköznapi beszédhelyzetekben, tudományos vagy jogi diskurzusban gyakran találkozunk olyan negatív oksági állításokkal, melyeket minden további nélkül genuin módon okságinak tekintünk, következtetéseket vonunk le belőlük, cselekszünk ezek alapján, vagy éppen morális ítéletet hozunk. Az okságelméletek számára azonban problémát jelentenek. Ez a probléma, úgy vélem, kettős természetű. Egyfelől a negatív okozás esetében is meg kell határoznunk, hogy milyen természetű ez a reláció és melyek a reláció relátumai, másfelől ezt olyan módon kell megtennünk, hogy ne egy, a pozitív okozás elméletétől független, önálló negatív okozásra vonatkozó elméletet nyerjünk, hanem egy olyan elméletet, amely beilleszthető a pozitív okozásra vonatkozó általunk képviselt elméletbe. Vagyis egy olyan elméletet kell alkotnunk, amely egyformán vonatkozik a negatív és a pozitív okozásra is. Dolgozatomban arra vállalkozom, hogy mindkét feladatnak eleget tegyek. Mivel azonban a negatív okozás esetében a genuinitás kérdése különösen élesen és megkerülhetetlenül merül fel, így én sem kerülhetem majd el, hogy állást foglaljak e kérdésben is.

Írásomban három fő állítás mellett érvelek. Az első állítás, hogy adhatunk olyan értelmezést a hiányoknak, amely alapján azok beilleszthetők az események közé. A másik állítás, hogy rendelkezésünkre áll egy olyan okságelmélet, amely megfelelő módosítások után a negatív és a pozitív okozást egyaránt kielégítő módon kezelni képes. A harmadik állítás, hogy abból a tényből, mely szerint az oksággal kapcsolatos két fő intuíciónk nem egyeztethető össze maradéktalanul, és emiatt – úgy tűnik – minden okságelmélet ki van téve az ellenpéldák fenyegetésének, nem kényszerülünk azt a következtetést levonni, miszerint nem létezik elfogadható okságelmélet. Ez utóbbi állításomat alátámasztandó amellek érvelek majd, hogy az ellenpéldákkal való küzdelemben nem pusztán az adott okságelméletre lehet hagyatkoznunk, esetünkben majd a hibrid elméletre, hanem figyelembe kell vennünk egy elméleten kívüli, ha úgy tetszik elmélet előtti tényezőt is, nevezetesen azt a népi fizikából származó fogalmi keretet, amelyből az oksággal kapcsolatos intuíciónk származnak.

Dolgozatomban a következőképpen haladok majd. Először tisztázom, hogy miről beszélünk, amikor negatív okozásról beszélünk, és azt, hogy melyek azok a negatív okozással kapcsolatos problémák, amelyekre megoldást keresek. A második fejezetben röviden foglalkozom az oksággal kapcsolatos intuíciónkkal, az okságelméleteket kialakító kétféle attitűddel és az ezekhez kapcsolódó kétféle redukív elmélettípussal, majd rátérek a kauzális

reláció intrinzikusságának kérdésére és amellet érvelek, hogy az intrinzikusság intuícióját nem hagyhatják figyelmen kívül az okságelméletek. A harmadik fejezetben miután kitértem arra az elméletre, mely szerint a negatív okozás valójában kauzális magyarázat, részletesen bemutatom és elemzem a negatív okozás relátumainak meghatározására tett főbb megoldási kísérleteket. Először érvelek a hiányok szerep-funkcionalista felfogása ellen, majd a negatív okozás relátumaira vonatkozóan kidolgozok egy David Lewis által inspirált megoldást, a qua-felfogást, és érvelek amellet, hogy ez az egyetlen olyan megoldás, amely megoldja a hiányok problémáját.

A negyedik fejezetben a negatív oksági reláció természetével foglalkozom, és a Jonathan Schaffer által javasolt hibrid elméletet módosítom és dolgozom ki részletesen. Amellet az állítás mellett érvelek, hogy az átalakított hibrid elmélet nem csak a negatív okozás problémája felől nézve tűnhet talán az egyik legmegfelelőbb elméletnek, hanem a pozitív okozás problémája felől szemlélve is.

Mindezek után egy ellenpélda kapcsán érvelek majd a népi fizika fogalmi keretének fontossága mellett, majd javaslatot teszek eme fogalmi keret összetevőire vonatkozóan. Miután ezt megtettem, segítségével az általam módosított hibrid elméletet védelmezem egy döntőnek tartott ellenvetéssel szemben. Végezetül rátérek arra a kérdésre, hogy genuin okozás-e a negatív okozás, és megmutatom, hogy Schaffer genuinitás melletti, az okság paradigmatis eseteiből vett érve nem plauzibilis, de átalakítva valamelyest plauzibilisebbé tehető.

1. A NEGATÍV OKOZÁS TÍPUSAI ÉS PROBLÉMÁI

1.1 A negatív okozás típusai

Az okozás azon eseteit nevezem negatív okozásnak, amelyekben a kauzális reláció egyik vagy mindkét relátuma valamiféle hiány. Bár ez a definíció ebben a formájában sajnos végső soron nem lesz megfelelő, mivel léteznek a negatív okozásnak olyan esetei, melyekben mindkét relátum pozitív esemény, ennek ellenére mégis érdemes kiindulópontul ezt választani, mivel ez a definíció alkalmas arra, hogy a negatív okozás olyan problémáira is rávilágítsunk, mely probléma egyébként nem merül fel a negatív okozás minden típusánál. Ezt a kezdeti definíciót a későbbiek során pontosítani fogom, amikor már teljes egészében átláthatóvá válik mindaz, amit a negatív okozásról állíthatunk.

Ezzel a definícióval, még ha el is fogadjuk ideiglenesen, akkor sem megyünk sokra, hiszen nem tudjuk, hogy mik azok a hiányok. Sajnos velük kapcsolatban sem tudok sokkal pontosabb előzetes definíciót adni, hiszen éppen az lesz az egyik kérdés a negatív okozás kapcsán, hogy mik a hiányok. De hogy addig is legalább valamilyen meghatározásunk legyen, a hiány alatt – szintén átmenetileg – egy aktuális esemény hiányát értem, egy esemény meg nem történését. Ehhez képest használom olykor a pozitív esemény kifejezést, amely azt hivatott jelezni, hogy éppen egy konkrét, vagyis téridőbeli partikuláréről beszélünk.

A negatív okozás az úgynevezett pozitív okozással áll szemben. Ezek azok a kauzális esetek, amelyekről általában beszélni szoktunk, és amelyekben „pozitív”, vagyis konkrét létezők állnak egymással kauzális relációban. A pozitív okozást a továbbiakban, amikor egyértelmű, hogy erről van szó, egyszerűen csak okozásnak nevezem majd. A pozitív okozás alá tehát az okság minden olyan esete besorolható, amelyben nem vesznek részt hiányok, illetve pontosabban – a fentieket figyelembe véve – amelyek nem negatív okozásos esetek.

Azt a tényt, hogy valóban felmerülhetnek nehézségek a negatív okozás kapcsán, a következő igen egyszerű, ám annál szemléletesebb példával illusztrálja Phil Dowe.¹ Dowe *Why Preventers and Omissions are not Causes* című írásában, ahogy általában is, amellet érvel, hogy a negatív okozás nem tekinthető ugyanolyan értelemben vett okozásnak, mint a pozitív okozás, hanem annak csak egy gyengébb változata, tulajdonképpen nem is okozás. Vagyis Dowe elutasítja a genuinizmust, mely álláspont szerint a negatív okozás genuin

¹ Dowe 2004.

okozás, és amely álláspontot én is így fogok nevezni, a továbbiakban nem jelezve külön, hogy ez alatt a negatív okozással kapcsolatos genuinizmust értem.

Képzeljük el, hogy ma reggel nem dobtam ki egy téglát a csukott ablakon és az ablak nem tört be. Ha azt állítanánk, hogy a téglát nem dobása okozta azt, hogy nem tört be az ablak, akkor egy negatív kauzális reláció létezését állítanánk. De vajon állíthatunk-e ilyesmit? Vajon a téglát nem dobása okozta-e, hogy nem tört be az ablak? Dowe felidézi azokat az okságméleteket, amelyek alapján igenlő választ kell adnunk erre a kérdésre, a cikk egésze fényében azonban nyugodtan mondhatjuk, hogy Dowe valójában azt kérdezi tőlünk, hogy komolyan lehet-e azt gondolni, hogy azzal, hogy nem dobtam ki a téglát az ablakon, azt okoztam, hogy nem tört be. Azt a választ sugallja, hogy nem lehet komolyan gondolni, és úgy tűnik, igazat kell adnunk neki, mivel ebben a formájában valóban nehéz komolyan gondolni ezt az állítást.

Ha nem egyértelmű a nehézség, akkor tovább színesíthetjük a példát azzal, hogy elképzeljük azt a szituációt, amelyben nem dobtam ki a téglát az ablakon. Mondjuk, hogy egy zsúfolt hálóteremről van szó, ahol mindenki békésen készülődik a reggelihez, és egy téglát hever az ablak alatt. Végülis akkor mindenki, engem is beleértve, azt okozta, hogy nem tört be az ablak? Nem, ezt valószínűleg még nehezebb komolyan gondolni. A kérdés persze az, hogy mi okozza a nehézséget.

Első gondolatunk az lehet, hogy azért nehéz egy ilyen típusú negatív oksági állítást komolyan venni, mert egyértelműnek látszik, hogy egy ilyen típusú állítással csupán egy kauzális reláció lehetőségéről beszélünk, nevezetesen annak a lehetőségéről, hogy ha valaki felvinné a földről a téglát, akkor a téglát segítségével betörhetné az ablakot, azaz a téglát eldobása okozhatná azt, hogy betörnek az ablakok.

Érthető, hogy Dowe pont egy olyan típusú negatív okozásos példával kezd bele a negatív okozás tárgyalásába, amely a legkevésbé tűnik, vagy inkább, a legkevésbé sem tűnik kauzálisnak, hiszen végig a genuinizmus ellen érvel. Én viszont nem ezért választottam ezt a példát, hanem azért, mert bár nem fogok a genuinizmus ellen érvelni, magam is igen alkalmasnak tartok egy ilyen példát arra a célra, hogy valamilyen előzetes fogalmat alkothassunk a negatív okság problémájának természetéről. Ugyanakkor, amennyiben csakis ilyen példákat tudnánk negatív okozás címén elősorolni, akkor valószínűleg kevéssé lennénk meggyőződve arról, hogy érdemes a negatív okozás problémáival foglalkozni.

Ámde léteznek olyan negatív esetek, amelyek ennél az esetenél jóval inkább kauzálisnak tűnnek, és ez a jelenség motiválhat minket arra, hogy foglalkozzunk a problémával. Egy

fokkal meggyőzőbbek például azok az esetek, amelyekben egy esemény hiánya okozza egy másik esemény megtörténését. Itt olyan szituációkra gondolhatunk, amelyben valaki elmulaszt megtenni valamit és ennek eredményeképpen következik be a hatás. Innen is kapta ez a típus a mulasztás nevet. A mulasztás típusának leggyakrabban felhozott példája, melyet én is számtalanszor használni fogok, a kertész és az elhervadt virágok esete. Itt a negatív állítás úgy hangzik, hogy a kertész virágöntözésének elmulasztása okozta, hogy elhervadtak a virágok. Vagy egy másik példa: tudtam arról, hogy bankrablás készül és nem szóltam a rendőrségnek. Hamarosan valóban kirabolták a bankot. Vajon a mulasztásom okozta ezt? Igen, gondolhatjuk, hogy részben én voltam a rablás oka, de legalábbis helyesebb lett volna szólni. A mulasztásos esetek talán már nem annyira elfogadhatatlanok genuin okozásként, mint a fenti téglás eset.

Még erőteljesebben okságinak tűnnek azok az esetek, amelyek azt állítják, hogy egy esemény megakadályozta egy másik esemény bekövetkezését, vagyis a prevenció esetei. Ilyen esetben egy esemény megtörténése okozza egy másik esemény meg nem történését. Visszatérve Dowe eredeti példájához, képzeljük el, hogy valaki tényleg felkapja azt a téglát és az ablak felé hajítja, én azonban elkapom, még mielőtt betörné az ablakot. Ebben a szituációban azt gondolnánk, hogy oksági szerepem volt abban, hogy nem tört be az ablak, úgy gondolnánk, megakadályoztam, hogy betörjön. Mivel a prevenció és mulasztás egymás tükörképei, így átalakíthatjuk mulasztássá ezt az esetet. Képzeljük el megint, hogy az a valaki felkapja a téglát, elhajítja az ablak felé, én azonban most semmit nem csinálok, hanem nézem, ahogy betörik az ablak. Világos, hogy úgy gondolnánk, magamat is okolhatom azért, hogy betört az ablak.

Ezzel előttünk áll a negatív okozás alaptípusai közül három: a mulasztás, melyben egy esemény meg nem történése, vagyis hiánya okozza egy másik esemény bekövetkezését, a prevenció, amelyben épp fordítva, egy esemény bekövetkezése okozza egy másik esemény be nem következését, vagyis hiányát, és a mulasztás általi prevenció, melyben egy esemény meg nem történése okozza egy másik esemény meg nem történését, vagyis egy hiány okoz egy másik hiányt. Ez utóbbi típus – mint látható – az első két típus kombinációja, és ebbe a típusba tartozik Dowe eredeti példája.

Azonban létezik még egy negyedik alaptípus is, és ez az a típus, amely meggátolt minket abban, hogy úgy definiáljuk a negatív okozást, mint amelyben hiányok szerepelnek a relátumok között, mivel a negyedik alaptípus relátumai aktuális események. Ezt a típust

Jonathan Schaffer diszkonnekciónak nevezte el.² A diszkonnekció legtöbbször idézett esete a puskalövés esete, melyben a ravasz meghúzása az oka annak, hogy kirepül a golyó a puskacsőből. Láthatóan mind a ravasz meghúzása, mint a golyó kirepülése pozitív esemény. Az eset azonban mégis a negatív esetek közé sorolható, mivel – kissé leegyszerűsítve a puskák működését – a ravasz meghúzása, vagyis egy pozitív esemény azt eredményezi, hogy elmozdul a rugót összenyomva tartó pöcök, vagyis egy hiány jön létre, és utána ez a hiány okozza, hogy a rugó feszítetlen állapotba kerül és meglöki a golyót, vagyis egy pozitív eseményt. Legalábbis így lehet ez egy nagyon kezdetleges, leginkább talán csúzlira emlékeztető puska esetén. Viszont ha eltekintünk a tényről, hogy a puskagolyó nem egy egyszerű tömör golyó, továbbá természetesen nem csak annyi történik vele, hogy meglöki valami és kirepül a csövön, akkor a valódi puskák működése nagyon is hasonló a csúzlík működéséhez.

Úgy gondolom, hogy a negatív okozás esetei közül a diszkonnekció esetei tűnnek a leginkább genuin módon okságnak.³ A diszkonnekciónál már csak a pozitív okozás esetei erősebbek, gondoljunk egy olyan esetre, amikor valaki egy kalapáccsal rácsap egy vázára és az összetörik. Egy ilyen esetben, ha semmi szokatlan nem látszik a körülményekben, akkor aligha merül fel bárkiben is a kérdés, hogy mi okozta a váza összetörését. Természetesen ez az erőssorrend vitatható, abban azonban nagyjából bizonyos vagyok, hogy a lista legvégén lesznek az olyan esetek, mint hogy az okozta az ablak nem betörését, hogy nem dobtam be egy téglával, azaz a mulasztás általi prevenció esetei.

Most tehát megismerkedtünk a negatív okozás alaptípusaival (egyéb típusokról nem is lesz szó a továbbiakban sem) és láttuk, hogy ezek különböző mértékben tűnnek genuin módon kauzálisnak. Ezek után röviden arról kell beszélnem, hogy mi a probléma a negatív okozással,

² Schaffer 2000.

³ Egyetértek Schafferrel abban, hogy a diszkonnekció az okság egyik legelterjedtebb, valóban paradigmatis esete, és kissé meglepő is, hogy valójában negatív okozásos eset. Olyannyira meglepő, hogy amellet fogok érvelni, hogy tulajdonképpen nem is az. Mindemellet végső soron elfogadom majd a diszkonnekcióra épülő paradigmatis esetekből vett érvet, azzal a feltétellel, ha módosítjuk az érvet és a diszkonnekciót kicseréljük egy hasonló szerkezetű, de valóban negatív esettel, a dupla prevencióval.

Schaffer arra használja a paradigmatis esetekből vett érvet, hogy meggyőzzön minket arról, hogy a negatív okozás genuin okozás, hiszen a paradigmatis okási esetek egy része negatív okozás, és ez nem gátol meg minket abban, hogy valódi okságnak tartsuk ezeket az eseteket. A paradigmatis esetekből vett érv persze jóval gyengébb lesz, ha benne nem a diszkonnekcióra, hanem a dupla prevencióra hivatkozunk, de úgy gondolom, ennél jobbat nem tehetünk, tekintve, hogy a diszkonnekció nem negatív okozás.

Egyelőre azonban a diszkonnekció negatív okozásként való értelmezésében az egyszerűség kedvéért egészen dolgozatom utolsó fejezetéig Schaffer véleményére hagyatkozom.

mi eredményezi vajon azt, hogy másnak látjuk, mint a pozitív okozást. A következőkben tehát megfogalmazom a negatív okozás négy, alapvetőnek tekintett problémáját.

1.2 A negatív okozás problémái

Első probléma: Mik a hiányok? – A negatív kauzális reláció relátumai

A bevezetésben Dowe példájával kapcsolatban azt emeltem ki, hogy első látásra azért furcsa okságinak tartani az esetet, mert egy oksági kapcsolat pusztán lehetősége áll fenn abban a helyzetben és szemléletben nem több. Másképpen fogalmazva, mert ha oksági az eset, akkor egy esemény hiánya eredményezi egy másik esemény hiányát, nem pedig egy aktuális esemény megtörténeése egy másik aktuális eseményét. A negatív okozással szembeni egyik legfőbb ellenvetés éppen azon alapul, hogy természetesnek tűnik az okságot relációnak gondolni, vagyis valami olyan természetű dolognak, amelynek fennállásához relátumokra van szükség. Ha azonban a negatív okozás mulasztásos és prevenciós eseteit kauzálisnak tekintjük, akkor ezzel – úgy tűnik – egyszersmind azt is állítjuk, hogy az okság nem minden esetben reláció, hiszen olykor hiányoznak a relátumai.⁴ A negatív okozással mint genuin okozással szembeni eme fő ellenvetés neve ezért „a hiányzó relátumból vett érv”.

A hiányzó relátumból vett érv két hétköznapi hitünk összeegyeztethetlenségén alapul. Az egyik hitünk szerint csak pozitív dolgok léteznek vagy történnek meg, vagyis asztalok, székek, színházi előadások. Kicsit pontosabban fogalmazva, csak aktuális, téridőbeli, vagyis konkrét dolgok létezhetnek, így például egy színházi előadás meg nem történeése nem egy létező esemény. A másik intuíciónk szerint bizonyos negatív oksági állítások igazak, így például az, hogy megakadályoztam, hogy leessen a pohár az asztalról. Kicsit pontosabban fogalmazva, a pohár leesésének hiányát okoztam. Az első hithez szorososan kapcsolódik az a feltételezés, hogy csak konkrét aktuális létezők vehetnek részt kauzális relációkban. A másodikhoz pedig az a feltételezés, hogy hiányok is részt vehetnek kauzális relációkban.

Ezek alapján egyértelműnek tűnik, hogy a negatív okozás pontosan a hiányoknak tulajdonított oksági szerep miatt nem egyeztethető össze egy olyan képpel, amelyben a kauzális hatás létrehozása valamilyen konkrét fizikai behatást jelent, vagyis a fizikai folyamatban gondolkodó okságelméletekkel. Továbbá az is egyértelműnek tűnik, hogy a negatív okozás az olyan típusú okságelméletekkel sem egyeztethető össze, amelyek bár nem

⁴ Az okság relációs felfogása szerint a kauzális reláció relátumai konkrét, vagyis téridőbeli létezők. Amennyiben a kauzális reláció nem konkrét relátumokat kapcsol össze, akkor nemrelációs felfogásról beszélünk.

az események közti fizikai kapcsolatra építenek, mégis pozitív események közti relációnak tekintik az okságot. Azaz ezek alapján a negatív okozás nem egyeztethető össze sem a fizikai okságelméletekkel, sem az eredeti kontrafaktuális elmélettel.⁵ Elmondhatjuk tehát, hogy amennyiben hiányoknak tekintjük a negatív okozás relátumait és emellett feltételezzük, hogy az okság reláció, akkor nem lehetünk genuinisták. Ha mégis genuinista álláspontot szeretnénk képviselni, akkor vagy a relációs okságról kell lemondanunk, vagy azt kell állítanunk, hogy a hiányok – minden látszat ellenére – pozitív események. Én ez utóbbi álláspont mellett érvelek majd. Természetesen azon kívül, hogy reményeim szerint megmutatom, hogy egy ilyen álláspont plauzibilissá tehető, igyekszem majd azt is megmutatni, hogy miért plauzibilisebb a másik álláspontnál.

Második probléma: Hogyan okozhatnak a hiányok? – A negatív kauzális reláció természetete

A negatív kauzális reláció természetére vonatkozó kérdés nyilvánvalóan nem független attól a kérdéstől, hogy mik a hiányok, és a függés szimmetrikus. Ha a hiányok például események, akkor a reláció természetete is ehhez kell, hogy igazodjon, és fordítva. Mivel ennyire elválaszthatatlan a két probléma, felmerül a kérdés, hogy melyikkel érdemes kezdeni. Én az alábbi megfontolás alapján a reláció természetével kezdem a bevezető végeztével a vizsgálódást.

Vegyük észre, hogy a negatív kauzális reláció természetének kérdése attól a kérdéstől sem független, hogy mit tartunk a pozitív kauzális reláció természetéről. Ugyanis a pozitív és a negatív okozás problémája nem azonos súlyú. Ez abból látható leginkább, hogy ha egy olyan okságelméletet kidolgoznánk ki, amely csak és kizárólag a negatív okozás eseteire áll, és amely alapján a pozitív okozás csak álokozásnak tűnik, akkor valószínűleg azt mondanánk, hogy nem rendelkezünk jó okságelmélettel. Ha viszont sehogyan sem sikerülne olyan okságelméletet kidolgozni, amely alapján a negatív okozás is genuin okozásnak tűnhet, akkor valószínűleg egyszerűen azt állítanánk, hogy talán mégsem genuin okozás a negatív okozás. Ennélfogva úgy vélem, abból lesz célszerű kiindulnunk, hogy milyen a pozitív kauzális reláció természetete.

Harmadik probléma: Mely hiányok okoznak?

⁵ Az eredeti kontrafaktuális elmélet alatt mindig Lewis eredeti kontrafaktuális elméletét értem, megkülönböztetve ezt mind Lewis későbbi elméletétől, mind pedig az egyéb kontrafaktuális elméletektől.

Vegyük az alábbi két negatív állítást: a kertész nem locsolása okozta a virágok elhervadását és az angol királynő nem locsolása okozta a virág elhervadását. Míg az előbbi állítás intuitíve igaznak tűnik, addig az utóbbi nem. Ez azért jelent problémát, mert úgy tűnik, az elméletek nem képesek ezt az intuitíve meglévő különbséget visszaadni. Ezért aztán a negatív okozást genuin okozásnak tekintő elméletek az intuitíve igaznak tartott negatív oksági állításoknál jóval többet kénytelenek igaznak tekinteni, a negatív okozást nem genuin okozásnak tekintő elméletek pedig jóval kevesebbet, egyet sem. És, feltételezve, hogy elvárható az okságelméletektől, hogy vagy elfogadják az intuíciónkat, vagy legalább megmagyarázzák azokat, ez problémát jelent. Olyannyira makacsnak bizonyult ez a nehézség, hogy nevet is kapott. A kertészt és az angol királynőt összehasonlító példa alapján ez a probléma lett az angol királynő probléma.⁶

Az angol királynő problémára létezik egy bevett nem metafizikai jellegű megoldás, mely azzal magyarázza a common sense angol királynővel kapcsolatos tévedését, hogy nem gondolt jól utána az esetnek, nem volt érdekes számára az adott kontextusban, nem számított arra, hogy az angol királynő fogja öntözni a virágokat, és talán nem is várta el ezt. Talán meg is elégednénk ezzel a magyarázattal, mindazonáltal, amennyiben elfogadhatónak bizonyul az általam képviselt álláspont, akkor erre a problémára is kapunk megoldási javaslatot.

Negyedik probléma: Genuin okozás-e a negatív okozás

Amennyiben rendelkezünk megoldással az eddigi problémákra, akkor még mindig állíthatjuk azt, hogy a negatív okozás nem genuin módon oksági, mivel az, hogy rendelkezünk egy elmélettel, amely képes egy fenomén jellemzésére, még nem kényszerít minket arra, hogy a valóság részének tekintsük. Ez természetesen a pozitív okság esetében sincs másképp. Ugyanakkor, amennyiben az gátol meg minket a genuinizmusban, hogy nincs megfelelő elméletünk a negatív okozásról, akkor egy alkalmas elmélet kidolgozása ezt az akadályt felszámolja.

⁶ Sartorio 2010.

2. OKSÁGELMÉLETEK ÉS NEGATÍV OKOZÁS

Ebben a fejezetben négy témát járok körül. Egyrészt azzal foglalkozom, hogy milyen természetűnek tűnik az okság, vagyis azzal, hogy konkrét okságelméletektől elvonatkoztatva mit mondhatunk róla. Másrészt azzal, hogy milyen mértékben szokás és szükséges az elméleteknek tiszteletben tartaniuk mindazt, amit előzetesen gondolunk az okságról, és ehhez kapcsolódóan, hogy hogyan alkotunk okságelméleteket. Harmadrészt azzal, hogy milyen típusú attitűdök jellemzik az okságelméletek alkotását és ehhez kapcsolódóan milyen okságelmélet típusok léteznek. Negyedrészt azzal, hogy a folyamatelméletek és a kontrafaktuális elméletek mit állítanak a negatív okozásról. Elsőként tehát az intuíciókról.

Vegyük észre, milyen természetesnek tűnt azt állítani, hogy Dowe példájában pusztán a lehetősége áll fenn az okozásnak, de nincs valódi kauzális reláció. Miért pusztán a lehetősége? Mert úgy tűnik nem állnak rendelkezésre megfelelő relátumok. Miért áll fenn a lehetősége? Mert azt gondoljuk, hogy a téglá dobása és az ablak betörése között oksági kapcsolat lenne, amennyiben megtörténne ez a két esemény. Az okság milyen képét sugallja ez a két észrevétel? A legfeltűnőbb tulajdonsága ezeknek az eseteknek, hogy mind az ok, mind a hatás aktuális esemény, és hogy ezt a két aktuális eseményt fizikai kapcsolat köti össze.

David Fair egy rövid, de nagy jelentőségű cikkében arra kér minket, hogy képzeljünk magunk elé egy biliárdasztalt, amelyen az egyik sarokkal egyvonalban áll a nyolcas golyó és a fehér golyó.⁷ Többen is szemtanúi annak, amint egy gyakorlott játékos a dákó segítségével mozgásba hozza a fehér golyót, amely egy idő után nekiütközik a nyolcas golyónak és megáll. A nyolcas golyó hirtelen mozgásba lendül ugyanabba az irányba, amelybe addig a fehér golyó gurult, szemre ugyanolyan sebességgel. Útja végén az említett sarokban lévő zsebbe érkezik. Ha eme események megfigyelése után megkérdeznénk a szemtanúkat, hogy szerintük vajon a fehér golyó okozta-e, hogy a nyolcas golyó begurult a zsebbe, akkor valószínűleg gyanakodva visszakérdeznének: „Vajon láthatatlan kötéllel húzgálták a golyókat? Vagy netán lejt az asztal?” Ám ha megnyugtathatnánk őket afelől, hogy semmi efféle nem történt, akkor nyugodt szívvel elköteleznék magukat a nyilvánvaló válasz mellett, mely szerint, igen, a fehér golyó okozta.

Fair ezzel a példájával az alábbi két dolgot illusztrálja. Az egyik, hogy a legtöbb hétköznapi esetben mindenki számára teljesen magától értetődő, hogy két dolog oksági viszonyban áll-e egymással vagy sem. Ha látjuk, hogy valaki kalapáccsal ráüt egy vázára és a

⁷ Fair 1979.

váza összetörik, akkor világos lesz mindenki számára, hogy a kalapácsütés okozta a váza összetörését. A másik, hogy ilyenkor nem pusztán azzal vagyunk tisztában, hogy oksági-e egy eset vagy sem, hanem azt is tudjuk, hogy mitől oksági. Attól, hogy fizikai hatást fejt ki az ok az okozatra. A kalapács konkrétan összetöri a vázát, a fehér biliárdgolyó meglöki a másik biliárdgolyót. Ezt viszont csak úgy tehetik meg, ha aktuális téridőbeli létezők. Mindez persze egyelőre csak egy hozzávetőleges leírása annak, hogy mit jelent az, hogy két dolog oksági kapcsolatban van, de egy biztos, ha a biliárdgolyók és a váza példáját tekintjük az okság paradigmaticus esetének, ahogyan Fair teszi, akkor okozni annyi, mint fizikai hatással lenni. Ha ez így van, akkor ez alapján a negatív okozás nem lehet genuin okozás.

Azonban olyan intuícióval is rendelkezhetünk, miszerint a negatív okozás genuin okozás, ha abból indulunk ki, hogy az okság paradigmaticus esetei közé nem csak a biliárdgolyós esetek tartoznak, hanem például olyanok is, mint a már említett diszkonnekció. Ha ez így van, akkor a fizikai kapcsolat nem lehet lényegi alkotóeleme a kauzális relációnak. Ezen a ponton érdemes tisztázni az alábbi három fogalmat: az egyik a kauzális relációval kapcsolatos intuíciók fogalma, a másik a kauzális relációval kapcsolatos közhelyeké, a harmadik pedig a kauzális reláció redukciós bázisának fogalma.

Statis Psillos magyarázatról és okságról szóló könyvében az okság fogalmára vonatkozó igazságok két szintjét különbözteti meg.⁸ Az egyik szinten az oksággal kapcsolatos közhelyek állnak, a másik szinten az oksággal kapcsolatos intuíciók. Az oksággal kapcsolatos közhelyek azok, melyek olyan szorosán kapcsolódnak az okság fogalmához, hogy minden okságelmélettől elvárható, hogy valamilyen formában elszámoljon velük. Ezek a jellemzők azok, amelyek meghatározzák az okság fogalmát, és előfeltételei annak, hogy egy relációval kapcsolatban egyáltalán felmerüljön a kauzalitás lehetősége. Vagyis ezek azok a jellemzők, amelyek meghatározzák azt a szerepet, amelyet az okság egyéb fogalmainkhoz képest elfoglal.

Az oksággal kapcsolatos intuíciók abban térnek el a közhelyektől, hogy nem egyeztethetők össze egymással. A két alapvető és egymással összeegyeztethetetlen intuíciónk az intrinzikusság és a regularitás intuíciója. Az első szerint egy c és e eseményből álló folyamat kauzális volta csakis c és e esemény intrinzikus tulajdonságain és a köztük lévő relációkon múlik, vagyis a két esemény intrinzikus és lokális jegyein.⁹ A regularitás intuíciója szerint egy

8 Psillos (2002:5-8)

9 David Lewis definíciója szerint akkor és csak akkor intrinzikus egy tulajdonság, ha bármely két duplikátumra igaz, hogy vagy mindkettő rendelkezik a kérdéses tulajdonsággal vagy egyik sem, Lewis (1986: 61-62). Viszont

c és e eseményből álló folyamat kauzális volta attól függ, hogy a c típusú eseményeket e típusú események szokták-e követni, tehát azon, hogy instanciál-e egy megfelelő regularitást. Ez utóbbi intuíciónak megfelelően a kauzális reláció fennállása a folyamathoz képest extrinzikus faktorokon is múlik.

A reduktív okságelméletek kidolgozásának általánosan jellemző módszere, hogy az okság mindenki által elfogadott konnotációi közül kiválasztjuk azt, amelyik a leglényegesebbnek tűnik, és kinevezzük a kauzális reláció redukciós bázisának. Ilyenformán a kontrafaktuális elméletek a kontrafaktuális függést, a folyamatelméletek a fizikai folyamatot tekintik redukciós bázisnak.

Schaffer úgy érvel amellett, hogy a negatív okozás is genuin okozás, hogy megmutatja, a negatív okozásra is igazak az okság közhelyei. Schaffer elméleti szerepből vett érvének lényege, hogy amennyiben a negatív okozás ugyanolyan módon kapcsolódik az okság általánosan elfogadott jellemzőihez, mint a pozitív okozás, akkor ez elegendő indok arra, hogy a pozitív okozáshoz hasonlóan genuin okozásnak tekintsük. Schaffer végignézi a lényeges közhelyeket és azt találja, hogy a negatív okozás esetei megfelelnek azoknak.

Schaffer is az általánosan legfontosabbnak tartott közhelyeket említi.¹⁰ A negatív okozás relátumai, hasonlóan a pozitív okozás relátumaihoz, kontrafaktuális függésben állnak egymással, a negatív ok pozitív statisztikus relevanciával bír a hatás létrejöttében, a negatív ok eszközként szolgálhat a hatás létrehozásához (ha éppenséggel azt szeretnénk, hogy elhervadjanak a virágok, akkor elég lehet, ha nem locsoljuk őket) és így tovább. Világos, hogy a fizikai kapcsolatot nem tekinti az okság lényeges jellemzőjének, noha – magától értetődően – nem állítja, hogy az esetek jó részében ne lenne fizikai kapcsolat ok és hatása között. Csakhogy szerinte a negatív okságot éppenséggel az különbözteti meg a pozitívtól,

a duplikátum definíciója igényli a természetes-nem természetes tulajdonságok megkülönböztetését, hiszen két dolog akkor és csak akkor duplikátuma egymásnak, ha pontosan ugyanazokkal a természetes tulajdonságokkal rendelkeznek. Mivel azonban a most tárgyalt problémák szempontjából nincs akkora jelentősége annak, hogy az intrinzikus tulajdonságot magát hogyan definiáljuk, ha nem szeretnénk a természetes tulajdonságokkal kapcsolatban állást foglalni, akkor választhatjuk például a Langton-Lewis-féle definíciót is. Langton és Lewis (1998).

¹⁰ Egy pozitív példán illusztrálva ezek a következők: kontrafaktuális függés áll fenn a kalapácsütés és a váza összetörése között, amennyiben továbbra sincsenek jelen tartalék okok a háttérben. Fennáll valamiféle törvényjellegű kapcsolat is a vázaösszetörések és a kalapácsütések között. A váza összetörésére jó magyarázat lehet a kalapácsütés, és egyben kiváló eszköz is a váza összetörésére, továbbá a kalapácsütések pozitív statisztikus relevanciával is bírnak a vázaösszetöréseket illetően. És ha látnánk, hogy valaki lesújtani készül a kalapáccsal, akkor könnyedén megjósolhatnánk a váza összetörését. Továbbá a kalapácsütés előbb történik és téridőben folytonos a váza összetörésével.

hogy míg a pozitív esetben van fizikai kapcsolat, addig a negatívban nincsen.¹¹ És mivel a negatív okozás genuin okozásnak tűnik, így a fizikai kapcsolat nem lehet az okság esszenciális konnotációja.

Az okság közhelyei közül egyedül a magyarázat közhelye lesz fontos számunkra, úgyhogy felidézem, mit mond erről Schaffer. Magától értetődőnek veszi, hogy a negatív okozásos esetekhez ugyanúgy tartoznak kauzális magyarázatok, ahogyan a pozitív esetekhez is. A „kertész nem öntözése okozta a virágok elhervadását” kauzális állítást átalakítva a „virágok elhervadtak, mert nem öntözte őket a kertész” kauzális magyarázatot kapjuk. Ha ez így van, akkor a negatív okozásnak magának genuin módon kauzálisnak kell lennie, mivel nem lehetséges az, hogy úgy legyen egy magyarázat kauzális, hogy ne tartozzon hozzá kauzális reláció. Ha igaz az, hogy azért nem tört be az ablak, mert időben elkaptam a labdát, akkor az is igaz, hogy a labda elkapása okozta az ablak nem betörését.¹² És bár ez teljesen plauzibilisnek tűnik, Helen Beebee éppenséggel pontosan úgy érvel majd a genuinizmus ellen, hogy azt az állítást védelmezi, mely szerint a negatív oksági állítások valójában nem genuin okságot fejeznek ki, hanem pusztán kauzális magyarázatok, melyekhez nem tartozik kauzális reláció.¹³ Egyszóval nem mindenki fogadja el, hogy a kauzális magyarázat és a kauzális reláció olyan fogalmi viszonyban állnak egymással, amely alapján a kauzális magyarázat minden esetben jó indikátora a kauzális relációnak.

Most azonban fogadjuk el, hogy a Schaffer által felsoroltak tényleg a kauzális reláció elmaradhatatlan jellemzői. Mennyire meggyőző akkor az érv? Mivel joggal állíthatjuk, hogy a negatív esetek megfelelnek az okság konnotációinak, úgy vélem elég meggyőző, dacára annak, hogy természetesen csak abban az esetben felel meg a negatív okozás a konnotációknak, ha nem számítjuk a lényegi elemek közé a fizikai kapcsolatot. Ezzel viszont végső soron, úgy tűnik, éppúgy feltesszük a bizonyítandót, ahogyan Fair tette akkor, amikor az okság paradigmikus esetének a biliárdgolyós esetet tekintette, noha Fair nem az okság közhelyeit vizsgálta, hanem azt, hogy miként jellemezhető fizikailag az a viszony, amelyet

¹¹ Schaffer (2004:211)

¹² A gondolatmenet gördülékenysége érdekében most figyelmen kívül hagyom azt a tényt, hogy mivel a kauzális reláció extenzionális reláció – legalábbis a legtöbbször szerint az – így ugyanarról relációról többféle leírás segítségével is beszélhetünk és a legtöbb leíráshoz nem tartozik majd jó kauzális magyarázat. Itt azonban nem erről a problémáról van szó.

¹³ Beebee 2004.

okságinak tartunk. E különbség mentén ki is rajzolódik az okságelmélet-alkotás két különböző attitűdje, a fogalmi elemzés és az empirikus elemzés.

A fogalmi elemzés feladatának az adott fogalom természetének, működésének, egyéb fogalmakhoz való viszonyának feltérképezését tekinti, jellegében a priori. Jobbára nem revizionista, vagyis a fogalommal kapcsolatos intuícióink tiszteletben tartására törekszik, nem feltétlen célja, hogy megváltoztassa, ahogyan egy fogalomról gondolkodunk, hanem megvilágítani szeretné azt. Ehhez képest az empirikus elemzés fél szemmel a tudományra, azon belül is a fizikára tekint, és azt szeretné feltérképezni, hogy milyen az aktuális világ, micsoda az okság az aktuális világban, és mint ilyen vállalkozás, jellegében a posteriori. Ennek megfelelően Fair és általában a fizikai okságelméletet képviselők úgy vélik, hogy az okság és Fair szerint például az energia/lendület átvitel azonossága az empirikusan felfedezett azonosság státuszával bír.¹⁴ Ahogyan azonban a későbbiek során látható lesz, valóban csak fél szemmel tekintenek a fizikára, hiszen az empirikus elemzés feladata végső soron kettős feladat, a tudomány által leírt világról szeretne valamit állítani, de oly módon, hogy az mégiscsak megfeleljen a hagyományosan oksággal kapcsolatos fogalmainknak.¹⁵

A két attitűd annyiban rokon egymással, amennyiben végső soron mindkettő arra vonatkozóan szeretne következtetéseket levonni, hogy hogyan van az okság a világban. A különbség inkább abban mutatkozik, hogy minden lehetséges világról állítanak-e valamit, vagy csak az aktuális világról. A magam részéről írásom során ettől az attitűdtől távolságot tartok, s ennek megfelelően inkább azokhoz csatlakozom, akik szerint fogalmaink elemzéséből vagy fogalmaink fizikai összefüggésekre való alkalmazhatóságából nem lehet ilyen közvetlenséggel következtetéseket levonni sem az aktuális világot, sem a lehetséges világokat illetően. Ebből kifolyólag azután, amikor azt a kérdést veszem majd szemügyre, hogy vajon genuin módon oksági-e a negatív okozás, akkor egy visszafogottabb értelemben beszélek genuinitásról. Arra a kérdésre keresem majd a választ, hogy – mindent összevetve – érdemes-e a negatív okozásról úgy beszélni, mintha genuin okozás lenne.¹⁶

14 Abban eltérnek a vélemények, hogy kontingens vagy szükségszerű-e ez az azonosság. Mindazon fizikai elméletet képviselők, akikről szó lesz, azt az álláspontot képviselik, hogy kontingens. Lásd erről például Dowe (2000: 3), Fair (1979).

15 Természetesen az empirikus elemzés is lehet revizionista, amennyiben nem hozható közös nevezőre az intuícióinkkal.

16 Ebből a szempontból nem tartom különleges esetnek a negatív okozást, a pozitív okozás esetére ugyanezt tekintem érvényesnek.

A fenti két, egymással összeegyeztethetetlen intuíció, amennyiben az okságnak egy fogalma van, választás elé állítják az elméleteket. Persze az maga is egy feltevés, és egészen a közelmúltig kevés kivételtől eltekintve a legelterjedtebb kiinduló feltevés, hogy az okságnak egyetlen egységes természete van és a filozófiai vizsgálódás feladata ennek a természetnek a feltérképezése, a konnotációk pedig ennek az egységes természetnek a jellemzői, melyek egybegyűjtésével kirajzolódik előttünk, hogy mi is az okság.

Mindazonáltal, ha fenntartjuk, hogy az okságnak egy fogalma van, akkor a két intuíció mentén kirajzolódik az oksággal kapcsolatos két reduktív elméleti típus. A kontrafaktuális elméletek abba a típusba tartoznak, amely extrinzikus relációnak tekinti az okságot, a fizikai elméletek pedig abba, amely intrinzikusnak. Mind a kontrafaktuális elméletek, mind a fizikai elméletek reduktív elméletek, vagyis nem tekintik az okságot sem primitív, továbbelemezhetetlen fogalomnak, sem pedig olyan elméleti terminusnak, mely ugyan elemezhető, de az elemzése során kiküszöbölhetetlen marad az okság. A különbség köztük a redukció bázisában mutatkozik, értelemszerűen a kontrafaktuális elméletek számára ez a kontrafaktuális függés, a fizikai elméletek számára pedig valamilyen fizikai összefüggés. Dolgozatomban csak reduktív elméletekkel foglalkozom, legalábbis olyanokkal, amelyek szándékuk szerint reduktívak, még ha ebbéli sikerükkel kapcsolatban olykor fel is merülnek kételyek.

Sokáig a reduktív elméleteken belül a két fő típusnak a valószínűségi és a folyamatelmélet számított, mivel függetlenül attól, hogy az okságot extrinzikus relációnak tartó elméletek konkrétan mit tekintenek a redukció bázisának, mindegyikre igaz, hogy az okozást valószínűbbé tevésnek értelmezik, vagyis azt tartják alapvető fontosságúnak, hogy a hatás bekövetkezése abban az esetben, amikor jelen van az ok is, nagyobb, mint abban az esetben, ha nincs jelen. Mostanában azonban úgy tűnik, hogy az elméletek rendszerezésében a valószínűség helyét a különbségtevés vette át, vagyis az a felfogás, mely szerint az okok különbséget tesznek abban, ami egyébként történt volna. Ennek megfelelően én is a különbségtevő típust és a folyamat elmélet típust tekintem a reduktív elméletek két nagy típusának, noha sok esetben továbbra is a különbségtevő típuson belüli kontrafaktuális elméletekről fogok beszélni és a folyamatelméletek helyett a fizikai elméletekről és fizikai okozásról beszélek.

A két elméleti típussal kapcsolatban fontos látni, hogy nem csak abban különböznek, hogy a fizikai elméletek egy tágabb kategória, hanem abban is, hogy míg a kontrafaktuális függés egyike a kauzalitás mindenki által elismert közhelyeinek, a fizikai kapcsolat nem az. A fizikai

elméletek egy nemhumeánus jellemzője, hogy felteszik, a kauzális kapcsolatot valamilyen lokális kapcsolat jellemzi, nem pusztán a téridőbeli folytonosság értelmében, hanem olyan értelemben is, hogy valamilyen konkrét lokális kapocs köti össze az adott partikuláris okot az adott partikuláris hatással, valamilyen mechanizmus vagy folyamat. A kauzális és nemkauzális folyamatokat a folyamatok azon intrinzikus tulajdonsága által vélik megkülönböztethetőnek egymástól, hogy perzisztál-e a folyamatban valamilyen strukturális jegy, vagy átadódik-e valamilyen megmaradó mennyiség. Persze abból a szempontból a fizikai elméletek is humeánus elméletek, hogy maguk is reduktívak, vagyis úgy gondolják, hogy a kauzális relációt valamilyen nem kauzális jegy terminusaiban lehet elemezni.

A két elmélettípus szorosan kapcsolódik a fentebb említett két attitűdhez. Lewis szerint, ha arra vagyunk kíváncsiak, hogy mi az, ami analitikus szükségszerűséggel, vagyis minden lehetséges világban szükséges és elégséges feltétele a kauzális kapcsolatnak, akkor ez a kontrafaktuális függés lesz események között, negatív okozás esetén negatív propozíciók között. Ha viszont arra szeretnénk válaszolni, hogy kontingens tényként mi az aktuális világnak az a jellemzője, amelyen a kauzális állítások igazságértéke múlik, akkor ez könnyen lehet, hogy egy intrinzikus reláció lesz, akár az is lehetséges, hogy fizikai reláció.¹⁷

E rövid bevezető alapján is sejthető, hogy a fizikai elméletek nem tekinthetik genuin okozásnak a negatív okozást. Ezzel együtt, mivel a céljaik közé tartozik, hogy arról is számot adjanak, hogy milyen módon beszélünk az okságról, ezért mégis van mondanivalójuk a negatív okozásról is. A következő fejezetben Fair elméletét ismertem részletesen, mivel viszonylag egyszerű és tartalmazza a negatív okozás szempontjából érdekes elemeket. A későbbiek során fizikai elmélet alatt olyan elméletet értek majd, amely minimum annyit állít, mint amennyit Fair.

2.1 Fizikai folyamat és negatív okozás: kvázi-okozás

Ebben a fejezetben először megvizsgálom, hogy a fizikai elméletek mit mondanak a negatív okozásról, amellet a kiinduló feltevés mellett, hogy a hiányok események meg nem történései. Ezután összehasonlítom a Fair által a negatív okozásra használt kontrafaktuális elgondolást az eredeti kontrafaktuális elmélettel. Ezek után megvizsgálom, hogy az eredeti példáinkra vonatkozóan érvényesnek tekinthető-e Fair elképzelése, végül röviden elemzem Fair fizikai elmélete és a fundamentális fizika közti viszonyt.

¹⁷ Lewis 2004b.

Nem véletlenül idéztem eddig is éppen Fairt, ugyanis az okságról alkotott elképzelése, még ha részleteiben különbözik is Dowe elméletétől, szellemében azonban nagyon hasonló, a negatív okozással kapcsolatban legalábbis bizonyosan. A Fair által képviselt fizikalizmus alapján a fizikai világ minden történése és az azok közti viszonyok – legalábbis elvben – leírhatóak fizikai terminusokban. A fizikai történések okai fizikaiak és magyarázatuk is fizikai magyarázat. Tehát fizikalizmus alatt azt érti, hogy mind a történések leírása, mind pedig a történések magyarázata szempontjából teljes a fizika. Mindez alapján azt gyanítja Fair, hogy a kauzális relációnak is van fizikai leírása és van lehetőség a fizikai redukciójára, mind magyarázati, mind ontológiai értelemben.

A redukció Fair szemében sem egyenlő az eliminálással. A szokásos hasonlattal éve, ahogy a statisztikus mechanika sem eliminálta a hőmérsékletet, csak megmutatta, hogy mi a hőmérséklet, ha a mikrofizika nyelvén írjuk le, úgy az okság fizikai elemzése is azt mutatja meg, hogy mi az oksági reláció, ha a fizika nyelvén írjuk le. Az okság esetében a fizika alapján azt mondhatjuk, hogy az ok energiát/lendületet ad át az okozatnak, ezért a kauzális reláció azonos eme két megmaradó mennyiség átadásának relációjával.

Ennek alapján: c esemény akkor és csak akkor okozza e eseményt, ha a c esemény által birtokolt energia/lendület mennyisége legalábbis részben átadódik e eseménynek. A legalábbis részben kitétel azért fontos, mert minden folyamatnál számolnunk kell valamennyi energiaveszteséggel (ezt a biliárdgolyók esetében részben a súrlódás eredményezi) úgyhogy nem lehet az az okozás feltétele, hogy az egyik biliárdgolyó mozgási energiája teljes egészében átadódjon ütközéskor a másik biliárdgolyónak.¹⁸

Magától értetődően Fair is látja, hogy amennyiben nem biliárdgolyókról beszélünk, akkor adódhatnak további nehézségek is. Azonban szerinte ezek a nehézségek pusztán abból adódnak, hogy egyelőre nem látszik világosan, hogy például a „vietnami háború végét részben a háború elleni tüntetések okozták” állításban szereplő terminusokat hogyan lehet mikrofizikai tulajdonságokra redukálni. Hosszan ugyan nem foglalkozik a problémával, hiszen az egész projektjének részletes kidolgozása amúgy is a tudomány teljes kifejlődésének

18 Egy ponton módosítottam Fair definícióját. Az „energia átadása” helyett az „energia mennyiségének átadása” megfogalmazás szerencsésebbnek tűnik, mivel nem világos, hogy mi lehetne az energia azonosításának feltétele. Erről bővebben ír például Dowe (2000.55-59).

idejére tevődik, annyi azonban világos, hogy szerinte ez a nehézség leginkább mennyiségi, egyszerűen a leírások és redukciók rendkívüli bonyolultságából adódik.¹⁹

A pozitív okozás mellett a negatív okozásról is van elképzelése Fairnek, mely elképzelés irányadóvá vált a későbbi fizikai elméletek számára. Negatív okozásnak ugyan nem nevezi (ez a szóhasználat későbbi fejlemény) mégis világos, hogy a negatív okságra gondol, amikor azokról az esetekről ír, ahol bár felszínesen okozásról beszélünk, de ok és okozat között nincs fizikai kapcsolat. Azon az állásponton van, hogy ezek az esetek az általa kidolgozott okságfogalom kiterjesztései, abban az értelemben, hogy a fizikai okozás lényegi szerepet játszik a negatív oksági állítások igazságfeltételeinek megadásában.

Az alábbi módon értelmezik a fizikai elméletek a pozitív okozást és negatív okozás három alapvető típusát:²⁰

(Pozitív) c esemény akkor és csak akkor oka e eseménynek, ha (a) c és e esemény megtörténik és (b) c fizikailag kapcsolódik átadódik e -nek

(Prevenció) c esemény okozza $\sim e$ -t akkor és csak akkor, ha (a) c megtörténik és e nem, és (b) c fizikailag kapcsolódik egy olyan e' eseményhez, amely inkompatibilis e -vel

(Mulasztás) $\sim c$ esemény okozza e eseményt akkor és csak akkor, ha (a) c nem történik meg és e igen, és (b) ha c megtörtént volna, akkor fizikailag kapcsolódott volna egy olyan e' eseményhez, amely inkompatibilis e -vel

(Mulasztás általi prevenció) $\sim c$ esemény okozza $\sim e$ eseményt akkor és csak akkor, ha (a) sem c sem e nem történik meg, és (b) ha c megtörtént volna, akkor fizikailag kapcsolódott volna e -hez.

Értelemszerűen, a „fizikailag kapcsolódik” helyére a különböző fizikai elméletek más és más tesznek, Fair – ahogy láttuk – az energia mennyiségének részleges átadását. Látható, hogy ebben az értelmezésben negatív okozásról beszélni annyi, mint pozitív, vagyis fizikai

19 Arról, hogy ezek a nehézségek valószínűleg nem csak mennyiségi, lásd például Woodward (2003. 226.sk.)

²⁰ Ezek Schaffer (2000) definíciói. Részleteiben kissé eltérő, de lényegében hasonló definíciót ad Fair (1979), Lewis (2004b) és Dowe (2004). Lewis (2004b) úgy gondolja, hogy amennyiben tényleg így kell elemezni a negatív okozást, abban az esetben is, a pozitív okozás helyére legfeljebb az aktuális világra vonatkozóan kerülhet fizikai kapcsolat.

okozásról szóló kontrafaktuális állításokat tenni, és mint ilyen, Fair szerint csak másodlagos értelemben tekinthető okozásnak, Dowe szerint pedig csak kvázi-okozásnak, nem teljes értékű okozásnak nevezhető.

Kérdés, hogy mit kell tennünk ahhoz, hogy eldöntsük igaz-e egy mulasztásról szóló állítás. Az aktuális szituáció lehetséges alternatíváit kell figyelembe vennünk, vagyis a lehetséges világokat. Fair azonban csak azokat a lehetséges világokat tartja szem előtt, amelyek a plauzibilis alternatívákat reprezentálják, azokat a lehetőségeket, amelyek plauzibilisnek számítanak egy kontextushoz, múltbeli tapasztalatokhoz, az aktuális világra vonatkozó háttértudáshoz képest, így a negatív oksági állítások igazsága relatív lesz, attól függ majd, hogy egy-egy individuum vagy közösség milyen hitekkel rendelkezik éppen. Hogy mi számít plauzibilis alternatívának az általában vitatható lesz, de csak pont annyira, mint az, hogy egyes negatív esetek okságiak-e vagy sem. Ez Fair szerint nincs így a pozitív állítások esetében. Hogy jobban megértsük, mire gondol, elképzelését összehasonlítja a Lewis-féle lehetséges világokkal az alábbi példa segítségével.

Néhány plauzibilis világban, ahol időben elindulok, időben érkezem meg a munkába. Ezek alapján a fenti elemzés szerint igaz lesz, hogy a későn indulásom okozta a késésem. Tegyük fel, hogy egy kisiklott vonat egyébként is eltorlaszolja az utat, vagyis mindenképpen elkésnék, akkor is, ha időben indulnék el. Ez azonban irrelevánsnak tűnik abból a szempontból, hogy a későn indulásom okozta a késést, mivel a késést egyszerűen túldeterminálja.

Nézzük azt a kontrafaktuális állítást, mely szerint, ha időben indultam volna, akkor időben érkeztem volna a munkába. A Lewis-féle elemzés alapján, ha a legközelebbi világban is egy vonat torlaszolja el az utat, mint ahogyan az aktuálisban, akkor ez a kontrafaktuális állítás hamis lesz. Vagyis hamis lesz az az oksági állítás, hogy azért késsem el, mert nem indultam el időben. Azonban Fair számára irreleváns az, hogy a legközelebbi világban a vonat is ott van, mivel csak arra van szüksége, hogy legyen néhány plauzibilis világ, amelyben nincs túldeterminálója a késésemnek.

Miért fontos ez? Azért, mert ebből is látszik a kétféle attitűd különbsége. Fair számára az a lényeges, hogy az alternatíva fizikailag legyen plauzibilis, vagyis nomikusan legyen lehetséges, és nem az, hogy metafizikailag. Egy másik szempontból is fontos Fair plauzibilitás kritériuma, mivel segítségével megkíméli magát a nemkauzális kontrafaktuális függésektől. Nem kell mérlegelnünk azt, hogy a nem tüsszentésem okozta-e, hogy Cartert megválasztották (tekintve, hogy igaz az, hogy nem tüsszentettem és megválasztották, mi lenne vajon egy olyan

lehetséges világban, ahol nem tüsszentettem), mert nincs olyan plauzibilis világ, amelyben a tüsszentésem azt okozta volna, hogy nem választják meg.

Ha visszaidézzük eredeti példáinkat, megfigyelhetjük, hogy valóban nem teszünk mást, mint hogy a Fair elképzelésének megfelelő elveket alkalmazzuk. Dowe téglás esetének pozitív változatára és a váza esetére is áll, hogy azért egyértelműen okságiak, mert mozgási energia formájában energia adódik át az októl az okozatnak. A negatív téglás esetre meg az igaz, hogy amennyiben dobtam volna a téglát, akkor a tégladobás és az ablak betörése között fizikai kapcsolat lenne, és a negatív állítás egy ilyen kapcsolatot állít kontrafaktuális formában.

Mindez kecsegtető képnek tűnhet akkor, ha esetleg mégsem kell arra várnunk, hogy teljessé váljon a tudomány. És ez talán nem is elengedhetetlen feltétele egy ilyesfajta okságmélet részletesebb kidolgozásának, mivel egyrészt nem biztos, hogy szükség van teljes fizikai redukcióra, hanem megelégedhetünk egy népi fizikán alapuló okságmélettel is, másrészt lehet, hogy nem is nagyon tehetünk mást, hiszen sokak szerint az okság nem fundamentális fogalma az érett tudománynak, a kauzalitás nem érvényesül benne a legalapvetőbb szinten.²¹ Erre az állításra írásom későbbi pontjain többször visszatérek majd, előbb azonban nélkülözhetetlen, hogy valamivel pontosabban lássuk, mit állítunk azzal, ha azt mondjuk, hogy az okság nem része a fundamentális fizikának.

Két dolgot érthetünk ezalatt. Az egyik, hogy az okság fogalma a világ megértésére tett erőfeszítéseink egy korábbi szakaszához tartozik, és ilyenformán ideje lenne megszabadulni tőle, a másik, hogy az érett elméletek leegyszerűsített, s ezáltal többek számára elérhetővé tett változatához. Az utóbbit érve alatta, az okságot, Nortont követve, népi tudománynak tekinthetjük. Norton úgy tekint a népi okságméletre, mint amely ugyan kevesebb a valódi tudománynál, de nem szintizta fikció, mivel az érett tudomány alátámasztja a népi okságméleteket, anélkül is, hogy maga az okság megjelenne fundamentális szinten. Vagyis távolról sem tekinti jogosnak Russell és a nyomdokain haladók olyan értelmű állításait, miszerint értelmetlen, haszontalan, vagy éppenséggel kifejezetten káros lenne okságról beszélni.

Vagyis Norton azt állítja, hogy az érett tudományok összeegyeztethetőek a népi okságméletekkel, amennyiben az előbbieket megfelelőképpen szűkítjük a népi okságfogalom által kezelhető folyamatokra. Ezt a redukálást ahhoz hasonlítja, mint amikor

²¹ Ez utóbbi állítás mellett érvel például Norton (2007).

már meghaladott elméleteket fejezünk ki egy újabb elmélet segítségével, amely alapján azt ugyan nem mondhatjuk, hogy például a gravitáció valóban erő lenne, az elektronok valóban részecskék volnának, vagy hogy a hó ténylegesen folyadék volna, hanem sokkal inkább arról van szó, hogy megfelelőképpen leszűkített területet vizsgálva a világ úgy viselkedik, mintha. A fentiekhez hasonló esetekben voltaképpen kielégítő, de legalábbis sokszor praktikus úgy venni, mintha valóban úgy állnának a dolgok, ahogyan a meghaladott fizikai, vagy – az okság esetében – népi elméletek állítják. Az okság fogalma tehát hasznos fogalom, de nem tévesztendő össze az érett tudomány fundamentális elveivel. Éppannyira valóságos, amennyire a gravitációs erő az, kellőképpen restriktált területen olyannak mutatkozik a világ, mintha valóban a hétköznapi értelemben vett okok és okozatok működnének benne.

Norton egy további hasonlaltal világítja meg, hogy milyen mértékben nem fikció az okság. Az okságról tett állításaink arra emlékeztetnek, ahogyan különböző alakokat vélünk meglátni az égbolt felhőiben. Különböző emberek különböző alakokat látnak, és különböző felhők arra készítetnek minket, hogy különböző alakokat keressünk. De ha egyszer már azonosítottunk egy alakot, akkor általában mások is meglátják azt. Vagyis a látott kép nem teljesen fiktív, a felhő alakja adja az alapot hozzá. A felfedezni vélt arcon lévő orr tényleg a felhő egy kitüremkedéséhez kapcsolódik. Ezek alapján képet alkothatunk arról, hogy mit jelent az, hogy az okozás nem fundamentális alkotóeleme a világnak.²² Ha igazat adunk Nortonnak, továbbá fizikai okságelméletet szeretnénk alkotni, akkor azt a népi fizikára kell építenünk. Fair elmélete alapján azonban az is kiderült, hogy amennyiben így tekintünk az okságra, akkor a negatív okozásnak csak mellékes szerep jut, legfeljebb másodrangú okozásnak tekinthetjük.

2.2 Kontrafaktuális függés és negatív okozás: Intrinzikusság és preempció

Láttuk, hogy a fizikai elméletek azt állítják, hogy a negatív okozás csupán kvázi-okozás, így a negatív okozás szempontjából ígéretesebbnek tűnik a kontrafaktuális elmélet, mivel kontrafaktuális függés fennállhat hiányok között is. Mivel azonban, ha csak lehet, olyan elméletet szeretnénk a negatív okozásról, amely az okság pozitív eseteire is alkalmazható, ezért fontos megvizsgálni, hogy megfelelhet-e ennek egy olyan elmélet, amely extrinzikusnak tekinti a kauzális relációt.

Mivel a pozitív okozás esetében mind a kontrafaktuális, mind a fizikai elméletek működni látszanak, még ha akadnak is kisebb problémák, ezért úgy tűnik, hogy a pozitív okozást

²² Norton ugyan itt a pozitív okozásról beszél, de nehéz elképzelni, hogy a negatív okozás ennél jobb helyzetben lenne.

tarthatjuk intrinzikus és extrinzikus relációnak is. Ennek azonban, amint az ismeretes, ellentmondani látszik a késői preempció esete.

(Kődobálók) Suzy és Billy kövel dobálnak egy fatuskón álló üveget. Suzy köve eltalálja az üveget, az üveg leesik, így Billy köve már csak az üveg hült helyét találja el.

Ahogy a példában látjuk, a késői preempció eseteire az jellemző, hogy két vagy több olyan lehetséges ok szerepel benne, melyek önmagukban is elegendőek lennének a hatás kiváltásához, de ezek közül csak az egyik hatékony, mivel a hatás már azelőtt bekövetkezik, hogy a másik ok kifejthetné a hatását. Miért jelent ez problémát a kontrafaktuális elmélet számára? Az eredeti kontrafaktuális elemzés szerint – kissé leegyszerűsítve – egy aktuális c esemény akkor oka egy aktuális e eseménynek, ha igaz, hogy ha c nem lett volna, akkor e sem lett volna.²³ Vagyis abban az esetben, ha kontrafaktuális függés áll fenn köztük. A kődobálók esetében viszont a háttérben jelen lévő lehetséges ok megszünteti a hatékony ok és a hatás közti kontrafaktuális függést. Ezért a kontrafaktuális elemzés alapján azt kell állítanunk, hogy a hatékony ok – Suzy dobása – nem oka annak, hogy leesett az üveg, holott intuíciónk szerint az.

Ha egyszer nincs kontrafaktuális függés Suzy dobása és az üveg leesése között, akkor miért gondoljuk, hogy mégis Suzy dobása az ok? Eléggé nyilvánvaló, hogy éppen azért, amiért a kínai váza és a biliárdgolyók esetében tettük, jelesül mert fizikai folyamat köti össze őket. Ilyen esetben a kauzális kapcsolatot függetlennek tartjuk attól, hogy váraoznának-e a háttérben tartalék okok. Kérdés, hogy ezt az intuíciót meg lehet-e olyan módon ragadni, hogy továbbra is a kontrafaktuális elmélet keretein belül maradjunk. Egyszerűen kikötni, hogy legyen fizikai kapcsolat az ok és a hatás között nem lehetséges a kontrafaktuális elméletben, hiszen az az elmélet szellemének mondana ellent. Azonban azt a kapcsolatot, amely Suzy dobása és az üveg leesése között fennáll, de amely nem áll fenn Billy dobása és a leesés között meg lehet úgy is ragadni, hogy nem hivatkozunk konkrétan fizikai kapcsolatra. Tehát a késői preempció azon kívül, hogy rámutat arra, hogy a kontrafaktuális függés extrinzikus tényezőkön múlik, arra is rávilágít, hogy az oksággal kapcsolatos intuíciónk viszont nem minden esetben múlik extrinzikus tényezőkön.

Felmerül a kérdés, hogy nem kellene-e úgy módosítani a kontrafaktuális elméletet, hogy megfeleljen ennek az intuíciónak. De igen, mondja Lewis, és arra kér minket, válaszoljunk az

23 Részletesen lásd például (Lewis 1973).

alábbi kérdésre: ha adott két folyamat a téridő két különböző régiójában (ugyanabban a lehetséges világban, vagy akár két különbözőben) és a két folyamat a környezetét leszámítva mindenben megegyezik, valamint ezekben a régiókban a természeti törvények is ugyanolyanok, akkor lehetséges, hogy csak az egyik folyamat kauzális és a másik nem az? Lewis azt válaszolja, hogy nem lehetséges.²⁴

Tehát a kvázi-függés alap gondolata az, hogy egy folyamat kauzális-e, két tényezőtől múlik, az egyik tényező a folyamat intrinzikus természete, a másik pedig a természeti törvények. A kódobálók példáján láttuk, hogy a késői preempciós esetekben nem áll fenn kontrafaktuális függés az ok és az okozata közt, hiszen nem igaz az, hogy ha Suzy nem dobta volna el a követ, akkor nem esett volna le az üveg, hiszen ott volt Billy dobása is. Ennek ellenére úgy gondoljuk, Suzy dobása okozta az üveg leesését. Miért? Lewis szerint azért, mert úgy tapasztaljuk, hogy egy Suzy dobásából, a kavics repüléséből és az üveg leeséséből álló folyamat másféle környezetbe helyezve – ugyanilyen törvények mellett persze – ugyanilyen mintázatot mutat. Úgy tűnik, hogy az üveg leesése Suzy dobása esetén ugyanúgy megtörténik akkor, ha például Jones dobja a másik követ, vagy Billy egy téglát dob kő helyett, vagy éppenséggel senki más nincs a közelben Suzyn kívül. Vagyis ezeket a tényezőket nyugodtan változtathatjuk, ha Suzy változatlanul dobja a követ, akkor az üveg leesik.

Így abban az esetben, amikor az aktuális világban nem áll fenn kontrafaktuális függés Suzy dobása és az üveg leesése között, de számtalan olyan lehetséges világ van, ahol fennáll ez a kontrafaktuális függés, például abban, amelyben nincs másik dobás, akkor az aktuális folyamatnál kvázi-függésről beszélhetünk. Ennek alapján a kvázi-függés elképzelés szerint akkor áll fenn két esemény között kauzális reláció, ha vagy kontrafaktuális függés áll fenn köztük vagy kvázi-függés. Vagyis, mivel Suzy dobása és a leesés között fennáll a kvázi-függés, így az új elmélet alapján igaz lesz, hogy Suzy dobása okozta az üveg leesését. Tehát Lewis meglátása röviden az, hogy egy kauzális folyamat bármelyik izonomikus hasonmása, azaz olyan régióban lévő hasonmása, melynek a természeti törvényei megegyeznek az eredeti régió törvényeivel, maga is kauzális. Következésképp, a folyamatok intrinzikus tulajdonsága, hogy kauzálisak-e vagy sem, hiszen egy folyamat, amennyiben az eredeti környezetében kauzális volt, akkor más – de megegyező természeti törvények által vezérelt – környezetbe helyezve, szintén kauzális lesz.²⁵

24 Lewis (1986c: 205-207)

25 Lewis különbséget tesz a relációk intrinzikusságának kétféle értelme között. Az egyik értelemben a reláció a relátumai számára intrinzikus, a másik értelemben a relátum párok számára. Egy R reláció akkor intrinzikus a és b

A preempció okozta problémákra nem csak Lewisnak van megoldása, és mivel feltűnő köztük a hasonlóság és ez a későbbiek szempontjából lényeges lesz, érdemes további kettőt röviden megemlíteni. Hasonló elven működik például Stephen Yablo de facto függésnek elnevezett elgondolása, mely szerint az okok abban az esetben lesznek különbségtevők, ha az aktuális szituáció bizonyos elemeit változatlanok vesszük, vagyis fixen tartjuk a kontrafaktuális szituációban is.²⁶ Ezzel az eljárással egy, a Christopher Hitchcock által explicit módon nem előreirányulónak nevezett kontrafaktuális állítást kapunk, szemben az eredeti kontrafaktuális elmélet előreirányuló kontrafaktuálisával.²⁷ Vagyis az elképzelés szerint abban a helyzetben, amikor c esemény kauzálisan megelőzi b eseményt, akkor noha az eredeti kontrafaktuális, mely szerint ha c nem történt volna meg, akkor e sem történt volna meg, hamis lenne, viszont az újfajta kontrafaktuális, mely szerint ha c esemény nem történt volna meg és b esemény továbbra sem történt volna meg, akkor e esemény megtörtént volna, viszont igaz lesz.

Ha meg szeretnénk állapítani, hogy a kvázi-függés összeegyeztethető-e a negatív okozással, akkor kissé pontosítanunk kell azon, hogy mit értünk a kvázi-függés intrinzikusságán. Ezt Ned Hall alapján tehetjük meg, aki az okság két fogalom modellje melletti érvelésében jelentős mértékben támaszkodik a kvázi-függésre.²⁸

(Intrinzikusság) Genuin események bármely olyan lehetséges S' struktúrája, amely ugyanolyan intrinzikus struktúrával rendelkezik, mint az aktuális világban lévő S eseménystruktúra, rendelkezni fog az aktuális

relátum számára, ha az alábbi igaz: ha lenne a' és b' , melyek a és b duplikátumai, akkor R reláció állna fenn a' és b' között is. Egy R reláció akkor intrinzikus a párojai számára, ha igaz az alábbi: ha lenne R reláció, amely fennáll $(a;b)$ -re, akkor ha lenne $(a';b')$, amely $(a;b)$ duplikátuma, akkor $(a';b')$ -re is fennállna R . Ennek megfelelően egy reláció lehet úgy is intrinzikus a relátumok számára, hogy nem intrinzikus a párok számára. Lehetséges, hogy a és b tökéletes duplikátumai a' és b' -nek, de a és b közti téridőbeli távolság nem egyezik meg az a' és b' közti távolsággal. Ebben az esetben (a,b) és (a',b') nem lennének duplikátum párok. Ez azért fontos, mert akik azt állítják, hogy az okság intrinzikus reláció, azok amellett érvelnek, így például Menzies (2003), Menzies (1999), hogy az okság intrinzikus a párokra, de nem a relátumokra. Vagyis lehetséges, hogy c és e tökéletes duplikátumai c' és e' -nek, de annak ellenére, hogy c oka e -nek, c' mégsem oka e' -nek. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy az okok és hatások tulajdonságai nem elegendők ahhoz, hogy az okságot intrinzikus relációvá tegyék. A köztük lévő relációk (téridőbeliek és egyéb relációk) is kellene ahhoz, hogy intrinzikus legyen az okság.

26 Yablo elképzelésének részleteit lásd Yablo (2002).

27 Hitchcock (2001a:275), Hitchcock (2001b).

28 Ned Hall (2004: 239 és 244 skk.)

eseménystruktúra kauzális karakterével is, amennyiben a kérdéses lehetséges világ törvényei megegyeznek az aktuális világ törvényeivel.

A negatív okozás szempontjából lényeges kérdés, hogy az S és S' struktúrában vajon szerepelhetnek-e hiányok. Annak érdekében, hogy belássuk, S' struktúrában csak genuin események lehetnek, vagyis hiányok nem, vegyük az aktuális világbeli t időpontban bekövetkező e eseményt megelőző eseményeket egy tetszőleges t időpontig visszafelé és tekintsük ezt egy S struktúrának. Ennek a hasonmása lesz a lehetséges világbeli S' struktúra. Tegyük fel, hogy S' tartalmaz egy H hiányt is az adott időintervallumban. Mivel ez a H hiány semmit nem tesz hozzá S' intrinzikus karakteréhez, így S' megegyezik S -sel. Ha erre alkalmazzuk az intrinzikusság tézist, akkor azt kapjuk, hogy a hiány oka lesz e eseménynek. Ennek elfogadásával viszont azt állítanánk, hogy mindenféle véletlenszerű hiány oka e eseménynek, amelyet viszont a genuinizmus elfogadása esetén sem szeretnénk állítani. Ehhez hasonlóan az S struktúra sem tartalmazhat hiányt, bár ebben az esetben nem az jelenti a problémát, hogy nem járul hozzá az események intrinzikus struktúrájához, hanem az, hogy a különböző lehetséges világokban lévő környezetének különbsége befolyásolni fogja, hogy ok lesz-e a kérdéses hiány vagy sem.²⁹

A másik tényező, amely szerepet játszik abban, hogy nem tekinthetjük intrinzikusnak az okságot, hogy a negatív oksági eseteknél, így például a dupla prevenciónál az okot az okozattal nem kapcsolja össze események téridőbeli láncolata. A későbbiek során amellet érvelek majd, hogy ebben különbözik a dupla prevenció és a diszkonnekció, így nem tekinthetjük őket azonos szerkezetűnek.

2.3 Fizikai folyamat és kontrafaktuális függés: a két fogalom modell

Láttuk, hogy a fizikai elméletek alapján a negatív okozás természete eltér a pozitív okozásétól és csak kvázi-okozásnak tekinthető. A reláció természete szempontjából ígéretesebbnek tűnt ugyan az eredeti kontrafaktuális elmélet, de a késői preempció miatti módosítással együtt már nem bizonyult megfelelőnek a negatív okozás számára. A módosítási kísérletek közül a kvázi-függést vizsgáltam meg részletesen, de jeleztem, hogy a többi módosítási kísérletnek ugyanaz az alapgondolata, jelesül az, hogy a kauzális folyamatot önmagában kell tekinteni, a környezetétől függetlenül, és a folyamat intrinzikus tulajdonságai alapján kell az elméletnek

²⁹ Erre a problémára az utolsó fejezetben térek vissza.

eldöntenie, hogy kauzális-e vagy sem. Ezek valóban megoldják a preempció problémáját, mivel így az elméletek az intuíciónknak megfelelő eredményt produkálnak.

Jóllehet ez végső soron egy közismert történet, mégis fontosnak tartottam összefoglalni. Egyrészt azért, mert a későbbiek szempontjából lényeges pontosabban látni, hogy mitől extrinzikus a negatív okozás, másrészt mivel a kvázi-függés volt az első, egy hibrid elmélet irányába tett lépés, vagyis az első olyan kísérlet, amely a kontrafaktuális függést megpróbálta közös nevezőre hozni az intrinzikussággal. Fontos látni, hogy azért nem bizonyult sikeresnek, mert a negatív eseményként felfogott hiányok nem rendelkeznek intrinzikus természettel, és mert a negatív kauzális reláció fennállása külső tényezőktől függ, ahogy a dupla prevenció példánál láttuk. Ha viszont ilyen módon nem érdemes belefoglalni az intrinzikusságot a kontrafaktuális elméletbe, akkor visszajutottunk a kiinduló helyzethez. Annyi azonban mégiscsak világossá vált, hogy részben a hiányok okozzák a nehézségeket, így talán érdemes a hiányokkal, vagyis a relátumok természetével folytatni a vizsgálódást.

Mielőtt azonban megtennénk ezt, egy rövid kitérő erejéig mindenképpen meg kell említeni azt az elképzelést, mely szerint az okságnak tulajdonképpen nem egy, hanem két fogalma van, vagyis a két fogalom modellt.³⁰ A modell szerint az okságnak két, különálló fogalma van, ezek egyike az extrinzikus intuíciónak felel meg, és kontrafaktuális függésként értendő, a másik az intrinzikusnak, és fizikai folyamatként értendő. Ezt a két fogalmat felváltva alkalmazzuk, esettől függően. Nagy előnye ennek az elképzelésnek, hogy megszűnik a két intuíció összeegyeztetésének problémája. E szerint az elképzelés szerint c esemény akkor és csak akkor okozza e eseményt, ha vagy kontrafaktuális függés áll fenn köztük vagy fizikai folyamat köti össze őket. Ennek megfelelően, ha két esemény között kontrafaktuális függés áll fenn, akkor az elmélet szerint kauzális kapcsolat van köztük, és ha fizikai folyamat köti össze őket, akkor is. Ez a megoldás mind a preempcióra vonatkozóan, mind a diszkonnekcióra vonatkozóan az intuíciónknak megfelelő eredményre vezet.

Csakhogy van még legalább egy problémás esettípus, az úgynevezett miszkonnekció. Ez olyan eset, amelyben bár fizikai kapcsolat áll fenn c és e esemény között, ennek ellenére intuitíve nem tartjuk c eseményt e esemény okának. Erre egy példa lehet, amikor Suzy dobja a követ az üveg felé, az üveg összetörik, és eközben Billy a közelben áll és figyel az eseményeket. Noha bizonyosan van fizikai kapcsolat Billy és az üveg összetörése között, ez

30 Például Hall (2004) részletesen elemzi és érvel az álláspont mellett.

nem olyan jellegű kapcsolat, amely miatt az összetörés okának tekintenénk. Vagyis a fizikai folyamat nem elégséges az okozáshoz.³¹

Vajon mit mond ilyen esetben a két fogalom modell? A kontrafaktuális függés alapján nem lesz oksági a viszony, ez megegyezik az intuíciónkkal. A fizikai kapcsolat alapján viszont oksági lesz a viszony, így ez a feltétel teljesül. Mivel azonban azt állítottuk, hogy az okozásnak szükséges és elégséges feltétele, ha a diszjunkció egyik része teljesül, így azt kell állítanunk, hogy a két fogalom modell alapján a miszkonnekció esete oksági lesz. Mivel azonban ez nem felel meg az intuíciónknak, így azt kell mondanunk, hogy a két fogalom modell nem oldja meg a miszkonnekció problémáját.

A Lewis által a kvázi-függés elképzelés után képviselt felfogás is hasonlít a két-fogalom modellhez, amennyiben a negatív és pozitív okozás relátumaira különbözőképpen tekint.³² A pozitív okozás esetében a kauzális reláció relátumait eseményeknek tekinti, a negatív okozás esetében viszont negatív propozícióknak. Ezt a felfogást azonban nem tekinthetjük a Hall által képviselt két fogalom modellhez hasonlóknak, mivel Lewis szerint a kauzális reláció természete mind a pozitív, mind a negatív esetben kontrafaktuális függés. Amennyiben hajlandóak vagyunk lemondani arról, hogy a negatív és pozitív okság relátumait egyformán eseményeknek tartsuk, akkor ez vonzó álláspont lehet, hiszen azt az intuíciónkat megőrzi, mely szerint a pozitív okság téridőbeli létezők között áll fenn, és megőrzi azt az intuíciónkat is, amennyiben rendelkezünk ilyen intuícióval, amely szerint a negatív okozás genuin okozás.

31 Dowe megoldási javaslatát lásd Dowe (2004:146-175).

32 Lewis (2004a:100)

3. A NEGATÍV KAUZÁLIS RELÁCIÓ RELÁTUMAI

Ennek a fejezetnek a célkitűzése, hogy a hiányoknak olyan interpretációt adjon, amely segítségével a negatív okozást beilleszthetjük az okság relációs felfogásába. Először azt a Helen Beebee által képviselt álláspontot vizsgálom, mely szerint ezt nem tehetjük meg, mivel a negatív okozás relátumai események hiányai, így a negatív oksági állítások nem kauzális relációt fejeznek ki, hanem kauzális magyarázatok.

3.1. Negatív okozás és kauzális magyarázat

A kontrafaktuális elméletet képviselők között is találhatunk olyanokat, akik nem genuinisták, noha természetesen nem ugyanolyan okból, mint a fizikai elméletek képviselői. Elterjedt álláspont, hogy a genuinizmus nem egyeztethető össze a relacionizmussal, mivel ha úgy gondoljuk, hogy a kauzális reláció relátumai események, akkor nem állíthatjuk, hogy a negatív okozás genuin okozás, hiszen esetében legalább az egyik relátum egy hiány. A nemrelacionizmus szerint az okság nem reláció, mivel nincsenek hozzá téridőbeli relátumok.

Beebee hálózatmodellnek nevezi azt a modellt, amely a relacionizmus alapját képezi. A modell szerint az univerzum kauzális története reprezentálható egy óriási és bonyolult neuron ábrával, amelyben a neuronok eseményeket jelölnek, a köztük lévő nyilak pedig a köztük lévő kauzális relációkat jelzik. Ez alapján egy esemény kauzális története nem más, mint egy eseményekből álló hatalmas struktúra, amelyben az eseményeket kauzális függés köti össze egymással vagy közvetlenül, vagy más láncszemekon keresztül.³³ Ez a modell bár nem kötelez el minket egy konkrét okságelmélet mellett sem, de csak olyan elmélettel egyeztethető össze, amely a relátumokat eseményeknek tekinti. Erre épül a már korábban említett hiányzó relátumból vett érv. Az érvet ilyen módon rekonstruálhatjuk:

(p1) A genuin okozás reláció, vagyis eseményeket köt össze.

(p2) A negatív okozás esetében legalább az egyik relátum egy hiány.³⁴

(p3) A hiányok nem események.

33 A modell egyik szemléletes leírását lásd Lewis (1999:294).

34 A negatív okozás alatt most a negatív okozásnak csak azokat az eseteit értem, amelyekben hiányok vesznek részt. A diszkonnekció, bár negatív okozásnak szokás tekinteni, nem ilyen, hiszen események a relátumai. Ez azt mutatja, hogy valójában két típusa van a negatív okozásnak: az egyikben hiányok a relátumok, a másikban nem azok.

(k1) A negatív okozás nem reláció.

(k2) A negatív okozás nem genuin okozás.

Az érv azt mondja, hogy azért nem genuin okozás a negatív okozás, mert az oksághoz konkrét relátumokra van szükség, vagyis mert az okság reláció. Ahol hiány van, ott valójában semmi nincs. Ahol semmi nincs, ott nincs semmi, ami relációban állhatna, vagyis a hiányok nem állhatnak kauzális relációban, mivel a hiányok nem tartoznak a megfelelő ontológiai kategóriába ahhoz, hogy részt vehessenek kauzális relációkban. Azaz a negatív okozás nem genuin okozás. Mivel az érv érvényes, a kérdés, hogy igazak-e a premisszák és helyes-e a konklúzió.

Ez az érv világosan mutatja, hogy milyen álláspontok lehetségesek a negatív okozással kapcsolatban. Ha tagadjuk az első premisszát, akkor genuinisták vagyunk és nemrelacionisták, vagyis azt állítjuk, hogy a negatív okozás genuin okozás és a kauzális reláció nem eseményeket, hanem tényeket kapcsol össze. Ha a harmadik premisszát tagadjuk, vagyis azt állítjuk, hogy a hiányok események, akkor genuinisták vagyunk és relacionisták. Ez az az álláspont, amelyik első látásra a legkevésbé plauzibilis, mivel a hiányokat téridőbeli partikuláréknak látszik tekinteni. A következő fejezetben emellett az álláspont mellett érvelek majd. Ha mindegyik premisszát elfogadjuk, akkor vagy azt állítjuk, amit Fair és Dowe, jelesül, hogy a negatív okozás másodrangú, illetve kvázi-okozás, vagy pedig azt állítjuk, amit Beebe, hogy a negatív okozás nem kauzális reláció, hanem kauzális magyarázat. Ez utóbbi állásponttal fogok most foglalkozni.

Beebe szerint attól még, hogy fenn szeretnénk tartani a hálózatmodellt és így nem tekinthetjük a negatív okozást valódi okozásnak, nem kerülhetjük meg azt a kérdést, hogy mit csinálunk olyankor, amikor negatív oksági állításokat teszünk, hiszen nyilvánvalóan teszünk ilyeneket. Ráadásul ennél bonyolultabb is a helyzet, mivel nem minden negatív oksági állítást tartunk igaznak. A hiányokat két csoportra oszthatjuk.³⁵ Az egyik csoportba azok a hiányok tartoznak, amelyek a common sense által igaznak tartott negatív oksági állításokban szerepelnek, ilyen például a kertész nem öntözése. A második csoportba pedig azok, amelyek

35 Egy terminológiai megjegyzés. Kétféle negatív eseményt különböztethetünk meg. Egyrészt léteznek olyan negatív események, mint a 2006-os nagy pilisi napfogyatkozás, vagy a tavaly decemberi előszilveszteri szőlőszüret. Másrészt léteznek olyanok, mint a kertész nem locsolása és a téglát nem dobása. Mi a különbség a két típus között? A fogalmi különbség az, hogy míg a második típusba tartozók „közel” voltak ahhoz, hogy megtörténjenek, a közelségnek egy kontextuálisan meghatározott értelmében, az első típusba tartozók nem. Amikor hiányokról beszélünk, akkor mindig a második típusba tartozó negatív eseményekre utalunk.

a common sense által hamisnak tartott negatív állításokban szerepelnek, ilyen például az angol királynő nem öntözése. Beebee szerint nem pusztán az a feladat, hogy megmondjuk, mit csinálunk olyankor, amikor negatív állításokat teszünk, hanem az is része a feladatnak, hogy megmondjuk, miért tartjuk igaznak az első csoportra vonatkozó állításokat, és miért hamisnak a másodikra vonatkozókat. Úgy véli, ez utóbbi feladat tekintetben a relacionizmus és a nemrelacionlizmus ugyanannyira nehéz helyzetben van. A genuinistának azt kell megmagyaráznia, hogy a common sense miért tagad valamit, ami igaz, például azt, hogy az angol királynő nem öntözése okozta a virágok elhervadását, a nem genuinistának pedig azt kell megmagyaráznia, hogy a common sense miért állít valamit, ami hamis, jelesül azt, hogy a kertész nem öntözése okozta a virágok elhervadását.³⁶

Beebee tehát azt állítja, hogy a negatív oksági állítások nem mások, mint kauzális magyarázatok. Szerinte a common sense ezzel kapcsolatban azért lehet tévedésben, mert nem ismerős a kauzális reláció és kauzális magyarázat davidsoni megkülönböztetésével, így a kauzális magyarázatokat is kauzális relációnak tekinti. Mivel sok esetben a kauzális magyarázathoz valóban tartozik a relátumok ugyanolyan leírását tartalmazó kauzális állítás, ezért a hétköznapi beszédben sokszor nem is lényeges arra figyelni, hogy éppen „okoztá”-t vagy „mert”-et használunk. A megkülönböztetés eme hiánya arra is magyarázatot ad, hogy miért teszünk különbséget az angol királynő nem öntözéséről és a kertész nem öntözéséről szóló kauzális állítás igazságértékében. Ez a különbség a magyarázat szempontjából szembeszökő és a magyarázat szempontjából nem szembeszökő hiányok közti különbségen alapul, de mivel a common sense szerint a magyarázat és a kauzális reláció ugyanaz, így, ami igaz az egyikről az igaz a másiktól is.³⁷

Beebee szerint viszont annak ellenére, hogy hamis az a kauzális állítás, mely szerint a kertész nem öntözése okozta a virágok elhervadását, az mégis igaz, hogy a virágok azért hervadtak el, mert a kertész nem öntözte őket. Miért tűnhet meglepőnek ez az állítás? Donald Davidson *Causal Relations* című írásában a kauzális magyarázat és kauzális reláció

36 Beebee írásában amellet érvel, hogy nem tudunk metafizikailag különbséget tenni a kertész és a királynő nem öntözése között, így, amennyiben genuinisták vagyunk, mind a két állítást igaznak kell tekintenünk, amennyiben nem vagyunk genuinisták, mind a kettőt hamisnak. A dolgozat negyedik fejeztében amellet érvelek, hogy ez nincs így.

37 Azt, hogy ebben talán téved Beebee, megmutatja például Livengood, Jonathan and Edouard Machery (2007), mely írásukban empirikus adatok alapján amellet érvelnek, hogy úgy tűnik, nem jelenthetjük ki teljes bizonyossággal, hogy a common sense nem különbözteti meg a kauzális magyarázatot a kauzális állítástól.

megkülönböztetése mellett érvel a kauzális állítások logikai formájára hivatkozva.³⁸ Azt állítja, hogy az okozás kétargumentumú extenzionális reláció, melynek relátumai események.³⁹ A kauzális kapcsolatot kifejező állítást az „okozta” ige segítségével fejezzük ki, amely állítás így két téridőbeli partikularé közti kauzális relációt fejez ki, míg a kauzális magyarázatot kifejező állításokban az „okozta” helyett a „mert” mondatképző konnektívum szerepel, amely segítségével az állítás két propozíció között fennálló viszonyt fejez ki. Beebe állítása, mely szerint léteznek olyan magyarázatok, melyek bár kauzálisak, de nem tartozik hozzájuk kauzális reláció nehezen egyeztethető össze a davidsoni felfogással.

Tegyük fel, hogy fennáll az a kauzális reláció, amelyben a kalapácsütés okozta a váza összetörését. Mind a kalapácsütés, mind a váza összetörése eseményének sokféle leírása lehetséges. Mivel a kauzális reláció extenzionális reláció, így bármilyen leírás alatt szerepel is ez a két esemény a kauzális állításban, az állítás igaz lesz, hiszen mindegyik állítás ugyanarról a kauzális relációról szól, ugyanaz a reláció teszi őket igazzá. A kauzális magyarázatnál azonban nem mindegy, hogy az eseményeket milyen módon írjuk le. Ahhoz, hogy igaz legyen a kauzális magyarázatot tartalmazó állítás az szükséges, hogy az események a kauzálisan releváns tulajdonságaikat tartalmazó leírás alatt szerepeljenek. Az a kérdés most mellékes számunkra, hogy mit gondolunk a kauzálisan releváns tulajdonságokról és az a probléma is, hogy ezeket pontosan hogyan lehet kiválasztani. Tegyük fel, hogy valamilyen módon sikerült meghatároznunk őket. Ekkor kapunk egy igaz kauzális magyarázatot. Viszont, ha egyszer már rendelkezünk egy kauzális magyarázatot tartalmazó igaz állítással, akkor biztos, hogy lesz egy kauzális reláció is, amely a magyarázatban szereplő események között áll fenn. Röviden, nem minden igaz kauzális állításból lehet az „okozta” „mert”-re való felcserélésével igaz kauzális magyarázatot alkotni, viszont minden igaz kauzális magyarázatról lehet igaz kauzális állítást.⁴⁰

³⁸ Davidson 1967a.

³⁹ Írásomban feltételezem, hogy mind az extenzionalitással, mind a kéthelyűséggel kapcsolatban igaza volt, noha mindkét állítást lehet vitatni. Az utóbbi állítást vitatja például Schaffer (2005) és Maslen (2004) a kontrasztív okság mellett foglalta állást.

⁴⁰ Fontos figyelni arra, hogy itt nem egyszerűen tudományos magyarázatról van szó, amelynek a kauzalitáshoz való viszonya nem egyértelmű, hanem kauzális magyarázatról. Az az álláspont, amely szerint lehetséges olyan magyarázat, amely nem kauzális jóval könnyebben védelmezhető.

Beebe állítását Lewis kauzális magyarázatról alkotott elképzelésére alapozza.⁴¹ Lewis szerint megmagyarázni egy eseményt annyi, mint valamilyen információt adni az esemény kauzális történetéről. Ez az információ azonban nem szükségképpen a kérdéses esemény egyik oka is egyben, mivel más úton-módon is szolgálhatunk információval egy esemény kauzális történetét illetően. Például akár úgy is, hogy azt mondjuk meg, hogy milyen esemény vagy eseménytípus nem szerepel a magyarázandó esemény kauzális történetében. Lewis negatív információnak nevezi azt, ami azzal kapcsolatban állít valamit, hogy mit nem tartalmaz a kérdéses esemény kauzális története.⁴²

Beebe példája az olyan pozitív kauzális magyarázatra, amelyben a magyarázathoz nem tartozik kauzális reláció a következő: JFK meghalt, mert valaki lelőtte. Ebben az esetben az explanans nem állítja, hogy egy partikuláris esemény megtörténtét, mivel nincs olyan esemény, amely esszenciálisan JFK valaki általi lelövése volna. Egy ilyen esemény egy olyan diszjunktív esemény lenne, amely vagy Oswald lövése, vagy Jackie Kennedy lövése, vagy a füves dombon álló férfi lövése, és így tovább, és Beebe szerint legalábbis, aki ebben is követi Lewist, nincsenek esszenciálisan diszjunktív események. Ehelyett inkább azt állítja az explanans, hogy volt egy esemény, amely JFK lelövése volt valaki által. Ez az explanans bár nem állhat kauzális relációban a hatás eseményével, mindazonáltal kauzális magyarázatban mégis szerepelhet, mivel annyit elmond a JFK halálának kauzális történetéről, hogy volt benne egy valaki általi lövés. És ez a valaki általi lövés teszi igazzá azt az állítást, hogy JFK meghalt, mert valaki lelőtte.

Negatív esetben hasonlóan látja a helyzetet. A negatív információ azt tartalmazza, hogy mi az, ami nem történt meg, és implikálja, hogy olyan események történtek, amelyek összeegyeztethetetlenek lennének a kérdéses esemény megtörténésével. Végző soron tehát, ha elég homályosan is, de negatív módon közöl valamilyen pozitív információt. Ennek megfelelően, amikor azt mondjuk, hogy elhervadtak a virágok, mert nem locsolta őket a kertész, akkor annyit tudunk, hogy olyan események történtek a világban és olyan kauzális relációkban állt a virág, amelyek igazzá teszik ezt az állítást.

41 Lewis (1986d:220)

42 Lewis magyarázatról alkotott felfogását részletesebben elemzi például Hitchcock, Christopher és Woodward, James (2003).

3.2 A program magyarázat

Ahogy azt láttuk, a negatív kauzális magyarázat valamiféle információval szolgál az esemény kauzális történetéről, azzal a minimális információval mindenképpen, hogy a virágok elhervadásának története nem tartalmazott olyan típusú eseményt, mint a kertész öntözése. Azonban Beebee szerint ezen kívül még arról is megtudunk valamit, hogy milyen a kauzális struktúrája azoknak a világoknak, ahol a kertész nem mulasztotta el megöntözni a virágokat. Az ezekben a lehetséges világokban végbemenő kauzális folyamatok nem, vagy lehetséges, hogy nem vezettek a virágok hervadásához. A kertész megöntözi a virágot, a virág gyökerei felszívják a vizet, a sejtekben megnő az ozmotikus nyomás, a virág virulni kezd. Ez mind információ a közeli lehetséges világokról.

Mindezek alapján talán pontosabb választ tudunk adni arra a kérdésre, hogy mit jelent tulajdonképpen az, hogy a kauzális magyarázatnak nem felel meg kauzális reláció. Beebee úgy tűnik, azt érti ez alatt, hogy nem egy pozitív kauzális reláció teszi igazzá, hanem az a modális információ, amit abból nyerünk, hogy mi nem történt meg. Vagyis az a modális jellegű információ, amely magyarázatilag releváns a virágok halálához. Beebee ezen a ponton fel is idézi Jackson és Pettit program és folyamat magyarázat megkülönböztetését, mivel szerinte ez is egy olyan megkülönböztetés, amely valamilyen modális jellegű információt tekint lényegesnek.⁴³

Jackson és Pettit azt próbálják megmutatni, hogy kauzálisan nem hatékony többszörösen realizálható funkcionális vagy diszpozíciós tulajdonságok hogyan jelenhetnek meg mégis kauzális magyarázatokban. A megoldásuk a program és folyamat magyarázat megkülönböztetésén alapul. Ismert példájuk egy ilyen tulajdonságra a törékenység diszpozíciós tulajdonsága. Bár világos, hogy ha eltörik egy pohár, akkor az eltörés nem a törékenység miatt történik meg, hanem a pohár molekuláris szerkezete miatt, de mégsem szeretnénk azt mondani, hogy a törékenység nem is jelenhet meg annak magyarázatában, hogy miért tört el a pohár. Annak érdekében, hogy megjelenhessen, bevezetik a program és folyamat magyarázat közti megkülönböztetést. A folyamat magyarázatot az aktuális fizikai folyamatok terminusaiban adják meg, vagyis a pohár eltörésének folyamat magyarázatát a pohár molekuláris szerkezetének terminusaiban, annak folyamat magyarázatát pedig, hogy miért mentem le a boltba, az idegi folyamataim terminusaiban. A program magyarázat ezzel szemben azt adja meg, hogy ezek a folyamatok milyen funkcionális leírást elégítenek ki.

43 Lásd például Jackson és Pettit (1990).

Ilyenformán a törekenység tulajdonságának jelenléte programozza valamilyen megfelelő molekuláris tulajdonság jelenlétét, egy olyan tulajdonságét, amely kauzálisan hatékony. És bár ez a kauzálisan hatékony tulajdonság az, amely megjelenik az összetörés kauzális történetében, a program magyarázat is elmond valamit az összetörés kauzális történetéről, jelesül, hogy szerepel benne valamely hatékony tulajdonság, amelyet a törekenység programoz. Míg a folyamat magyarázat arról beszél, hogy hogyan történtek aktuálisan a dolgok, addig a program magyarázat arról, hogy hogyan történhetek volna a dolgok, azt mutatva meg, hogy ugyanazt a programot más molekulahalmaz is megvalósíthatta volna. Vagyis a program magyarázat modális információval szolgál.

Ahogy láttuk, Beebee szerint a negatív kauzális állítás nem azt mondja meg, hogy mi okozta a virágok elhervadását, hanem azt, hogy mi okozta volna, ha nem hervadtak volna el. Vagyis egy pozitív okozásról szóló kontrafaktuális állítást implicál, amelyből azt tudjuk meg, hogy ha a kertész öntözte volna a virágokat, akkor azok nem hervadtak volna el. A program magyarázatból azt tudjuk meg, hogy a realizálónak mi a lényeges tulajdonsága, a releváns tulajdonsága, amely miatt oknak tartjuk, vagyis azt, hogy mi a közös a realizáló tulajdonságokban a magasabb szintről nézve. A negatív kauzális magyarázatból is azt tudjuk meg, hogy mi volt a releváns tulajdonsága az elhervadás történetének, vagyis azt, hogy bármi is volt a pozitív ok, az biztos, hogy nem öntözés volt. Ennyiben a negatív kauzális magyarázat által nyújtott információ valóban hasonlít a program magyarázat által biztosított információra.

Azonban úgy tűnik, hogy Beebee azt szeretné megmutatni ennek az analógiának a segítségével, hogy a negatív kauzális magyarázat ugyanúgy kauzális szereppel bír, ahogyan a kauzális reláció, még ha nem is rendelkezik kauzális hatékonysággal. És kétségtelen, hogy a program magyarázat fogalma bevezetését ugyanez a szándék motiválta. Csakhogy a program magyarázat éppenséggel felételezi, hogy a felsőbb szinten lévő tulajdonságokhoz tartoznak alsóbb szintű tulajdonságok. A negatív okozással kapcsolatos problémának viszont úgy tűnik éppen az a lényege, hogy a hiányokhoz nem tartozik pozitív esemény. Legalábbis Beebee szerint biztosan ez a nehézség a negatív okozásban. Éppen azért választja Lewis magyarázatelméletét, mivel olyan elméletre van szüksége, amely megengedi azt, hogy ennek ellenére szerepelhessenek a hiányok kauzális magyarázatban.

Emiatt aztán kissé félrevezető, hogy Beebee a program és folyamat magyarázat megkülönböztetést használja gondolatmenetét alátámasztó analógiaként, mert eközben homályban marad az alábbi két állítás közt meglévő fontos különbség. Egyfelől lehet azt állítani, hogy a magasabb szinten lévő tulajdonságok kauzálisan relevánsak anélkül, hogy

kauzálisan hatékonyak lennének. Ám ha ilyen módon értjük a relevanciát, akkor feltételezzük, hogy a magasabb szinten lévő tulajdonságokhoz tartozik egy alacsonyabb szinten lévő tulajdonság. Ez abban az esetben szolgálhatna analógiául a negatív okozás esetéhez, ha a negatív okokhoz tartozna pozitív ok. Másfelől lehet azt állítani, hogy a negatív okokhoz nem tartozik pozitív ok. Beebee e két állítás kombinációját állítja azzal, hogy bár a negatív okokhoz nem tartozik pozitív ok, mégis lehetnek kauzálisan relevánsak. Ha viszont ezt állítja, akkor nem világos, hogy miért hivatkozik a program magyarázatra, hiszen ezzel az analógiával gondolatmenetét éppenséggel gyengíteni látszik.

Összefoglalva: Beebee abból indul ki, hogy a hiányok negatív események, valaminek a meg nem történései, például a kertész nem öntözése. Mivel szerinte nincsenek negatív események, vagyis nem vehetünk fel az ontológiánkba a virágöntözések mellé virág-nem-öntözéseket, annak a ténynek, hogy a kertész nem öntözte a virágokat egy negatív propozíció felel meg. A kauzális reláció azonban Beebee szerint események között áll fenn, téridőbeli, konkrét partikulárek között, ezért „negatív események”, vagyis negatív propozíciók nem lehetnek a kauzális reláció relátumai, csak kauzális magyarázatokban szerepelhetnek. A negatív kauzális magyarázat által kifejezett minimális információ az, hogy a virág elhervadásának kauzális története nem tartalmaz öntözést. A negatív kauzális magyarázat azonban kifejez egy további, modális információt is, jelesül, megtudunk valamit azokról a lehetséges világokról, melyekben a kertész nem mulasztotta el öntözni a virágokat: ezekben a világokban a virágok (minden egyéb az öntözéstől független körülmény változatlansága mellett legalábbis) nem hervadtak el.

Ahogy az összefoglalásból világosan látszik, Beebee úgy gondolja, hogy a hiányok negatív egzisztenciális kvantifikációk. Ha eltekintünk a félrevezető analógiától, akkor arra jutunk, hogy Beebee és Lewis álláspontja közt különbség abban mutatkozik, hogy Beebee szerint a negatív propozíciók közt fennálló kontrafaktuális függés nem tekinthető okozásnak. Ha egyetértünk Beebee-vel, akkor felmerül a kérdés, hogy nem lehetséges-e a hiányokat mégiscsak pozitív eseményekhez kapcsolni olyan módon, amely lehetővé teszi, hogy ne pusztán kauzális relevanciát, hanem kauzális hatékonyságot tulajdoníthassunk nekik. Két ilyen kísérlet lesz a következő fejezetek témája.

3.3 Események, mint esszenciálisan hiányok

Amennyiben mégis tovább szeretnénk vizsgálni a Beebee által felkínált analógiát, akkor mondhatjuk, hogy a negatív ok, vagyis a nem locsolás a program magyarázatnak felel meg, a

folyamat magyarázatnak pedig az, amit a kertész csinált az öntözés helyett. A negatív állítás, hogy a kertész nem öntözött, azt mondja meg, hogy mi nem ment végbe. De amikor azt állítjuk, hogy a kertész nem locsolása okozta a virágok elhervadását, akkor nem csak azzal vagyunk tisztában, hogy a kertész nem öntözte a virágokat, hanem azzal is, hogy valamit csinált helyette, jelen esetben szunyókált. Természetesen úgy is elmulaszthatta volna az öntözést, hogy olvasgat vagy sétál egyet. Úgy tűnik, hogy ami ezekben a látszólag teljesen különböző tevékenységekben közös, az az, hogy egyik esetben sem történt volna meg az öntözés. Másképpen fogalmazva, ha végiggondoljuk mindazt, amit a kertész csinálhatott volna öntözés helyett, akkor azt kapjuk meg, hogy milyen módokon valósulhatott volna meg ugyanaz a hiány, a virág nem öntözése. És a program magyarázat a funkcionális tulajdonság segítségével pontosan azt mondja meg, hogy a többféle lehetséges realizálóban mi az, ami közös. Justin Tiehen szerint ennek megfelelően a hiányokat tekinthetjük kauzális szerepükkel definiált többszörösen realizálható funkcionális tulajdonságok példányainak.⁴⁴ Mi motiválhat minket abban, hogy így tegyünk?

Egyrészt már csak azért is érdemes lehet ebben az irányban tájékozódni, mert talán lehetőségünk adódik arra, hogy a hiányoknak ne csak kauzális relevanciát, hanem hatékonyságot is tulajdoníthassunk. Ha az öntözés elmulasztása tényleg többszörösen realizált a szunyókálás, a sétálás és a többi lehetőség által, akkor talán nem csak abban az értelemben állíthatnánk, hogy a negatív okok is kauzális szereppel bírnak, amilyenben ezt Beebee tette, hiszen a funkcionális tulajdonságok kauzális hatékonyságának igazolásával kapcsolatban léteznek elképzelések.

Másrészt, ha az oksággal kapcsolatban egyszerre szeretnénk genuinisták és relacionisták is lenni, akkor meg kell mutatnunk, hogy hogyan kapcsolódnak az úgynevezett hiányok pozitív létezőkhöz. Mivel nem tűnnek egyszerűen olyan módon alapvető pozitív létezőknek, mint a pozitív események, ezért egy olyan elképzelésre lenne szükség, amely megmutatja, hogy hogyan és milyen értelemben léteznek a nem alapvető létezők. Erre egy bevett módszer az, ha funkcionális típusoknak tekintjük őket és megmutatjuk, hogy miképpen függenek a fundamentális létezőktől.

A legkézenfekvőbb megoldás persze az lenne, ha azt állítanánk, hogy a hiányok azonosak pozitív eseményekkel. A virágok nem öntözése azonos azzal az eseménnyel, amit a kertész az adott időben csinált, jelen esetben a szunyókálással. Ennek az elképzelésnek nagy előnye,

44 Justin Tiehen (M)

hogy biztosítaná azt, hogy a hiányok éppen úgy kauzálisan hatékonyak legyenek, ahogyan a pozitív események. Azonban ez a megoldás ebben a formában bizonyosan nem lesz megfelelő, mivel a kertész szunyókálása nem áll kontrafaktuális függésben a virág elhervadásával, nem igaz az, hogy ha nem szunyókált volna, akkor nem hervadtak volna el a virágok, hiszen lehetséges, hogy bár nem szunyókált, mégsem a virágokat locsolta, hanem tévézett.

Harmadrészt az a tény is motiválhat minket, hogy úgy tűnik, a kertész nem öntözésében a negatív elem a lényeges. Sartorio egyik írásában a cselekvők háromféle kauzális hozzájárulását különbözteti meg.⁴⁵ Az egyik a tisztán negatív hozzájárulás, melyre példa a kertész hozzájárulása a virágok elhervadásához. A másik a tisztán pozitív hozzájárulás, melyre példa lehet a vázára mért kalapácsütés. A harmadik típus a kevert hozzájárulás, amelyek akkor áll elő, amikor pozitív és negatív is egyben. Ez utóbbira példa lehet egy olyan eset, amelyben valaki dobja a labdát és közben elmulasztja figyelmeztetni a másikat. A kertész aznap délutáni tevékenységében az a fontos, amit nem csinált, ez az, amivel kapcsolatban úgy érezzük, hogy oksági szerepe van a virágok elhervadása szempontjából. Éppen azért beszélünk negatív okozásról, mert úgy érezzük, hogy a kertész hozzájárulása tisztán negatív volt ebben az esetben, függetlenül attól, hogy milyen pozitív cselekvést hajtott végre. Vagyis a kertész szerepe az, hogy a nem öntözéssel járuljon hozzá a virágok sorsához, és ezt a szerepet megőrizhetné, ha funkcionális tulajdonságnak tekintenénk a nem öntözést.

3.3.1 A hiányok szerep-funkcionalista felfogása

Tiehen javaslata tehát a következő: ahelyett, hogy a negatív eseményeket azonosnak tekintenénk pozitív eseményekkel, mondjuk azt, hogy a negatív eseménytípusokat pozitív esemény típusok realizálják, és hasonlóan, a negatív esemény példányokat pozitív esemény példányok realizálják. Esetünkben a virág nem öntözéseket szunyókálások, sétálások, olvasgatások realizálják, a kertész nem öntözésének példányát pedig a kertész szunyókálása mint konkrét partikularé realizálja.

Tiehen javaslatával együtt előfeltételezi a tulajdonságok individuálásának kauzális elméletét. Eszerint minden valódi tulajdonsághoz tartozik a kauzális erők egy halmaza és egy létező akkor instanciálja ezt a tulajdonságot, ha rendelkezik ezekkel a kauzális erőkkel.⁴⁶

⁴⁵ Sartorio 2010.

⁴⁶ Ezt az elképzelést védelmezi Shoemaker (1980).

Ezzel az a nézet áll szemben, hogy a tulajdonságokhoz kontingens módon kapcsolódnak a kauzális szerepek, mely álláspontot például Lewis képviseli.

A szerep-funkcionalizmusból következik, hogy a hiány, mint funkcionális tulajdonság diszjunktív lesz, ha feltesszük, hogy a funkcionális tulajdonságok azonosak a realizálók diszjunkciójával. Ez az azonosítás viszont megint csak feltételezi a kauzális esszencializmust. Miért? Mert különben léteznének metafizikailag lehetséges, de nomologikusan nem lehetséges világok, melyekben a realizálók diszjunkciója nem azt a kauzális szerepet foglalná el, amelyik szerep a kérdéses funkcionális tulajdonságot definiálja. Az ilyen világokban, amikor a diszjunkció egyik diszjunktja instanciálódna, akkor a diszjunktív tulajdonság is instanciálódna, de a kérdéses funkcionális tulajdonság nem, mivel nem lenne olyan tulajdonság, amely a neki megfelelő kauzális szerepet játszaná. A kauzális esszencializmus elfogadása pont ezt a lehetőséget zárja ki.

Tiehen elképzelése szorosan kapcsolódik ez egyik Lewis által felvetett, de nem kidolgozott, és végső soron elvetett megoldási lehetőséghez, mely szerint a mulasztás esetében az ok relátuma egy diszjunktív esemény.⁴⁷ Lewis szerint különbség van a mulasztás és a prevenció között. A különbség abból adódik, hogy ahhoz, hogy prevencióról beszéljünk, nincs szükség hiányok feltételezésére, mivel a prevenció esetében arról van szó, hogy pozitív események okoznak pozitív eseményeket, és ez utóbbiakon szuperveniál a prevencióban a hatás szerepét játszó negatív igazság. Lewis hasonlónak tartja a prevencióban szereplő hiányt Xanthippe özvegyé válásának állítólagos eseményéhez. Szerinte nem létezik ilyen esemény, de nincs is szükségünk ilyen eseményre, mivel ahhoz, hogy azt állíthassuk, hogy Xanthippe megözvegyült, bőven elég az, ha feltételezzük, hogy nőül ment Szókratészhez és Szókratész meghalt, mely események pozitív események. Ennek megfelelően, ha Fred belemerült az olvasásba és emiatt elfelejtette megtenni a szükséges előkészületeket, akkor elég azt feltételeznünk, hogy létezik az eseményeknek egy olyan halmaza, melyek igazgá teszik azt az állítást, hogy nem tette meg az előkészületeket. Mivel ez a megoldás nem elérhető a mulasztások esetében, így egyik javaslata az, hogy tekintsük a mulasztás eseteinél az ok relátumát olyan eseménynek, amely esszenciálisan hiány.

47 Lewis (1986c:189-193) a mulasztással kapcsolatban háromféle álláspontot tart lehetségesnek, melyek közül az egyik szerint léteznek hiányok és ezek a hiányok esszenciálisan hiányok, a másik szerint léteznek, de akcidentálisan hiányok, a harmadik szerint pedig, amelyről már volt szó, a hiányok negatív propozíciók. Én ezek közül a lehetőségek közül a második mellett érvelek majd.

3.3.2 Lewis eseményfelfogása

Mindenekelőtt célszerű ezen a ponton Lewis eseményfelfogását részleteiben is felidézni, mivel a következő megoldási javaslatok, így az enyém is, Lewis gondolataiból indulnak ki és így az ő eseményfelfogását veszik alapul. Lewis egyik fontos szempontja, eseményfelfogásának kialakítása során, hogy olyanok legyenek az események, amelyek aztán a kontrafaktuális elmélet számára alkalmas relátumok lehetnek, ezért a Jaegwon Kim által kidolgozott eseményfelfogásához képest valami másra van Lewisnak szüksége. Kim eseményei olyan strukturált entitások, melyeket egy tárgy (vagy tárgyak), egy tulajdonság és egy időpont (vagy időintervallum) alkot.⁴⁸ Jól ismert jellemzője ennek az elméletnek, hogy finomfelbontása miatt nagyon sok eseményt és ezek között az események között nagyon sok kontrafaktuális függést eredményez, és ez utóbbi tulajdonsága az, amely miatt Lewis számára elfogadhatatlan, tekintve, hogy eme kontrafaktuális függések jó részéhez intuitíve nem tartozik kauzális reláció.

Lewis meghatározása szerint az események téridő régiók tulajdonságai, vagyis minden eseményhez tartozik egy tulajdonság, amely a maga részéről egy osztály, amely mindama régiók osztálya, ahol az esemény „megtörténik”.⁴⁹ Ilyen régióból egy világban legfeljebb egy van. Talán a legkönnyebb úgy megérteni a lewisi koncepciót, ha felidézzük, hogy ő maga milyen felfogáshoz tartja hasonlóknak azt.

E rokon felfogás szerint egy esemény egyszerűen azonos egy régióval, vagy inkább a régióval és mindazzal, ami a régióban történik. Ha ez így van, akkor ugyanabban a régióban nem történhet több esemény, tekintve, hogy a régió, vagy mindaz, amit a régió tartalmaz maga az esemény. Mindazonáltal ragaszkodhatunk ahhoz a lehetőséghez, hogy egy régióban több esemény is történhessen. Lewis szerint nem jelent problémát e két dolog összeegyeztetése, sőt Lewis elméletében ez a két dolog egyszerre igaz. Hogyan lehetséges ez?

Vegyük azt a téridőrégiót, amelyről azt szeretnénk állítani, hogy két esemény történt benne. Az egyik esemény egy konferencia volt, a másik egy goblinok közti csata. Amennyiben igaz az, hogy az ebben a régióban zajló dolgokat le lehet írni csataként és konferenciaként is, akkor abban az osztályban, amely az eseményt jelentő összes régiót tartalmazza, lesznek olyan elemek, amelyek szintén leírhatók konferenciaként és lesznek

⁴⁸ Kim (1982)

⁴⁹ Az események, mivel osztályok, valójában nem történnek meg, mégis, a továbbiakban az egyszerűség kedvéért elhagytam az idézőjelet, és csak ott használom, ahol jelentősége van.

olyanok, amelyek szintén leírhatók csataként. Ez azonban nem jelenti, hogy minden olyan elem, amely leírható konferenciaként egyúttal csataként is leírható, és fordítva, hogy minden olyan elem, amely leírható csataként egyúttal konferenciaként is leírható. Mivel azonban az aktuális világban történetesen mindkét tulajdonsággal rendelkezik a kérdéses téridő régió, így az eseményt jelentő osztálynak az aktuális világbeli elemei azonosak lesznek. Ez az egy elem azonban két részosztályhoz tartozik, melyek egyike még azokat a további elemeket tartalmazza, amelyekre igaz az, hogy csaták voltak, a másik részosztály pedig azokat a régiókat, amelyekre igaz az, hogy konferenciák voltak. Ebből az következik, hogy egyszerre igaz az, hogy csak egy esemény történik egy régióban és egy régióban több esemény is lehet, mivel a két részosztály aktuális világban lévő eleme ugyanaz, viszont a két részosztály nem azonos egymással. Ez megfeleltethető annak, amit Lewis képvisel, mert ilyenformán a lewisi események praktikus tulajdonképpen mindig egy leíráshoz tartozó részosztályok lesznek.

Fontos jellemzője Lewis elméletének, hogy az eseményeket esszenciális és akcidentális tulajdonságaikkal is leírhatjuk. Az események esszenciális tulajdonságai azok, amelyek nélkül az esemény nem történhetett volna meg. Egy esemény akkor esszenciálisan virágöntözés, ha nem történhetett volna meg az esemény anélkül, hogy virágöntözés lett volna. Természetesen előfordulhat, hogy egy esemény esszenciális tulajdonságai között pont az a három szerepel, amelyeket Kim az események azonossága szempontjából konstitutívnak tekint, de a kauzális állításainkban szereplő események általában ennél jóval kevésbé törekenyek, jóval kevésbé összetett esszenciával rendelkeznek. Az egyik fő különbség tehát Kim és Lewis koncepciója között, hogy míg Kim kontextustól függetlenül mindig ugyanazt a három jellemzőt tekinti esszenciálisnak, addig Lewisnál ez kontextustól függ.

Még egy további jellemzője van a lewisi elképzelésnek, amely a későbbiek szempontjából kulcsfontosságú lesz, jelesül, hogy az események esszenciája nem lehet diszjunktív.⁵⁰ Tehát ez alapján olyan esemény, amely például esszenciálisan sétálás vagy beszéd, nem létezik. Azért nem lenne szerencsés ilyen típusú események feltételezése, mert az ilyen diszjunktív esszenciával rendelkező események nemkauzális kontrafaktuális függésben állnának más eseményekkel, vagyis veszélyeztetnék az okság kontrafaktuális definíciójának elégségességét. Ezt az alábbi példával illusztrálja Lewis.

Tegyük fel, hogy Fred beszél és ez azt okozza, hogy Ted nevet. Tegyük fel továbbá, hogy Fred beszéde mellett létezik egy másik esemény is, méghozzá a Fred beszéde-vagy-sétálása

50 Lewis valójában a túlzottan diszjunktív események ellen foglal állást, melyekre példa a Fred-beszéde-vagy-sétálása esemény, lásd Lewis (1986a:266-269).

diszjunktív esemény. Enélkül a diszjunktív esemény nélkül nem történne meg Fred beszéde. Ha ez így van, akkor viszont enélkül a diszjunktív esemény nélkül Ted nevetése sem történne meg. Ennek alapján viszont a kontrafaktuális elmélet szerint Fred beszéde-vagy-sétálása oka lesz Ted nevetésének. Ezt azonban nem fogadhatjuk el, mivel határozott intuíciónk, hogy ez nincs így. Ha viszont intuíciónknak megfelelően nem fogadjuk el, akkor a kontrafaktuális függés nem lesz elégséges az okozáshoz, hiszen ez egy olyan eset, ahol bár kontrafaktuális függés áll fenn, még sincs kauzális kapcsolat.

Mindez alapján az, hogy egy esemény esszenciálisan hiány azzal jár, hogy mindegy, hogy hogyan történik meg az esemény, mindegy például, hogy a kertész mit csinált öntözés helyett, a nem öntözés mindenképpen megtörtént volna, mivel az esszenciálisan hiány megtörtetésének szükséges és elégséges feltétele, hogy ne történjen meg az öntözés. Emiatt az a feltevés, hogy nem történik meg ez a hiány ekvivalens lesz azzal, hogy megtörténik az öntözés, így az ilyen esszenciálisan hiányok kontrafaktuális viselkedése megfelelő lesz, szemben azzal, ha a hiányokat egyszerűen pozitív eseményekkel azonosítjuk, ahogy azt fentebb láthattuk. Azonban az olyan események, melyek esszenciálisan hiányok nagymértékben diszjunktív események lesznek, melyek esetében, ahogy láttuk nem világos, hogy képesek-e bármit is okozni. Ha viszont elfogadnánk, hogy vannak olyan események, melyek esszenciálisan hiányok, akkor pont ilyen nagymértékben diszjunktív eseményeket fogadnánk el, pontosan abból a célból, hogy okozhassanak valamit.

3.3.3 A szerep-funkcionalizmus lewisi kritikája

Tiehen elmélete legfőbb nehézségének azt tekinti, hogy szemben áll Lewis felfogásával, így ki van téve a szerep-funkcionalizmus lewisi kritikájának. Talán jobban megértjük a problémát, ha felidézzük, mit mond erről Lewis. Lewis ugye éppen abból a feltevésből indul ki, hogy a kauzális szerepek nem esszenciálisan tartoznak hozzá a funkcionális tulajdonságokhoz. Ha ezek a tulajdonságok nem merev jelölők, akkor például a „hő” nem merev módon jelöli azt a fenomént, bármi is legyen az, amely elfoglal egy bizonyos kauzális szerepet. A hő az aktuális világban a molekulák mozgása, de más lehetséges világban lehet más is. Abban a lehetséges világban, ahol a hőhöz asszociált kauzális szerepet mondjuk x játssza, ott a meleg dolgok azok, amelyekben sok x van. Ezért a kályha hőmérsékletének csökkenése egy olyan aktuális eseményre referál, amely esszenciálisan molekulák sebességének csökkenése és csak akcidentálisan hőmérséklet csökkenés. Ez az esemény megtörténhetett volna egy olyan világban, amelyben x a hő, ennek a világnak egy olyan

régiójában, amelyben x mennyisége a kályhában éppenséggel csökken, a molekulák sebessége viszont nő. Ennek ellenére állíthatjuk, hogy a kályha hőmérsékletének csökkenése egy teljességgel elfogadható esemény, ugyanis nem szükséges ezzel együtt azt is állítani, hogy diszjunktív. Hogyan lehetséges ez?

Úgy, hogy a kályha hőmérsékletének csökkenése nem a diszjunkciója egy olyan eseménynek, amely esszenciálisan a molekulák sebességének csökkenése egy olyan világban, ahol ez tölti be a hőmérséklet csökkenésének szerepét, továbbá egy olyan eseménynek, amely esszenciálisan x mennyiségének csökkenése egy olyan világban, ahol ez tölti be a hőmérséklet csökkenésének szerepét, és így tovább, mivel így egy olyan eseményünk lenne, amely esszenciálisan a hőmérséklet csökkenése. De semmi nem kényszerít minket arra, hogy a hőmérséklet csökkenését ilyen diszjunktív eseménynek tekintsük, a kontrafaktuális elmélet szempontjából pedig csak hátrányunk származna belőle.

A kályha hőmérsékletének csökkenését tekinthetjük úgy, mint amely csak akcidentálisan a hőmérséklet csökkenése, és esszenciálisan a molekulák sebességének csökkenése. Ez egy olyan esemény, amely nem történik meg azokban a világokban, amelyekben a hőmérséklet csökkenése nem a molekulák sebességének csökkenése. Azokban a világokban viszont megtörténik, amelyekben a kályha hőmérséklete ugyan nem csökken, de a molekulák sebessége viszont igen. Tehát amikor egy terminus nem mereven jelöli egy szerep elfoglalóját, és ez a szerep többféleképpen elfoglalható, akkor a terminus alkalmatlanná válik arra, hogy a segítségével esszenciálisan specifikáljunk eseményeket. A hő és például a fájdalom is olyan tulajdonság Lewis szerint, amely kontingens módon foglalja el a szerepét. Mindez alapján csak a realizáló tulajdonsággal tekinthetjük azonosnak a hőt és a fájdalmat.

Láttuk, hogy Tiehen célja az, hogy szerep-funkcionalistaként oksági szerepet tulajdoníthasson a diszjunktív funkcionális tulajdonságoknak. Ugyanakkor a kontrafaktuális elméletet sem szeretné feladni, amellyel viszont összeegyeztethetetlen a diszjunktivitás, mivel ott eredményez kontrafaktuális függést, ahol intuitíve nincs és fordítva. Olyan módon próbálja feloldani ezt a problémát, hogy azt állítja, hogy amennyiben mégis ilyen szerep-funkcionalista álláspontot szeretnénk elfogadni és egyben kontrafaktuális típusú okságelméletet fenntartani, akkor valamelyest módosítanunk kell a Lewis-féle elméleten és erre lehetőségünk is adódik, akkor, ha a kontrafaktuális függéshez egy másik olyan fogalmat választunk kiegészítésül, amelyik éppenséggel pont a mentális kizárási problémára kívánt megoldást adni.

Emlékezzünk, onnan indultunk, hogy szeretnénk volna a hiányokat pozitív létezőkhöz kapcsolni annak érdekében, hogy kauzális szerepet játszhasanak. Vegyük észre, hogy

valójában két problémát kell megoldanunk. Az egyik kérdés arra vonatkozik, hogy mik a hiányok, ha nem negatív proposíciók, a másik kérdés pedig arra, hogy hogyan lehet kauzális szerepük. Az első kérdést megválasztottuk, amennyiben elfogadjuk Tiehen elképzelését, miszerint a hiányok funkcionális tulajdonságok, melyek azonosak a lehetséges realizálóik diszjunkcióival. A mentális és fizikai viszonylatában a második kérdésünk úgy hangzana, hogy lehetséges-e, hogy a meghatározandó tulajdonságok is rendelkezzenek kauzális szereppel. Szemmel láthatóan Tiehen így értelmezi a kérdést a funkcionális tulajdonságként értelmezett hiányok kapcsán is. Amellett fogok érvelni, hogy nincs igaza.

Mindenesetre, ha Tiehennel tartunk és a második kérdésre a szerep-funkcionalizmust felhasználva szeretnénk választ adni, akkor feladatunk – úgy vélem – kettős. Azt kellene megmutatnunk, hogy egy megfelelőképpen kiegészített kontrafaktuális függés alapján a hiányok, mint diszjunkciók okok lesznek, viszont a beszélgetés-vagy-sétálás típusú diszjunktív események nem lesznek azok. Ennek megmutatásához két fogalmat használ fel Tiehen, a proporcionalitás fogalmát és a meghatározandó-meghatározott viszonyét. Ez utóbbi a funkcionális és realizálója közti viszony egyik lehetséges értelmezése, az előbbi pedig az ok és okozat közti viszonyra vonatkozik.

Az elképzelés szerint a nem öntözés és a szunyókálás között meghatározandó-meghatározott viszony áll fenn, ahogyan a piros és a skarlátpiros között. Az öntözés hiányának a piroshoz hasonlóan számos meghatározottja lehet még, a kertész olvasgathat, sétálhat, és így tovább. Mind a meghatározandó-meghatározott viszony fogalmát, mind a proporcionalitás fogalmát Stephen Yablo vezette be a mentális okozás problémája kapcsán, a fizikai realizálókat az általuk realizált mentális tulajdonságok meghatározottjainak tekintve.⁵¹ Röviden idézzük fel a gondolatmenetet, hogy megértsük Tiehen elképzelését.

Ha a mentális és fizikai tulajdonságok között valóban meghatározandó-meghatározott viszony áll fenn, továbbá igaz az, hogy a mentális tulajdonságok kauzális szerepével kapcsolatban kizárási probléma merül fel, akkor az egyéb, meghatározandó-meghatározott viszonyban álló tulajdonság esetén is fel kellene merülnie hasonló problémának. Vagyis például Szókratész esetében is, a bürök legurításának meg kellene fosztania a bürök megívását a kauzális relevanciától. Csakhogy ebben az esetben nem gondoljuk, hogy ez így lenne. Ehelyett úgy gondoljuk, hogy ebben az esetben mindkettő kauzálisan releváns. Ebből persze még nem következik, hogy mindkettő kauzálisan hatékony is lesz, mivel lehetséges, hogy

⁵¹ Yablo (1992a) és Yablo (1992b).

csak az egyik okozza a hatást. Ám Yablo szerint ez éppen egy olyan eset, amelyben a meghatározandó tulajdonságot nemhogy kevésbé, hanem éppenséggel inkább van oknak tartani. Ahhoz, hogy ezt belássuk, vizsgáljuk meg az alábbi kontrafaktuális állításokat: Ha Szókratész nem gurította volna le a bürköt (hanem inkább szép lassan elkortyolgatja) akkor nem halt volna meg. Ez az állítás hamis, vagyis a legurítás nem oka a halálának. Az a kontrafaktuális állítás viszont igaz, mely szerint, ha Szókratész nem itta volna meg a bürköt, akkor nem halt volna meg. Ilyen esetben tehát úgy tűnik, hogy a meghatározandó tulajdonság lesz a kérdéses hatás oka.

Ha így gondolkodunk az előbbi két kontrafaktuális állításról, akkor ezzel a proporcionalitás kritériumát alkalmazzuk, vagyis azt a feltételt, mely szerint az oknak és okozatának összemérhetőeknek kell lenniük. Mit értünk ez alatt? Azt, hogy az oknak a megfelelő esszenciával kell rendelkeznie az okozathoz képest, azaz álljon rendelkezésre egy olyan tulajdonság, amely kevésbé összetett esszenciájával is elégséges lenne a hatáshoz, és ne legyen szükséges az ok esszenciájánál gazdagabb esszenciájú tulajdonságra. Szókratész esetében a legurítás azért nem okozta a halálát, mert ennél egy kevésbé összetett esszenciával rendelkező esemény, az ivás is elég hozzá. Ez alapján a következőképpen fogalmazhatjuk meg a proporcionalitás kritériumát:

(Prop) Egy c esemény akkor és csak akkor oka e eseménynek, ha e esemény bekövetkezéséhez nem lett volna elégséges egy kevésbé specifikus esemény és nem volt szükséges egy specifikusabb esemény.

Ez alapján a proporcionalitással kiegészített kontrafaktuális függés:⁵²

(PropK) Ha kontrafaktuális függés áll fenn c esemény és e esemény között, akkor amennyiben semmilyen c eseménynél specifikusabb esemény nem elégséges e eseményhez, és semmilyen c eseménynél specifikusabb nem szükséges e -hez, akkor c esemény oka e eseménynek.

Az összemérhetőség feltétele tehát azt adja meg, hogy milyen esetben elégséges a kontrafaktuális függés az okozáshoz. Tíehen a proporcionalitás segítségével azt szeretné

52 Azért csak elégséges feltétel, mivel az a konszenzus, hogy a kontrafaktuális függés csak elégséges feltétele az okságnak. Yablo szükséges és elégséges feltételnek tekintette.

megmutatni, hogy a hiányok, mint meghatározandó tulajdonságok kauzálisan hatékonyak lehetnek. Sophie a galamb példáját idézi, aki arra lett kondicionálva, hogy az elé tett piros színű dolgokba belecsípjen. Ha mutatunk neki egy skarlátpiros színű labdát, akkor belecsíp. Ha mutatunk neki egy karmazsinszínű labdát, akkor abba is belecsíp. Sophie esetében a proporcionalitással kiegészített kontrafaktuális állítás, melynek igazságát mérlegelnünk kell, a következő: Ha a labda piros lett volna, de nem skarlátpiros, Sophie akkor is belecsípett volna. Mivel ez az állítás igaz, így ebben az esetben a pirosság leárnyékolja a skarlátpiros kauzális hozzájárulását. A fenti megfogalmazással élve, a skarlátpiros esszenciája szükségtelenül gazdag, túlzottan specifikus ehhez a hatáshoz.

Úgy tűnik, mondja Tiehen, hogy a kertész mulasztásának is hasonló a szerkezete. Amennyiben feltesszük, hogy a kertész szunyókálása realizálja az öntözés hiányát, akkor a megfelelő kontrafaktuális állítás ez lesz: ha a kertész nem öntözött volna, és nem is szunyókált volna (hanem ehelyett tévézik), akkor elhervadt volna a virág. Mivel ez a kontrafaktuális állítás igaz, így Tiehen levonja a következtetést, mely szerint a proporcionalitással kiegészített kontrafaktuális állítás alapján az intuíciónknak megfelelő eredményt kapjuk. Azaz nem a szunyókálás, hanem a nem öntözés okozta a virág elhervadását, mivel a szunyókálás túl specifikus esszenciával bír ahhoz, hogy a hervadás oka lehessen. Vagyis elmondhatjuk, hogy ebben az esetben a meghatározandó tulajdonságot nem árnyékolja le a meghatározott tulajdonság.

Ennek éppen az ellenkezője igaz Fred beszélgetése-vagy-sétálása esetében. Az a kontrafaktuális állítás nem lesz igaz, mely szerint ha Fred beszélgetett-vagy-sétált volna, de nem beszélt volna (azaz sétált volna), akkor Ted nevetett volna. Tehát Fred beszéde leárnyékolja a diszjunktív eseményt, amely az így a kiegészített kontrafaktuális állítás alapján sem lesz oka Ted nevetésének. Vagyis a proporcionalitás tényleg jó eszköznek tűnhet ahhoz, hogy az intuíciónknak megfelelő eredményt kapjunk, és egyúttal a diszjunktív események létezését se adjuk fel.

Összefoglalva ez eddigieket: Tiehen kérdése az volt, hogy lehet-e úgy módosítani a kontrafaktuális elméletet, hogy a módosítások következtében a várakozásainknak megfelelő kontrafaktuális állítások bizonyuljanak igaznak, vagyis olyan módon, hogy ne álljon fenn kontrafaktuális függés akkor, amikor intuitíve nem tartjuk oknak a jelöltet, de legyen kontrafaktuális függés, amikor igen. Tiehennek érvéhez arra volt szüksége, hogy bizonyos diszjunktív események (a nem öntözés) esetében a diszjunktív eseménytől, másfajta diszjunktív események (Fred) esetében a diszjunktívól függjön kontrafaktuálisan a hatás. Erre a

célra alkalmasnak bizonyult a proporcionalitás, mivel az első esetben a meghatározandó árnyékolja le a meghatározottat, az utóbbiban pedig fordítva.

Dacára annak, hogy ezen álláspont ellen lehetnek ellenvetések, ahogy azt a következőkben látjuk majd, abban egyetértek Tiehennel, hogy nem haszontalan ilyen nézőpontból közelíteni a negatív okozás problémájához. Általában arra szokás fókuszálni, hogy a kontrafaktuális és fizikai elméletek hogyan boldogulnak a negatív okozással. Jellemzően az előbbiek jobban kezelik a problémát, mivel a hiányok részt vehetnek kontrafaktuális relációkban, az utóbbiak kevésbé jól, mivel a hiányok nem adnak át megmaradó mennyiségeket. A funkcionalizmus szempontjából azonban a fontos kérdés az, hogy melyek azok az elméletek, melyek megengedik, hogy magasabb rendű, funkcionális tulajdonságok kauzális szerepet játsszanak és melyek azok, amelyek nem teszik ezt lehetővé. A Lewis-féle kontrafaktuális elmélet itt az utóbbi oldalra kerül, azaz éppen a másik oldalra, mint az előző felosztás alapján.

3.3.4 Egy lehetséges ellenvetés a hiányok szerep-funkcionalista értelmezésével szemben

Három problémát kell különválasztanunk. Az egyik az volt, hogy léteznek-e diszjunktív tulajdonságok. Feltettük, hogy léteznek. A másik az volt, hogy a funkcionális tulajdonságokat azonosíthatjuk-e ilyen diszjunktív tulajdonságokkal. Feltettük Tiehen érvének kedvéért, hogy igen. Azonban van még egy kérdés, amelyről eddig nem beszéltünk, nevezetesen, hogy milyen diszjunkcióról van szó a mentális tulajdonságok esetében, és milyen diszjunkcióról beszélhetünk a hiányok esetében. Eddig ugyanis annyit mutattunk meg a proporcionalitás segítségével, hogy nem a kertész szunyókálása, hanem a nem öntözése okozta a virágok elhervadását, amely önmagában nem meggyőző eredmény.

Tiehen úgy látta, mintha végső soron az lenne a feladat, hogy a kontrafaktuális elméletet kiegészítsük annak érdekében, hogy beleférjen az a lehetőség, hogy a diszjunktív tulajdonságoknak is van kauzális szerepe. Csakhogy az eredeti kontrafaktuális elméletnek nem ez volt a problémája, hanem éppen a fordítottja. Ahogy láttuk is, az eredeti kontrafaktuális elmélet számára pont az volt a nehézség, hogy az elmélet alapján a teljességgel diszjunktív tulajdonságok is oknak számítanak. Másképpen fogalmazva a kontrafaktuális elmélet szempontjából éppen ellentétes a probléma, mint a szerep-funkcionalizmus szempontjából. A szerep-funkcionalizmus felől nézve az a kérdés, hogy lehetséges-e az, hogy bizonyos diszjunktív tulajdonságok oknak számítanak. A kontrafaktuális elmélet szempontjából az a probléma, hogy a teljességgel diszjunktív tulajdonságok is okoznak. A teljességgel diszjunktív tulajdonságok viszont intuitíve továbbra

sem tűnnek oknak és ezen a tényen az önmagában nem változtat, ha úgy módosítjuk a kontrafaktuális elméletet, hogy az alapján se számítsanak oknak, hiszen azt még nem mutattuk meg, hogy a hiányok nem teljességgel diszjunktív tulajdonságok.

Amikor Lewis arról beszél, hogy a diszjunktív tulajdonságok intuitíve nem lehetnek okok, akkor olyan diszjunktíóról beszél, mint Fred sétálása-vagy-beszélgetése. Ez azonban nem olyan típusú diszjunktció, mint a C-rost tüzelés-vagy-szilikonchipek C-állapota, amely a fájdalomnak feleltethető meg. Az a feltételezés, amely szerint az utóbbi diszjunktiónak lehetne kauzális szerepe, nem mond ellent az intuíciónknak. Egy ilyen tulajdonság ellen a szerep-funkcionalizmus elleni kifogások érvényesek, egyébként önmagában a tulajdonsággal nem lenne probléma. Azonban még ha el is fogadjuk, hogy léteznek diszjunktív tulajdonságok, és a funkcionális tulajdonságok diszjunktív tulajdonságokkal azonosak, akkor sem mindegy, hogy milyen diszjunktíóról van szó, és véleményem szerint a szunyókál-vagy-tévézik-vagy-olvasgat diszjunktció a Fred sétálása-vagy-beszélgetése típusába tartozik. A következőkben megvilágítom, hogy minek köszönhető, hogy a hiányok, még ha diszjunktíók is, nem megfelelő típusúak és ennek alapján érvelek a Tiehen által bemutatott lehetőség ellen, mely szerint a hiányok pozitív események által realizált funkcionális tulajdonságok.

Az ellenvetésem egy egészen alapvető dologból indul ki. Még egyszer, az ellenvetésem nem azon alapul, hogy nem fogadom el, hogy létezhetnek diszjunktív tulajdonságok, nem is azon, hogy nem fogadom el, hogy a funkcionális tulajdonságok azonosak a realizálók diszjunktíójával. Mindkét dolog lehetséges. Abból az intuícióból indulok ki, hogy egy olyan diszjunktív esemény, amely a kertész szunyókálásából vagy olvasásából vagy sétálásából áll, nem okozhatja a virágok elhervadását. Ahhoz, hogy ennek az intuíciónak a hátterét megvilágítsuk, érdemes alkotóelemeire bontani azt az elgondolást, mely szerint a hiányok funkcionális tulajdonságok.

Egy tulajdonság funkcionális definíciója általánosságban azt tartalmazza, hogy mit csinál az adott tulajdonság, függetlenül attól, hogy milyen természetű ez a tulajdonság. Ez utóbbival kapcsolatban nem foglal állást a funkcionalizmus. Amennyiben fizikalisták vagyunk, akkor viszont meg kell mondanunk, hogy a funkcionális tulajdonság milyen módon kapcsolódik a fizikai tulajdonságokhoz. Az az állítás, hogy szuperveniál a fizikain a mentális, nem lesz elegendő, mert attól még, hogy a mentális nem változik függetlenül a fizikaitól még az is lehetséges, hogy egyszerűen korrelálnak. Egy olyan relációra lenne szükség, amely biztosítja azt, hogy a mentálist meghatározza a fizikai. Ez a reláció a realizáció. Mivel azonban egy mentális tulajdonságot többféle realizáló is realizálhat, így szükségünk van a többszörös

realizáció fogalmára. Azzal kapcsolatban most nem kell állást foglalnunk, hogy a mentális tulajdonságok valóban többszörösen realizálhatóak-e, illetve ha azok, akkor milyen értelemben azok, mivel Tiehen nyilvánvalóan így gondol a mentális tulajdonságokra, és ezért a hiányokra is.

Általánosságban is és így a mentális és fizikai viszonylatában is igaz, hogy bár abból, hogy milyen funkcionális tulajdonság van jelen, nem következik, hogy milyen realizáló van jelen, abból viszont, hogy milyen realizáló van jelen, következik, hogy milyen funkcionális tulajdonság, vagy tulajdonságok vannak jelen. Vagyis ha az M mentális tulajdonságot F fizikai tulajdonság realizálja, akkor amennyiben egy tárgy rendelkezik F tulajdonsággal, akkor az M tulajdonsággal is rendelkezik. A Tiehen által használt meghatározandó-meghatározott viszony azért áll fenn a mentális-fizikai tulajdonságpárok között, mivel a fizikai realizálja a mentálist. Pontosan ugyanezért működik a Shoemaker által használt metafora, mely szerint a mentális kauzális ereje részalmazza a fizikai kauzális erejének.⁵³ Ehhez hasonlóan a skarlátpiros kauzális ereje részben megegyezik a piros kauzális erejével, a skarlátpiros kauzális ereje tartalmazza a piros kauzális erejét.

A meghatározandó-meghatározott viszonytól független fogalom a proporcionalitás. Míg az előbbi arról a viszonyról szól, amely a funkcionális tulajdonság és annak realizálója között áll fenn, az utóbbi arról, hogy milyen viszony van egyfelől a funkcionális tulajdonság és a hatás között, másfelől a realizáló tulajdonság és a hatás között. Vagyis a proporcionalitás a kauzális relációkról állít valamit. Ennélfogva – úgy tűnik – akkor is alkalmazható az összemérhetőség kritériuma, amikor a két lehetséges ok nem áll realizált-realizáló viszonyban egymással. Ez magyarázatot ad arra, hogy miért működik Tiehen gondolatmenetében a proporcionalitás kritérium. Az a kérdés, hogy a nem öntözés mint diszjunktív tulajdonság a Fred sétálása-vagy-beszélgése diszjunktíójának típusába tartozik-e független attól, hogy a proporcionalitás segítségével az intuíciónknak megfelelő eredményt kapunk a nem öntözés és szunyókálás kapcsán. Hamarosan visszatérek erre a kérdésre, előbb azonban érdemes pontosabban megvizsgálni, hogy mit értünk egy tulajdonság funkcionalizálása alatt. Ezt a fájdalom példáján szemléltetem.

Jellemezzük a fájdalmat olyan állapotként, amelyet valamilyen testi sérülés okoz, amelynek a hatásai közé tartozik, hogy az illető aggódni kezd, rosszul érzi magát, kiabál és szeretne kikerülni ebből az állapotból. Minden olyan létező és csak azok a létezők, amelyek

⁵³ Shoemaker 2001.

olyan belső állapotban vannak, amely megfelel az előbbi feltételeknek, a fájdalom állapotában van. Tegyük fel továbbá, hogy az emberekben a C-rost tüzelés foglalja el ezt a szerepet, vagyis az emberek akkor vannak a fájdalom állapotában, ha a C-rostjaik tüzelnek. Ha a fájdalom és a C-rost tüzelés ugyanazt a kauzális szerepet játssza, akkor lehetséges, hogy a két tulajdonság azonos. Az azonosítás ellen szól, hogy úgy tűnik a fájdalom szerepét nem csak a C-rost tüzelés játszhatja, így feltehetjük, hogy a fájdalom többszörösen realizálható tulajdonság. Azonban függetlenül attól, hogy valóban többszörösen realizálhatónak tartjuk-e a fájdalmat vagy pedig azonosnak a fizikai realizálóval, világos, hogy az azonosság lehetősége felmerülhet. Íme a legegyszerűbb érv az azonosság mellett:

M mentális állapot = M-szerep elfoglalója (fogalmi elemzés révén tudjuk)

F fizikai állapot = M-szerep elfoglalója (empirikus tapasztalat alapján tudjuk)

Ebből a két állításból következik, hogy $M = F$.

Világos, hogy az érv azt feltételezi, hogy M és F tulajdonság kauzális szerepe megegyezik. Természetesen kiderülhet, hogy nem azonosak egymással, az is kiderülhet, hogy M kauzális ereje csak részhalmaza F kauzális erejének, az is kiderülhet, hogy az esetleges realizálóknak (F1, F2, Fn) olyannyira különbözik egymástól az oksági ereje, hogy nem lehet egyetlen funkcionális tulajdonság alá rendezni őket. Mindez azonban nem érinti azt a tényt, hogy azért lehetséges arra gondolni, hogy M és F azonosak, mert legalább első pillantásra F ugyanolyan kauzális szerepet látszik betölteni, mint M. Továbbá azért lehetséges arra gondolni, hogy az M által elfoglalt kauzális szerepet többféle realizáló játszhatja, mert ezeknek a realizálóknak a kauzális szerepe első pillantásra megegyezik M kauzális szerepével.

A hiányok esetében azonban nem egészen így áll a helyzet. A C-rost tüzelés és a fájdalom viszonyába az alábbi kontrafaktuális állítás enged bepillantást: Ha a C-rost tüzelés nem instanciálódna, akkor a fájdalom sem instanciálódna.⁵⁴ A szunyókálás és a nem öntözés tulajdonsága viszont nem áll ilyen kapcsolatban egymással, nem igaz az a kontrafaktuális állítás, hogy ha a kertész nem szunyókálna, akkor a nem-virágöntözés sem instanciálódna.⁵⁵ De ez utóbbi állítás nem azért nem igaz, mert máshogy is elmulaszthatná az öntözést, hanem azért, mert nem igaz az, hogy ha szunyókál, akkor nem öntöz. Ez az adott kontextusban ugyan

⁵⁴ Legalábbis ugyanazon a fajon belül maradva.

⁵⁵ Ez természetesen nem kauzális kontrafaktuálisként értendő.

lehet igaz, de a szunyókálás mint eseménytípus és a nem-öntözés mint hiánytípus között nincs ilyen kapcsolat. Másképpen fogalmazva, a realizálásnak úgy tűnik alapfeltétele, hogy a realizált tulajdonságnak és a realizálónak valamiféle köze legyen egymáshoz, jelesül, hogy a kauzális szerepeik között legyen valamiféle kapcsolat. Azonban ilyen kapcsolat nem áll fenn a szunyókálás és a nem öntözés között, mert bár az valószínűleg igaz, hogy a kertész szunyókálás közben nem öntözhet, az viszont lehetséges, hogy már szunyókálás előtt megöntözte a virágokat. Vagyis abból, hogy szunyókál, nem következtethetünk arra, hogy nem öntözte meg a virágokat.

Azonban a realizáció fogalma arra a gondolatra épül, hogy a realizáló jelenlétéből következtethetünk a realizáló jelenlétére, és ez független attól a kérdéstől, hogy általában a tulajdonságokhoz esszenciálisan tartoznak-e a kauzális szerepek. Lehetséges, hogy egy másik világban a tulajdonságokhoz teljesen más kauzális szerepek tartoznak, és az is lehetséges, hogy ez a tulajdonságok minden szintjén így van, ahogyan Lewis állítja. De egy adott lehetséges világban, vagy egy fajon belül, ez nem lehetséges, különben nem sok értelme lenne realizációról beszélni. Ha egy lehetséges világon belül mondjuk a dugóhúzóknak lenni tulajdonságot realizálhatja egy csavaros dugóhúzó, egy amóba és egy vaskohó is, akkor kiüresedik és hasznavehetetlenné válik a realizáció fogalma. Azonban mivel a szunyókálásból nem következik az öntözés hiánya, másképpen fogalmazva, a szunyókálás kauzális szerepe nem egyezik meg és nem is tartalmazza a nem öntözés kauzális szerepét, így elmondhatjuk, hogy a szunyókálás és a nem öntözés között nem áll fenn a realizáló-realizált viszony.

Ezen a ponton az alábbi ellenvetés merülhet fel. Hogyan beszélhetnénk a realizáló kauzális szerepéről per se, amikor az csak a funkcionális tulajdonság felől ragadható meg, hiszen éppen ezért tűnnek kiküszöbölhetetlenek a magasabb szinten álló tulajdonságok. Azok a kauzális szerepek, amelyekről beszélünk, ugyanis ezen a magasabb szinten vannak megfogalmazva. Csak erről a szintről látszik, hogy a különböző fizikai felépítéssel rendelkező realizálóknak van valami közös. Ezt az állítást is lehet és szokás vitatni, én most nem fogom. Ehelyett a következő választ javaslom.

Képzeljük el, hogy valaki beüti a könyökét, a C-rostjai tüzelni kezdenek és ennek hatására fájdalomviselkedést produkálva feljajdul. A C-rost tüzelés és a viselkedés között kauzális reláció áll fenn. Most képzeljük el azt a kontrafaktuális helyzetet, amelyben egészen a C-rost tüzelésig minden változatlan (illetve csak annyira más, hogy lehetővé váljon ez a kontrafaktuális helyzet) és Pisti C-rostjai nem tüzelnek. Ha a C-rostjai nem tüzelnek, akkor a viselkedést sem tudják okozni, vagyis a viselkedés sem következik be.

Erre lehet azt válaszolni, hogy ez a fájdalomra is igaz lehet. Ha nem érzi Pisti a fájdalmat, akkor nem fog feljajdulni. Ez azonban a válaszom szempontjából most mellékes, nyugodtan úgy vehetjük, hogy igen, igaz a fájdalomra is. Ami az érdekes, az az, hogy vajon a szunyókálásra is áll-e ugyanez. Szerintem nem. Ha a kertész nem szunyókálna és minden egyéb ugyanolyan maradna, akkor még ugyanúgy elhervadnának a virágok. Vegyük észre, hogy a Tiehen által vizsgált proporcionális kontrafaktuális állítás pont ugyanezt mondta. Ez azonban csak azért lehet így, mert nem ez a döntő kérdés a hiányok funkcionalizálásával kapcsolatban.

Foglaljuk össze, hogy mire jutottunk. Arra, hogy a kertész nem-öntözése és a kertész szunyókálása között nem áll fenn realizáló-realizált viszony, legalábbis a realizáció hagyományos és használható értelmében. Amennyiben ez így van, akkor érthetővé válik, hogy miért volt az az intuíciónk, hogy a kertész szunyókálása-vagy-olvasgatása-vagy-sétálása nem lehet oka a virágok elhervadásának. Azért nem lehet, mert ez az esemény egy olyan diszjunkció, amelyben a diszjunktok kauzális ereje nem releváns a hatás szempontjából. Ennek alapján elmondhatjuk, hogy bár Tiehen elképzelése kecsesítőnek tűnt, mégis valahogy máshogy kellene megragadni a hiányokat, amennyiben kauzális szerepet szánunk nekik.

3.3.5 A walesi herceg problémája és a proporcionális korlátai

Carolina Sartorio felvetett egy problémát, amely akkor áll elő a kontrafaktuális elmélet számára, ha feltesszük, hogy a negatív okozás genuin okozás. Sartorio walesi herceg problémának nevezte el ezt az új problémát, mivel az közeli rokona az angol királynő problémának.⁵⁶ Valójában azonban nem is egy, hanem mindjárt két problémáról van szó. Az egyik a nemkívánatos pozitív okok problémája, a másik a nemkívánatos negatív okoké. Most ez utóbbiról lesz szó.

A második walesi herceg problémának, vagyis a nemkívánatos negatív okok problémájának azt az esetet nevezi Sartorio, amelyben egy hatás bár annak eredményeképpen jön létre, ami történik, mégis kontrafaktuálisan függ attól is, ami nem történik meg. Képzeljük el, hogy ezúttal a walesi herceg feladata lett volna a virágok öntözése, ehelyett azonban kekszet evett, és a kekszevéstől megfájdult a gyomra. Ha nem evett volna kekszet, akkor nem fájdult volna meg a gyomra, úgyhogy elmondhatjuk, hogy a kekszevés okozta a

⁵⁶ Sartorio 2010.

gyomorfájását. Hanem ebben az esetben az a kontrafaktuális állítás is igaz lesz, hogy ha öntözte volna a virágokat, akkor nem fájdult volna meg a gyomra (mivel akkor nem evett volna kekszet) vagyis a kontrafaktuális elmélet alapján a virágok öntözésének elmulasztása okozta a gyomorfájását. Ez azonban intuitíve nem tűnik igaznak. A herceg kauzális hozzájárulása intuíciónk szerint (majdnem) tisztán pozitív volt, a kontrafaktuális elmélet alapján azonban kevert lenne.

Az ilyen típusú okok kiküszöbölésére Sartorio is az összemérhetőség kritériumát alkalmazza. A PropK szerint, az alábbi kontrafaktuális alapján dönthetjük el, hogy a nem öntözés oka-e a gyomorfájásnak: Ha a herceg nem öntözte volna a virágokat, de kekszet sem evett volna, akkor a gyomorfájása nem következett volna be. Ez a kontrafaktuális igaz, vagyis a PropK alapján azt mondhatjuk, hogy a nem öntözés nem oka a gyomorfájásnak, mivel a gyomorfájás okozásához az öntözés elmulasztásánál valami specifikusabbra lenne szükség.

Lényeges mozzanat, hogy Sartorio szerint a herceg kauzális hozzájárulása a gyomorfájásához csak majdnem tisztán pozitív, ugyanis a legszembeesőbb pozitív ok, a kekszevés mellett vannak kevésbé feltűnő, de valószínűleg negatív okai is a gyomorfájásnak. Egyike ezeknek, hogy a herceg elmulasztott valamilyen, a gyomorfájás megelőzésére alkalmas gyógyszert bevenni. Azt állítja Sartorio, hogy bár léteznek ilyen nem túlzottan jelentős negatív okai a gyomorfájásnak, ezek között semmiképpen nincs ott a virágok nem öntözése.

Ha viszont ez utóbbi negatív ok, a gyógyszer nem bevétele valóban az egyik oka a gyomorfájásnak, akkor azt várhatnánk, hogy ezt a negatív okot ne árnyékolja le a kekszevés. Azonban úgy tűnik, hogy pontosan ugyanúgy leárnyékolja, mint a nem öntözést, mivel igaz lesz a következő proporcionalis kontrafaktuális: Ha a herceg nem vette volna be a gyógyszert, de kekszet sem evett volna, akkor a gyomorfájás nem következett volna be.

Ezek után próbáljuk ki a proporcionalitás feltételét még egy esetre, vessük össze a nem öntözést a virág szárában lévő sejtekben keletkező ozmotikus nyomáscsökkenéssel. Úgy tűnik, hogy a nem öntözést ez a pozitív ok ugyanúgy leárnyékolja, mint a gyógyszeres példában a pozitív ok a hiányt, mivel az a kontrafaktuális, hogy ha a kertész nem öntözött volna, de az ozmotikus nyomás nem csökkent volna, akkor a virág elhervadt volna, hamis. Az ozmotikus nyomás csökkenése leárnyékolja a nem öntözést, pont ugyanúgy, ahogy a kekszevés esetében a pozitív ok leárnyékolja a negatív okokat.

Fontos eszünkbe idézni, hogy fentebb, a szunyókálás nem árnyékolta le a hiányt, hanem a szunyókálást árnyékolta le a nem öntözés. A kérdéses kontrafaktuális ez volt: Ha a kertész nem öntözött volna, de nem is szunyókált volna, akkor a virág elhervadt volna. És ezt a

kontrafaktuálist igaznak találtuk. (Ezt annak igazolására hozta fel Tiehen, hogy a meghatározandó tulajdonságok, vagyis a hiányok, amelyek szerinte funkcionális és diszjunktív tulajdonságok, is lehetnek okok.) Kérdés, hogy mi eredményezi a különbséget a szunyókálás és a kekszевős példa között. A kézenfekvő válasz az lenne, hogy míg a szunyókálás nem oka a virágok elhervadásának, addig a kekszевés oka a gyomorfájásnak.

Azonban ugyanez a válasz nem lesz megfelelő a gyógyszer nem bevétele esetében, hiszen erről feltételeztük, hogy valóban egyik oka a gyomorfájásnak. Mivel ebben az esetben is leárnyékolta a kekszевés a gyógyszer bevételenek elmulasztását, így úgy tűnik, hogy a pozitív okok mindig leárnyékolják a negatívot, tekintet nélkül arra, hogy ez a negatív ok egy olyan hiány-e, amely kauzálisan nem releváns a hatás szempontjából vagy egy olyan hiány, amelyet oknak tarthatunk, ha a negatív okozást genuin okozásnak tekintjük.

3.4 Események, mint akcidentálisan hiányok

Lewis több megoldási lehetőséget is javasolt a mulasztások által támasztott nehézségek leküzdésére. A második javaslata abban különbözik az előzőtől, hogy a relátumokat nem esszenciálisan, hanem akcidentálisan tekinti hiányoknak. Ennél a javaslatnál is abból indulunk ki, hogy az adott cselekvést többféleképpen is elmulaszthatta volna a cselekvő. Viszont most nem tekintünk el attól a tényről, hogy a mindenkori helyzetben mindig egyféleképpen mulasztotta el a kérdéses cselekvést a kertész, mondjuk éppen olvasott virágöntözés helyett. Ha komolyan vesszük, hogy most éppenséggel olvasott öntözés helyett, akkor azt mondhatjuk, hogy az olvasása volt az öntözés elmulasztása, de akcidentálisan volt az, mivel az olvasás megtörténhetett volna úgy is, hogy nem az öntözés elmulasztása is egyúttal. És természetesen a mulasztás továbbra is megtörténhetett volna úgy, hogy nem olvasás helyett valami mást csinál. Ezzel együtt most úgy adódott, hogy olvasott öntözés helyett. Ha így történt, akkor mondhatjuk, hogy az olvasás volt az öntözés hiánya, noha nem esszenciálisan volt hiány, hanem esszenciálisan olvasás volt.

Ha azonban azt állítjuk, hogy az olvasás volt az öntözés hiánya, akkor ezt valamiképpen figyelembe kell vennünk akkor, amikor kontrafaktuális állításokat teszünk vele kapcsolatban. Valahogyan bele kell foglalnunk a kontrafaktuális állításba, hogy ez az olvasás az öntözés hiánya volt, vagyis a kontrafaktuális állításunk a következő lesz: Ha a kertész nem olvasott volna mint az öntözés elmulasztása, akkor a virágok nem hervadtak volna el. Egy ilyen

kontrafaktuális állítás előtagja ekvivalens lesz azzal a feltevással, hogy a kertész öntözte a virágokat és ez az előtag a megfelelő kontrafaktuális függésben áll a virágok virulásával.

Emlékezzünk arra, hogy a hiányokkal kapcsolatos gondolatmenetünk elején elfogadtuk a hálózatmodellt és azt a célt tűztük ki magunk elé, hogy azon belül keresünk helyet a hiányok számára, így a hiányokat nem tekinthetjük negatív propozíciónak. Ezen kívül még annyit feltételeztünk a hiányokról, hogy megmutatják, mit nem csinált a kertész (nem öntözött) illetve – Beebee alapján – hogy megmutatják mi történt volna, ha nem történik meg a hiány (virultak volna a virágok).

Schaffer azonban úgy véli, hogy a hiányokról mindezzel túl keveset feltételeztünk.⁵⁷ A hiány nem pusztán annyit jelez, hogy nem történt olyan esemény, amely a kertész virágöntözése lett volna, és hogy ellenkező esetben a virágok virultak volna. Ha csak ennyit jelezne, akkor azt a hiányt, amely szerint a kertész nem öntözte a virágokat a következő módon értenénk:⁵⁸

Nem $(\Box x)$ (öntözés(x) & cselekvő(x)=kertész & tárgy(x)=virágok)

A negációt azonban nem kell feltétlenül a legtágabb hatókörrel alkalmaznunk, és sok esetben – Schaffer szerint a legtöbb esetben – nem is úgy értjük. Amikor például azt mondjuk, hogy Pisti nem fejezte be a leckéjét, akkor ezzel nem pusztán azt állítjuk, hogy nem történt meg egy esemény, amely a lecke befejezése lett volna, hanem azt is, hogy történt egy esemény, amit Pisti csinált, amely a leckére irányult (jó esetben) és amely nem volt sikeres. Schaffer szerint erre utal az a tény is, hogy szoktunk olyasmiket mondani, mint hogy „a lecke nem meg írása volt a legrosszabb dolog, amit életében tett”. Ehhez hasonlóan, amikor azt állítjuk, hogy a kertész nem öntözte a virágokat, akkor ezzel nem csak azt mondjuk, hogy nem történt olyan esemény, amely a kertész általi öntözés lett volna, hanem feltesszük, hogy azért valamit

⁵⁷ Schaffer 2012.

⁵⁸ Davidson (1967) alapján a „James megölte Smith-t” állítás egy egzisztenciális kvantifikáció, mely szerint volt egy *e* esemény, amely megölés volt, melynek alanya James és tárgya Smith:

$\exists x$ (megölés(x) & cselekvő(x)=James & elszenvedő(x)=Smith)

Az alapján, amit eddig feltételeztünk a hiányokról, a James elmulasztotta megölni Smith-t hiány egy olyan negatív egzisztenciális kvantifikáció, amely így írható fel:

Nem $\exists x$ (megölés(x) & cselekvő(x)=James & elszenvedő(x)=Smith)

mégiscsak csinált a kertész, csak az nem öntözés volt és nem a virágokra irányult. Ezt úgy fejezhetjük ki, hogy a negációjelet máshová helyezzük:

$$\exists x (\text{cselekvő}(x)=\text{kertész} \ \& \ \text{Nem}(\text{öntözés}(x) \ \& \ \text{tárgy}(x)=\text{virágok}))$$

Ebben az esetben azt állítjuk, hogy létezik x pozitív esemény, amelyet a kertész csinált, de ez az esemény nem a virágok öntözése volt. A kontextus segítségével azonosíthatjuk, hogy ez az esemény a kertész szunyókálása volt. Vagyis amikor hiányokról beszélünk, akkor a kontextus segítségével kijelölhetjük azt a pozitív eseményt, a szunyókálást, amelynek tulajdonsága volt, hogy nem a virágok öntözése, de a kertész csinálta.

Azonban vegyük észre, hogy bármilyen biztató is a negáció és a kvantor hatókörének ez a kontextus segítségével történő korlátozása, továbbra is megmarad az a probléma, hogy a kertész szunyókálása nem okozta a virágok elhervadását. Akkor viszont mennyiben segít az rajtunk, ha a kertész nem öntözése a szunyókálásra referál? Ezen a ponton elszakadok Schaffer érvelésétől, mivel – ha jól értem – ő a következő választ adja.

Schaffer ebben az írásában is abból indul ki, hogy a negatív okozás genuin okozás. Ennek megfelelően a szándéka, hogy megvilágítsa, hogyan is kell elképzelni azt, hogy a hiányok okoznak. A kauzális reláció a megfelelő kontrafaktuális függés fennállásán múlik csak, hiszen épp ez teszi lehetővé a negatív okozást. Továbbá láttuk azt is, hogy a hiányok negatív leírásai pozitív eseményeknek. Ezeknek a pozitív eseményeknek természetesen vannak pozitív leírásai is. És mind a negatív, mind a pozitív leírások ugyanarra a pozitív eseményre referálnak, ez esetben a szunyókálásra. Tudjuk továbbá, hogy a kauzális reláció extenzionális, vagyis ha az adott esemény a negatív leírás alatt kontrafaktuális függésben áll, ennél fogva kauzális relációban áll a hatással, akkor a pozitív leírás alatt is abban áll. Vagyis ugyanazt a kauzális relációt írjuk le, amikor azt mondjuk, hogy a kertész nem öntözése okozta a virágok elhervadását, mint amikor azt mondjuk, hogy a kertész szunyókálása okozta a virágok elhervadását. Kauzális magyarázatnak ez utóbbi persze nem lenne megfelelő, mivel az ok részéről nem említ releváns tulajdonságot, de ettől még kauzális állításként igaz lesz.

Véleményem szerint azonban, ha nem előfeltételezzük a negatív okozást, akkor ezt ilyen módon nem állíthatjuk. Ehelyett azt javaslom, folytassuk másképpen a fenti gondolatmenetet. Eddig nem vettünk figyelembe egy fontos tényezőt, jelesül, hogy azzal, hogy azt állítjuk, hogy ugyan nem öntözött, de valami mégiscsak csinált, szunyókált, nem csak azt állítjuk, hogy szunyókált, hanem azt is implikáljuk, hogy ezt a szunyókálást éppenséggel az öntözés helyett csinálta. Miért? Mert a „kertész csinált valamit, ami nem öntözés volt” tagadásánál a

negáció hatóköre mellett a kvantor hatókörét ugyanúgy meghatározhatja a kontextus. Ennek megfelelően az a kontrafaktuális feltevés, hogy a „kertész csinált valamit, ami nem öntözés volt” nem történt meg ekvivalens lesz azzal, hogy a kertész öntözött. És mivel azt már tudjuk, hogy ez a valami a szunyókálás volt, így tudjuk, hogy ha nem szunyókált volna, akkor öntözött volna.

Vegyük észre, hogy ezzel meghatároztuk, hogy milyen világokat kell vizsgálnunk akkor, amikor feltesszük, hogy az öntözés hiánya nem történt meg. A fenti elemzéssel Schaffer a szerkezetét írta le annak, ahogyan eljárunk a mulasztásos esetek kapcsán. Ezzel azt mutatta meg, hogy Lewis javaslata nem csak egy logikai lehetőség, hanem tényleg így szoktuk érteni a hiányokat tartalmazó mondatokat. Tudjuk, hogy mit csinált a kertész, *amikor* nem öntözött és azt is, hogy azt az öntözés *helyett* csinálta. Másképpen fogalmazva, nem pusztán lehetőségünk van arra, hogy ezt az információt valamiképpen jelezzük, amikor a kauzális kontrafaktuális állításokat vizsgáljuk, hanem ezen törekvésünket igazolja az, ahogyan egyébként eljárunk.

Ha visszatérünk Lewis javaslatához, akkor látjuk, hogy ezt úgy tehetjük meg, ha a szunyókálást akcidentális hiányként, szunyókálás mint nem öntözésként értjük. Vegyük észre, ezzel továbbra sem állítjuk, hogy a negatív okozás genuin okozás lenne, csak azt, hogy lehetséges úgy interpretálni a hiányokat, hogy azok olyan események, melyek akcidentálisan rendelkeznek azzal a tulajdonsággal, hogy egy adott esemény meg nem történései.

Két szempontot tartottunk szem előtt. Az egyik az volt, hogy a hiányokat eseményekhez kapcsoljuk, és ezzel a hálózatmodellbe illesszük, a másik pedig, hogy megőrizzük a negatív jellegüket, hiszen azt szeretnénk állítani, hogy a kertésznek volt kauzális hozzájárulása a virágok elhervadásához és ez a hozzájárulás negatív volt. Amennyire látom, a Lewis felvetésén alapuló felfogás szerint értelmezett eseményben megmarad a negatív elem. Ezt a megoldást a továbbiakban qua-felfogásnak nevezem.

3.4.1 A qua-felfogás

A qua-felfogás szerint a kauzális reláció relátumai konkrét strukturálatlan események. Ezek között található olyan események, amelyeket x hiányaként írhatunk le. Ilyen esetben ez a leírás arra az eseményre referál, amely x helyett történt (és amely összeegyeztethetetlen x megtörténéssel). Amikor ilyen módon, vagyis egy hiány segítségével referálunk egy eseményre, akkor ezzel olyan kontextust teremtünk, amelyben az esemény meg nem történéseinek kontrafaktuális feltevése megfelel annak a feltevésnek, miszerint x megtörténik.

Egyelőre a kontrafaktuális elmélet segítségével alkalmazzuk ezt a felfogást egy mulasztásos és egy prevenció példára, mivel a következő fejezet belátásai előtt ez az elmélet áll rendelkezésünkre.

A mulasztást tartalmazó állítás szerint a kertész nem öntözése okozta a virágok elhervadását. Milyen relátum játssza ebben az állításban az ok szerepét? A kertész szunyókálása mint az öntözés hiánya, mivel ez az az, amit a kertész az öntözés helyett csinált. Ebben az esetben az alábbi kontrafaktuális állítás igaz lesz: ha a kertész nem szunyókált volna mint az öntözés hiánya, akkor a kertész öntözte volna a virágokat. Így az a kauzális kontrafaktuális állítás, miszerint ha kertész nem szunyókált volna mint az öntözés hiánya, akkor a virágok virultak volna, szintén igaz lesz. Ebből következően az a kauzális állítás, mely szerint a kertész szunyókálása mint nem öntözés okozta a virágok elhervadását, úgyszintén igaz lesz.

A prevenció tartalmazó állítás szerint az, hogy elkaptam a téglát azt okozta, hogy nem tört be az ablak. Vajon milyen relátum játssza ebben az állításban a hatás szerepét? A labda kezembe kerülése, mint nem betörés. Ekkor a „ha a labda nem került volna a kezembe, mint az ablak nem betörése” kontrafaktuális feltevés ekvivalens lesz azzal, hogy az ablak betört, így az a kontrafaktuális állítás, mely szerint, ha nem kaptam volna el a labdát, akkor betört volna az ablak, igaz lesz. Ennek megfelelően az a kauzális állítás, miszerint a labda elkapása okozta, hogy nem tört be az ablak, szintén igaz lesz.

Feltűnhetett, hogy a prevenció esetében a relátum szerepét arra az eseményre osztottam, amelyet fizikai folyamat kapcsol össze az okkal, vagyis a prevenció és a mulasztás így nem lesz azonos szerkezetű.⁵⁹ A másik lehetőség az lett volna, hogy a hatás relátumának az ablak épen maradását mint nem betörést választom, de úgy gondolom, hogy a negatív okozás esetében is olyan relátumra van szükség, amely egy megtörtént esemény, nem pedig egy állapot fennmaradása.⁶⁰ Egyelőre fogadjuk el ezt a megoldást, a későbbiek folyamán, egy további probléma kapcsán visszatérek majd rá.

⁵⁹ Amennyire meg tudtam állapítani, amikor a prevencióra kerül a sor, akkor általában azt állítják a szerzők, hogy már csak be kell helyettesíteni mindazt, amit a mulasztásról mondtunk, de ennél konkrétabb instrukciót nem adnak.

⁶⁰ A fizikai elméletek felől nézve annak az eseménynek a hatása, hogy elkaptam a labdát mindenképpen valami olyasmi, hogy a kezembe került a labda.

3.4.2 Mik a hiányok?

Annyit már megállapítottunk, hogy a kauzális reláció relátumai konkrét strukturálatlan események, melyek – olykor – akcidentálisan rendelkeznek azzal a tulajdonsággal, hogy x hiányai. Másképpen mondva, leírhatók x hiányaként, de ez a hiány, vagy tulajdonság nem konstitutív eleme az eseménynek. Ennek alapján elmondhatjuk, hogy az „ x hiányának lenni” egy tulajdonság.

Abból indultunk ki, hogy a negatív okozással kapcsolatban az egyik kérdés, hogy hogyan okozhatnak a hiányok, melyek nem pozitív, hanem negatív események. A hálózatmodell elfogadása miatt Beebe úgy gondolta, hogy nem vehetnek részt kauzális relációkban a hiányok, mivel azok valamiféle negatív események. Az állításom az volt, hogy a hálózatmodellt nem kell feladnunk ahhoz, hogy kauzális szerepet tulajdoníthassunk a hiányoknak. Úgy tűnik, hogy ezt biztosítottuk azzal, hogy az okság relátumait olyan eseményekként határoztuk meg, melyek akcidentálisan hiányok akkor, amikor a kontextus megadja azt, hogy egy esemény egy másik esemény helyett történt.

Feltehetjük a kérdést, hogy úgy értjük-e ezt, hogy a kauzális reláció relátumai minden esetben pozitív események. Tiehen, aki a hiányok szerep-funkcionalista felfogása mellett érvelt, úgy véli – és ebben egyetértek vele – hogy egyetlen esemény sem inherens módon pozitív vagy negatív.⁶¹ Így a negatív/pozitív különbség nem két eseménytípus közti metafizikai különbség, hanem csak kétféle leírás közti különbség. Ugyanazt az eseményt írjuk le akkor is, ha azt mondjuk, hogy a „kertész szunyókálása” és akkor is, amikor azt mondjuk, hogy a „kertész nem öntözése”.

De vajon hogyan tudunk elszámolni azzal a meggyőződésünkkel, hogy a kertész kauzális hozzájárulása a virágok elhervadásához tisztán negatív volt? Ha azt állítjuk, hogy a relátumok sem nem pozitívak, sem nem negatívak, akkor éppenséggel pont az a veszély fenyegeti az elméletet, hogy egyáltalán nem lesz negatív a kertész hozzájárulása. Mivel azonban a szóban forgó relátum, „a kertész szunyókálása, mint a virágok nem öntözése” éppen úgy viselkedik kontrafaktuális helyzetben, ahogyan a virágok öntözésének hiányától elvárnánk, így nincs további okunk kételkedni abban, hogy ezt negatív hozzájárulásnak tekinthetjük-e.

61 Tiehen (M:4)

3.4.3 A qua-felfogás alkalmazhatósági köre

Felmerül a kérdés, hogy vajon a kontrafaktuális elméleten túl a fizikai elméletek számára is elérhető-e a qua-felfogás. Jóllehet egy pozitív eseményhez kötöttük a kertész nem öntözésének negatív eseményét és ez a pozitív esemény ugyanúgy kontrafaktuális függésben áll a virágok elhervadásával, mint az ozmotikus nyomás csökkenése, ám világos, hogy fizikai kapcsolatban továbbra sem áll, dacára annak, hogy pusztán akcidentálisan az öntözés elmulasztása. Emiatt azt kell mondanunk, hogy ez a Lewis és Schaffer által inspirált megoldás nem lesz megfelelő a fizikai elméletek számára. Mindazonáltal egy, a fentihez hasonló módszerrel talán alkalmassá tehető.

Továbbra is felteszem, hogy létezik olyan fizikai folyamat, amely elvezet a virágok elhervadásához, és ezt továbbra is az ozmotikus nyomás csökkenésének nevezem. Amennyiben ez a fizikai folyamat ismert, akkor a közös előzetes tudás alapján a kontextus segítségével meghatározhatjuk, hogy a kertész nem öntözése egy olyan eseményre referál, amely nyomáscsökkenés volt, nem a kertész csinálta, és nem öntözés volt. Ahhoz, hogy a fizikai elméletek számára is elfogadható pozitív okhoz kössük a hiányt, arra lenne szükség, hogy a kertész nem locsolása erre a pozitív eseményre referáljon. Ezt a fenti módszerrel, a negáció és a kvantor hatókörének korlátozásával elérhetjük.⁶²

A kvantor hatókörének további kontextuális korlátozásával pedig elérhetjük, hogy az összes negatív leírás, például a kertész nem öntözése, az angol királynő nem öntözése, mind ugyanerre a pozitív eseményre referáljanak, ha mindig ugyanilyen módon korlátozzuk a kvantor hatókörét. Kétségtelen, hogy ilyen formában ez elfogadható lesz a fizikai elméletek számára is. Azonban mennyiben nevezhető ez még negatív okozásnak? Meglátásom szerint semmilyen, hiszen semmi egyéb nem szerepel benne, mint pozitív események közt fennálló fizikai kapcsolat.

Mindazonáltal itt is felmerül a kérdés, hogy vajon ez utóbbi megoldás elérhető-e a kontrafaktuális elmélet számára. Úgy vélem nem, mivel sem az igény, sem a lehetőség nem látszik a kontrafaktuális elmélet felől arra, hogy a hiány mindig ugyanarra az eseményre referáljon, méghozzá mindig arra, amelytől fizikai folyamat vezet a hatáshoz. Másképp fogalmazva, az a megoldás, amely úgy korlátozza a kvantort, hogy minden esetben az ozmotikus nyomásra referálhassunk, előfeltételezi az okság valamely fizikai elméletét. A

⁶² Schaffernek természetesen nem volt ilyen szándéka a kvantor hatókörének korlátozásával.

kontrafaktuális elmélet szempontjából viszont nincs szükség arra, hogy olyan relátumot találjunk, amelyet nem pusztán kontrafaktuális függés kapcsol a hatáshoz.⁶³

3.5 Összefoglalás

A hiányok szerep-funkcionalista felfogása ellen érveltem oly módon, hogy megmutattam a realizáció fogalma nem alkalmazható a hiányok esetére, mivel a hiányok és a helyettük történő események viszonya nem analóg azzal, amely viszony egyéb realizálók és realizáltjaik között fennáll. Ezután a qua-felfogást mutattam be, és igyekeztem megmutatni, hogy segítségével sikeres módon lehet pozitív eseményekhez kapcsolni a hiányokat.

⁶³ A legtöbb esetben a kontrafaktuális függés és a fizikai kapcsolat egyszerre állnak fenn.

4. A NEGATÍV KAUZÁLIS RELÁCIÓ TERMÉSZETE

Az előző fejezetben a negatív kauzális reláció relátumaival foglalkoztunk, és arra a jutottunk, hogy a relátumok olyan események, melyek akcidentálisan hiányok. Azt is láttuk, hogy ez a megoldás csak valamiféle kontrafaktuális elmélet számára lesz megfelelő, egy tisztán fizikai okságelmélet számára nem. Ebben a fejezetben visszatérünk a kauzális reláció természetének kérdéséhez és egy olyan elméletet keresünk, amely mind a pozitív, mind a negatív okozást egyformán kezelni képes. Idézzük fel, hogy az első fejezetben mi derült ki a kauzális reláció természetével kapcsolatban, annak érdekében, hogy belássuk, dacára annak, hogy – ahogy az előző fejezetből kitűnt – a qua-felfogás elérhető a kontrafaktuális elmélet számára, mégsem elégedhetünk meg a kontrafaktuális elmélettel.

Egyrészt az vált világossá, hogy nem lehet figyelmen kívül hagyni a tényt, hogy olykor a kontrafaktuális függés nem szükséges az okozáshoz, mert a fizikai kapcsolat bizonyul a fontosabbnak. Erre olyan módon válaszoltunk, hogy kiegészítettük az eredeti kontrafaktuális elméletet olyan módon, hogy a fizikai intuíció intrinzikusság formájában szerepet kapott benne, és így kaptuk eredményül a kvázi-függést és a kvázi-függéshez hasonló megoldásokat.

Másrészt az is kiderült, hogy mivel továbbra is olyan elméletet kerestünk, amely nem zárja ki a negatív okozás lehetőségét – és egy intrinzikussággal kiegészített kontrafaktuális függés kizárná ezt – ezért úgy tűnt, hogy egy fogalom nem lesz elegendő az okozás összes típusának leírására. Azonban úgy tűnt, a két fogalom modell leküzdhetetlen nehézségekbe ütközik, éppen ugyanazokba, amelyek a fogalmaknak külön-külön is nehézséget jelentenek. Ebből arra következtethetünk, hogy szerencsésebb lenne olyan fogalmat keresnünk, amely egységesen kezeli a negatív és pozitív okozást.

Láttuk azt is, hogy ha megállunk ezen a ponton, akkor ennek az eredménye a kvázi-okozás elképzelés lesz, amely mindezeket szem előtt tartva, ha csak egy gyenge értelemben is, de okozásnak tekinti a negatív okozást. Most azonban már a korábbinál jobb pozícióban vagyunk, rendelkezésünkre áll a qua-felfogás, amely amellet, hogy a kontrafaktuális függéshez megfelelő, talán a fizikai kapcsolat szempontjából is megfelelő lehet, tekintve, hogy eseményekhez kapcsolja a hiányokat. Vagyis kereshetünk egy olyan elméletet, amely genuin módon okságinak tekinti a negatív okozást is, és számot tud adni a fizikai kapcsolatról is. Reményeink szerint egy ilyen elmélet összeegyeztethető lesz a qua-felfogással.

Szerencsére egy ilyen elmélet már rendelkezésünkre is áll, Schaffer hibrid elmélete képében.⁶⁴ A továbbiakban ezt az elméletet fogom ismertetni, megvizsgálom, hogy összeegyeztethető-e a qua-felfogással és a dolgozat egy későbbi pontján megkísérlem majd egy ellenpéldával szemben megvédeni.

4.1 A hibrid elmélet

Schaffer célja egy olyan elmélet kidolgozása volt, amely mind a fizikai, mind a különbségtevő okságelméletek problémáit megoldja, vagyis az eddigi elméletekkel szemben felhozott példákra válaszolni képes. Mivel a problémák forrása éppen az volt, hogy vagy az egyik vagy másik fogalmat használjuk, úgy gondolta, érdemes a fizikai folyamat és a kontrafaktuális függés valamilyen, a kvázi-okozásnál mélyebb szintézisét létrehozni.⁶⁵

Fontos látni, hogy a hibrid elmélet a kauzális reláció természetét adja meg függetlenül attól, hogy pozitív vagy negatív okozásról van szó, méghozzá oly módon, hogy a negatív okozást is genuin okozásnak tekinti, és megtartja az okság relációs természetét is. Ebben a tekintetben tudomásom szerint egyedülálló az elmélet. Az elméletet ismertetése után módosítani fogom egy ponton, méghozzá a relátumokkal kapcsolatban, Schaffer relátumfelfogása ugyanis eltér a qua-felfogástól. Ezek után érvelni fogok amellett, hogy a qua-felfogás nem pusztán összeegyeztethető a hibrid elmélettel, hanem talán érdemes is Schaffer relátumfelfogását a qua-felfogásra cserélni.

Mielőtt rátérnék a tulajdonképpeni elméletre, előbb még egy rövid, ám fontos kitérő. A hibrid elmélet kifejezést meghallva joggal merülhet fel a kérdés, hogy vajon a kvázi-okozás nem maga is egy hibrid elmélet-e. Ahogy az első fejezetben láttuk, a kvázi-okozás szerint a negatív okság nem más, mint pozitív, fizikai okozásról szóló kontrafaktuális állítás. Vagyis ebben az értelemben tartalmazza mind a fizikai folyamatot, mind a kontrafaktuális függést. Viszont két további elemet nem tartalmaz. Egyrészt nincs egységes képe a negatív és a pozitív okozásról, tekintve, hogy a pozitív okozás fizikai folyamat, a negatív pedig kontrafaktuális függés. Másrészt nincs egységes képe a relátumokról sem, hiszen a pozitív okozás relátumait eseményeknek tekinti, a negatív okozás relátumait pedig „negatív” eseményeknek tekinti.

⁶⁴ Schaffer érdeklődése a hibrid elmélet után a kontrasztív okságelmélet felé fordult, úgyhogy ha jól tudom, a kontrasztív elméletet képviseli.

⁶⁵ Schaffer (2001), Schaffer (2000)

A két fogalom modell – ahogy láttuk – azt állítja, hogy két fogalma van az okságnak és egyszer egyiket, másszor másikat kell alkalmazni, vagyis végső soron diszjunktív elmélet. Csakhogy ezzel pontosan ugyanannyira és ugyanazért nem tudja kezelni azt a négy problémát, amelyet az okságelméletek négy legfontosabbikának szokás tartani. Ezek közé a preempció, a kudarc, a diszkonnekció és a miszkonnekció tartoznak.⁶⁶

Ezek közül a preempció és a kudarc a kontrafaktuális elméletek számára jelent problémát, a másik kettő pedig a fizikai elméletek számára. A preempció, illetve a diszkonnekció azt mutatja meg, hogy a kontrafaktuális függés, illetve a fizikai kapcsolat nem szükséges az okozáshoz, hiszen annak ellenére oksági a kapcsolat, hogy a preempció esetében nincs kontrafaktuális függés, a diszkonnekció esetében pedig nincs fizikai kapcsolat. A kudarc és a miszkonnekció pedig azt mutatja meg, hogy a kontrafaktuális függés, illetve a fizikai kapcsolat nem elégséges az okozáshoz, hiszen a kudarc esetében annak ellenére nincs oksági kapcsolat, hogy van kontrafaktuális függés, és a miszkonnekció esetében pedig annak ellenére nincs oksági kapcsolat, hogy van fizikai kapcsolat.

Ha úgy gondoljuk, hogy az okozás vagy fizikai kapcsolat vagy kontrafaktuális függés, akkor bár a preempcióról és a diszkonnekcióról számot tudunk adni, a másik kettőről viszont nem, mivel azok pont azok az esetek, amelyek a fogalmakról azt mutatják meg, hogy nem elégséges feltételei az okozásnak, mivel bár az adott fogalomnak megfelelő elmélet alapján a két eset kauzális lesz, de intuitíve nem találjuk őket annak.⁶⁷

Mivel úgy tűnik, hogy az elméletek által középpontba állított két reláció egymást mintegy kiegészítve van jelen a problémás esetekben, ezért úgy gondolja Schaffer, hogy érdemes egy hibrid elmélet irányába elmozdulni, amely felhasználja mind a két relációt a kauzális reláció meghatározásához. Frappánsan foglalja össze a helyzetet: a kauzalitás adekvát elméletének számot kell adnia arról, hogy miért van az, hogy a vandálok és a szabotőrök okoznak, míg az ügyefogyott vandálok és a báméskodók nem. Úgy véli, hogy akárhogyan is finomítjuk a két elméletípust, önmagában egyik sem képes felfedni a kauzalitás természetét, és hozzátehetjük,

66 A „fizzling” kifejezést fordítottam „kudarc”-nak. Ez az az eset, amelyben Billy egy ügyefogyott vandál, és amikor Suzy eldobja a követ, akkor ő vagy lemarad Suzy mögött, vagy meggondolja magát, vagy rosszul céloz. Ebben az esetben az jelenti a problémát, hogy bár kontrafaktuálisan függ az üveg összetörése Billy dobásától, mivel nem nulla az esélye még így sem annak, hogy eltalálja az üveget és Suzy esélye sem 1, viszont ennek ellenére intuitíve nem tartjuk az üveg összetörése okának.

67 A konjunktív felfogás esetében ennek az ellenkezője a probléma.

hogy a kettő akár konjunktív akár diszjunktív kombinálása pedig kifejezni nem lesz képes, hiszen mindkettővel pont az a probléma, hogy kimarad belőle a másik.

Schaffer alapötlete a következő: ugyan igaz, hogy az ok nem mindig növeli a hatás bekövetkezésének valószínűségét, de a hatáshoz vezető folyamat bekövetkezésének valószínűségét igen. Mivel eddig sem beszéltem valószínűségről, mert semmilyen szerepe nem lett volna a tárgyalt esetek szempontjából, ezért Schaffer definíciójában a valószínűséget, egyszerű kontrafaktuális függésre cserélem. Így a legegyszerűbb definíció, amely alkalmas arra, hogy rögvest meg is oldja a fenti négy, problémás esetet, a következő lesz:

(Hibrid) c esemény akkor és csak akkor oka e eseménynek, ha az e eseményhez vezető folyamat (a továbbiakban e -folyamat) nem következett volna be, vagy máshogy következett volna be c esemény megtörténe nélkül.

Ez első pillantásra triviálisnak tűnhet, hiszen természetes, hogy a kalapácsütéstől kontrafaktuálisan függ a váza összetöréséhez vezető folyamat, mivel ennek a folyamatnak a része a kalapácsütés. De ha számításba vesszük, hogy a c eseménynek nem kell az e eseményhez vezető folyamat részét képeznie, akkor máris kevésbé triviális az állítás. A diszkonnekció esetében például az ok nem része az okozathoz vezető folyamatnak, mégis igaz, hogy a hatáshoz vezető folyamat kontrafaktuálisan függ az októl.

A definíció ezen formájából valójában még nem derül ki, hogy mit értünk folyamaton. Schaffer nem feltételezi, hogy a folyamatot csak egyféleképpen értelmezhetjük, de ő maga azt a felfogást képviseli, mely szerint a folyamatok események olyan sorozatai, amelyekben az események páronként törvények alá rendelhetők. Mivel mást ért események alatt, mint én, amelyre mindjárt kitérek, ezért nem használhatom Schaffer eredeti definícióját. Úgyhogy az eredeti definíciót átalakítva a következőt kapjuk:

(Direkt folyamat) c eseményt akkor és csak akkor kapcsolja direkt folyamat e eseményhez, ha (i) c és e aktuális (különálló) események, (ii) létezik egy olyan $(\forall c) (\forall e) ((F(c)) \square (F'(e)))$ formájú törvény, mely előtagjának instanciája c esemény, utótagjának e esemény, (iii) $t_c < t_e$

A folyamatok pedig direkt folyamatok láncaként értelmezendők. Ez alapján, amikor egy téglá betöri az ablakot, akkor létezik az eseményeknek egy olyan sorozata, amely tartalmazza a téglá dobását, a röppályáján repülését és az ablak betörését, és ezek az események páronként a

megfelelő törvény alá rendezhetők. Azokból a tulajdonságokból, melyekkel a téglát az eldobás pillanatában rendelkezik, a törvény alapján következni fog az ablak betörése. Ez megfelel annak is, amit Fair mond, mivel az aktuális világban a téglát eldobása és az ablak betörése közti összefüggés az az energiaátadás, amellyel Fair empirikusan azonosítja az okságot. Vagyis az aktuális világban a megfelelő törvények az energia vagy lendület megmaradására, illetve átadására vonatkozó törvények lesznek.

A fő kérdés, hogy hogyan alkalmazható ez a negatív okozás eseteire, azon belül is a mulasztásra és a prevencióra, mivel világos, hogy a diszkonnekcióra könnyedén. A mulasztás és a prevenció esetében is *c* esemény és *e*-folyamat közti kontrafaktuális függésről lesz szó, ahol a relátumok helyére az eseményeket és a hiányokat a qua-felfogás alapján fogjuk behelyettesíteni.

A mulasztás esetében a negatív oksági állítás az, hogy a kertész nem öntözése okozta a virágok elhervadását. A hiányt a megfelelő módon értelmezve azt kapjuk, hogy a kertész szunyókálása mint a virág nem öntözése okozta a virágok elhervadását. Ezt behelyettesítve a hibrid definíciójába azt kapjuk, hogy akkor és csak akkor igaz ez az állítás, ha a kertész szunyókálásától mint a virágok nem öntözésétől kontrafaktuálisan függ a virágok elhervadásához vezető fizikai folyamat. Akkor igaz ez az állítás, ha a megfelelő kontrafaktuális igaz, mely szerint, ha a kertész öntözte volna a virágokat, akkor nem, vagy máshogy történt volna meg a virágok elhervadásához vezető folyamat. Ez az állítás igaz, így az elmélet alapján is igaz, hogy a kertész öntözésének hiánya okozta a virágok elhervadását.

Ezek után következzen a prevenció. A prevenció negatív oksági állítás az, hogy a téglát elkapása okozta az ablak nem betörését. A hiányt a megfelelő módon értelmezve azt kapjuk, hogy a téglát elkapása okozta a téglát kezembe kerülését mint nem betörést. Ezt behelyettesítve a hibrid definíciójába azt kapjuk, hogy akkor és csak akkor igaz ez az állítás, ha a téglát elkapásától kontrafaktuálisan függ a téglát kezembe kerülése mint nem betöréshez vezető fizikai folyamat. Akkor igaz ez az állítás, ha a megfelelő kontrafaktuális igaz, mely szerint, ha nem kaptam volna el a téglát, akkor nem, vagy máshogy történt volna meg a téglát kezembe kerüléséhez mint nem betöréshez vezető folyamat. Ez az állítás igaz, így az elmélet alapján is igaz, hogy a téglát elkapása okozta az ablak betörésének hiányát.

Schaffer szerint a kauzális reláció relátumai konkrét strukturált események, olyan rendezett <tulajdonság, régió> párok, amelyben a tulajdonság lehet negatív is. Ha vesszük a nem öntözést, azaz a <nem öntözés, régió> párt, akkor az a kontrafaktuális feltevés, hogy nem történt meg ez az esemény, az <öntözés, régió> pár lesz, melynek szintén megfelelő lesz a

működése, hiszen igaz lesz, hogy ha a kertész öntözött volna, akkor nem hervadtak volna el a virágok. Ez a felfogás az ablak nem betörésének esetére is működik, hiszen az a kontrafaktuális feltevés, miszerint nem történt meg a nem betörés ekvivalens azzal, hogy betörik az ablak. Vagyis ha nem kaptam volna el a labdát, akkor betört volna az ablak. Bár Schaffer nem megy bele a fenti részletekbe, inkább csak a relátumokat definiálja és a diszkonnekcióról beszél, de a fentiek alapján úgy tűnik, hogy természetesen a saját eseményfelfogásával is megfelelően összeegyeztethető a hibrid elmélet. Kérdés, hogy ha mindkét relátumfelfogás megfelel annak, amit elvárunk tőle, akkor miért kellene a qua-felfogást választani. Hamarosan rátérek a kérdésre, de előbb mindenképpen érdemes ellenőrizni, hogy a hibrid elmélet valóban megoldja-e a négy fő problémátípust, hiszen ha nem, akkor csak éppen annyi okunk van elfogadni, mint a kontrafaktuális elméletet, amely – a qua-felfogással kiegészítve – maga is képes a negatív okozás kezelésére.

Felmerül a kérdés, hogy mennyiben számít a hibrid elmélet a fizikai és a kontrafaktuális elméletek továbbfejlesztésének. Egyetértek Schafferrel abban, hogy lehet úgy tekinteni erre az elméletre, mint a kontrafaktuális elméletek pontosítási stratégiája egy új és remélhetőleg jobb változatára. Nem említettem a preempció elemzése során, hogy a felsoroltakon kívül voltak egyéb megoldási kísérletei is a preempciós problémának. Éppen azért nem említettem akkor, mert ezek a megoldási kísérletek nagyon hamar elutasításra lettek ítélve. Mivel azonban ezek a kísérletek intuitíve helyesnek tünnek, úgy gondolom, érdemes részleteiben megnézni, hogy ezt az intuíciót hogyan igazolja a hibrid elmélet, és fordítva. Továbbá úgy vélem, talán azt is érdemes végiggondolni, hogy a hibrid megoldás ellen nem hozható-e fel ugyanaz az ellenpélda, amely a többi megoldási kísérlettel szemben hatásosnak bizonyult.

Az egyik megoldási kísérlet lényege, hogy a tényt, mely szerint az üveg összetörése más időpontban és más módon megy végbe akkor, ha Suzy találja el és akkor, ha Billy, fel lehetne használni a késői preempció problémájának megoldására. Nagyon kézenfekvő megoldásnak látszik, ha a hatás eseményét nem olyan pontatlanul írjuk le, hogy összetört a leeső üveg, hanem azt is hozzátesszük, hogy pontosan mikor és hogyan tört össze. Miért tűnhet ez jó megoldásnak? Például azért, mert ha pontosítjuk a hatást, akkor állíthatjuk azt, hogy ha Billy köve miatt tört volna össze az üveg, akkor az az üvegösszetörés egy másik esemény lett volna, vagy állíthatjuk azt is, hogy azért nem lehet ok Billy dobása, mert attól nem függ kontrafaktuálisan, hogy pontosan hogyan történt meg a hatás. Utóbbi alatt azt értve, hogy ha Suzy mondjuk nagyobb erővel dobott volna, akkor az üveg is máshogy tört volna össze, míg

az nem igaz, hogy ha máshogy dobott volna Billy, akkor máshogy tört volna össze, tekintve, hogy nem találta el.⁶⁸

Nem számítva azt a problémát, hogy ilyen módon sok esetben kontrafaktuális függés áll majd fenn ott, ahol intuitíve nem beszélünk okozásról, ez a megoldás feltételezi azt is, hogy lényegi vonása a késői preempciónak, hogy a hatékony ok valamilyen különbséget eredményez abban, hogy hogyan történik meg a hatás eseménye. Hall azonban Yablo nyomán azt állítja, hogy elképzelhetünk olyan esetet is, ahol bár c intuitíve oka e eseménynek, mégsem eredményez sem c , sem a hatáshoz vezető eseménylánc olyan elemet, amely különbséget eredményez e eseményben ahhoz képest, ahogyan e esemény megtörténne, ha a tartalék ok okozná.⁶⁹

Képzeld el, hogy Billy egy olyan okos követ dob, amelyik pontosan ugyanazt a hatást eredményezné, mint Suzy köve. Vagyis, ha Suzy nem találná el az üveget, akkor az üveg éppen olyan módon törne össze Billy okos követől, mint ahogyan Suzy dobásától tört volna össze. Ebben az esetben nem mondhatnánk, hogy Suzy dobása azért oka az összetörésnek, mert másik eseményt okozott volna, mint Billy dobása, és azt sem, hogy azért ok, mert tőle függ, hogy hogyan történt meg a hatás.

Vegyük észre, hogy az, amire az okos kő segítségével rámutatott Yablo, összecseng a hibrid definíciójával. A hibrid elmélet szerint akkor és csak akkor oka c esemény e eseménynek, ha c nélkül nem történne meg az e -folyamat, vagy máshogy történne meg. Ezzel azt mondja, hogy ugyanahhoz a hatáshoz más folyamat is vezethet. És ezzel el is érkeztünk ahhoz, hogy megnézzük, hogyan oldja meg a hibrid elmélet a problémás eseteket. A hibrid elmélet alapján az okozás szempontjából nem az lesz a fontos, hogy pontosan milyen a hatás, hanem az, hogy melyik folyamat vezetett hozzá. Ugyanakkor nem lesz esszenciális a hatás azonosítása szempontjából, hogy melyik folyamat vezetett hozzá, mivel ez az ok azonosítása szempontjából lesz fontos. Ezért aztán az okos kő ugyan létrehozhatja ugyanazt a hatást, de az esetében más lenne a folyamat.

Mindebből már sejthető, hogy miért működik a hibrid megoldás a preempcióra. Ebben az esetben a c esemény az e -folyamat része, így c akkor és csak akkor oka e -folyamatnak, ha c esszenciális része az e -folyamatnak. C esemény nélkül egy teljesen más e -folyamat következne be. Vagyis Suzy dobásától kontrafaktuálisan függ az e -folyamat, mert ha nem

⁶⁸ Ez utóbbi dióhéjban Lewis (2004a) elképzelése.

⁶⁹ Hall (2004:237)

lenne Suzy dobása, akkor a tartalék folyamat vezetne az üveg összetöréséhez. Tehát helyes volt az az intuíció, hogy valamiben különbséget eredményezne az, ha *c* esemény nem történne meg: ebben az esetben a folyamat egy másik folyamat lenne. A diszkonnekció esetére a definíció másik része igaz, mivel *c* esemény nem része az *e*-folyamatnak, hanem sokkal inkább valamiféle védőpajzsnak tekinthetjük, amely nélkül az *e* eseményhez vezető folyamat nem menne végbe.⁷⁰

A másik két probléma megoldását nem részletezem, mivel most nem fontosak számunkra.⁷¹ Ehelyett rátérek arra a kérdésre, hogy miért ne Schaffer relátumfelfogását válasszuk, annak ellenére, hogy úgy tűnik, ugyanannyira megfelelő, mint a qua-felfogás. Ehhez fel kell idéznünk az angol királynő problémát. Általánosan osztott vélemény, hogy nem lehet metafizikai alapon különbséget tenni az angol királynő nem öntözése és a kertész nem öntözése között, ebből kifolyólag aztán vagy mindkettőt a virágok elhervadása okának tekintjük, vagy egyiket sem, és legfeljebb pragmatikai alapon lehet magyarázni, hogy miért tagadunk igazságokat, vagy miért állítunk hamis dolgokat. Ebbéli meggyőződésünk tovább erősödhet, ha elfogadjuk Schaffer relátumokról adott elemzését.

4.2 Az angol királynő probléma és egy újabb probléma

Schaffer a relátumokat a <tulajdonság, régió> párral azonosította, hiányok esetén az <*x* hiánya, régió> párral.⁷² Fentebb nem volt még lényeges, de most az lesz, hogy a pozitív relátumokat és a hiányokat nála összefoglalóan a <manifesztáció, régió> pár jelenti. A manifesztáció a hiány és a negációjának a diszjunkciója. Vagyis ha egy régióban nem történik meg a hiány, akkor annak negációja, vagyis egy pozitív esemény történik. A kertész nem öntözése esetében a hiány tehát a <nem öntözés, régió> lesz, ennek ellentettje az <öntözés, régió>, a manifesztáció pedig a <nem öntözés vagy öntözés, régió>.

70 A későbbiek során különbséget fogok tenni diszkonnekció és dupla prevenció között, mely két típust egyébként azonosnak szokás tekinteni. Látni fogjuk, hogy egyáltalán nem lényegtelen a kettő közti különbség. Schaffer azért fogalmazhatja meg úgy a hibrid definíciója által biztosított kritériumot, hogy az ok védőpajzst biztosít a hatáshoz vezető folyamat számára, mert ez igaz a dupla prevencióra. Úgy gondolom, hogy valószínűleg pont a dupla prevenciók esetek szerkezete miatt tűnik annyira megragadni az intuícióinkat a hibrid elmélet.

⁷¹ A megoldások leírását lásd Schaffer (2001:87-88).

⁷² Felvetve, de elutasítva egy megoldást, amely, ha jól értem, lényegében megegyezik a qua-felfogással. Lásd Schaffer (2000:297).

Úgy vélem, ezzel a felfogással az öntözés és a nem öntözés tulajdonságokat ugyanahhoz a régióhoz kötjük. A régió fogalmát nem definiálja Schaffer, de egyetlen konkrét példájából, a <ször hiánya, hűtő> eseményből kiindulva feltételezhetjük, hogy régió alatt nem az univerzum t időpillanatában vett egészét érti, hanem annak egy kisebb szeletét, ebben az esetben egy hűtőt. Ha ez így van, akkor az a régió, ahol a kertész nem öntöz, feltehetőleg megegyezik azzal a régióval, ahol a virágok vannak, mondjuk a kert. Ennek megfelelően az a régió a kert lesz, ahol nem történik meg az öntözés.

Ha feltesszük, hogy ez így van, akkor azt kell mondanunk, hogy nem lesz ez máshogy az angol királynő esetében sem. Az angol királynő nem öntözéséhez is ugyanaz a kert tartozik, mint amelyik a kertész nem öntözéséhez. Vagyis amennyiben a kertész nem öntözése oka lesz a virágok elhervadásának, akkor az angol királynő pontosan ugyanúgy oka lesz.

De lehetséges a <tulajdonság, régió> párok egy másik interpretációja is. Lehet, hogy azért jutottunk erre az eredményre, mert kihagytuk a negatív tulajdonságból, hogy az a kertész öntözésének hiánya volt, vagyis valójában a <kertész nem öntözése, régió> lesz a megfelelő relátum. Ez viszont az a régió lesz, ahol a kertész csinál valamit, ami nem öntözés, vagyis ha éppen szunyókál, akkor mondjuk a kényelmes fotel. Ennek az eseménynek a negációja a <kertész öntözése, régió> lesz. Egy ilyen eseménnyel kapcsolatban azonban kétséges, hogy igaz lesz-e az, hogy ha megtörténne, akkor nem hervadnának el a virágok, mivel a virágok nem ebben a régióban vannak. Hasonlót mondhatunk el az angol királynőről is, ha a nem öntözést az ő nem öntözéseként interpretáljuk és ahhoz a régióhoz kötjük, ahol éppen estebédjét fogyasztja.

Amennyiben meggyőzőnek találjuk a fentieket, akkor elmondhatjuk, hogy Schaffer eseményfelfogása is alátámasztja azt az állítást, miszerint metafizikailag nincs különbség a kertész és a királynő nem locsolásának oksági szerepe között. Állításom az, hogy az általam képviselt qua-felfogással más eredményre juthatunk.

A qua-felfogás szerint a relátum a kertész szunyókálása mint a kertész nem öntözése lesz. Természetesen ez is egy régió tulajdonsága, ahogyan minden esemény az, viszont az, hogy pontosan hol történik nem lesz esszenciális vele kapcsolatban. Az esszenciális tulajdonsága az lesz, hogy szunyókálás. Másképpen fogalmazva, ez egy nem strukturált esemény, amelynek nem konstitutív eleme, hogy hol történik. Ennek megfelelően ez egy olyan esemény, amelyről tudjuk, hogy ha nem történne meg, akkor a kertész öntözné a virágokat és nem szunyókálna. Mivel a hiányt nem a kertész szunyókálásának helyszínéhez kötöttük, hanem a szunyókálásnak volt akcidentális tulajdonsága, így bátran feltehetjük, hogy a kertész ott

öntözné a virágokat, ahol azok vannak, jelesül a kertben. És mivel azt, hogy a nem öntözés a kertész szunyókálásának az akcidentális tulajdonsága és nem az angol királynő estebédjéé, már meghatározta az adott kontextus, nevezetesen, hogy a kertész volt az, aki az öntözés *helyett* szunyókált, így elmondhatjuk, hogy az angol királynő esetében ez a probléma fel sem merül. Mindez alapján tehát úgy tűnik, hogy a qua-felfogás megoldást kínál az angol királynő problémára és ilyenformán célszerűbb az általa meghatározott relátumokat használni a hibrid elméletben is.

Ha azonban nem találjuk meggyőzőnek ez utóbbi gondolatmenetet, akkor is elmondhatjuk, hogy a <tulajdonság, régió> felfogás számára egy új probléma áll elő, nevezetesen, hogy sem az angol királynő, sem a kertész nem a virágokat fogják öntözni, amikor feltesszük, hogy nem történik meg a nem öntözésük.

4.3 Összefoglalás

Ebben a fejezetben amellet érveltem, hogy a Schaffer által megfogalmazott hibrid elmélet alkalmas lehet a negatív okozás problémáinak megoldására, összeegyeztethető a qua-felfogással, és talán érdemes is felcserélni rá Schaffer saját relátumfelfogását, mert még ha nem is oldja meg az angol királynő problémát kielégítő módon, Schaffer elképzelése újabb problémát eredményez.

5. A KAUZÁLIS RELÁCIÓ KÖRNYEZETE

Léteznek ellenpéldák a hibrid jellegű elméletekkel szemben, amelyeket Schaffer hibridizált ellenpéldáknak nevez. Mielőtt azonban a hibrid elmélettel szemben felhozott ellenpéldára rátérnék, előbb azt fogom vizsgálni, hogy általánosságban milyen módszer teheti az egyes okságelméleteket képessé arra, hogy bizonyos típusú ellenpéldákra válaszolni tudjanak. Ennek érdekében a preemptív prevenció esetét idézem fel, melynek segítségével John Collins érvelt a kvázi-függés elmélete ellen, ezzel a példával kívánva demonstrálni, hogy az okság extrinzikus reláció, abban az értelemben is, hogy külső faktorok jelenlétén múlik, hogy egy helyzet kauzális-e, és így a kvázi-függés nem elfogadható elmélet. Amellett fogok érvelni, hogy még ha ez igaz is, ez a példa nem alkalmas ennek megmutatására.

Nem azért idézem fel ezt a példát, mert a kvázi-függést védelmezem és nem is azért, mert nem gondolom, hogy amennyiben elfogadjuk a negatív okozást, akkor tényleg külső faktorokon múlhat, hogy fennáll-e az adott kauzális reláció vagy sem. Sokkal inkább azért idézem fel, mert ezt a példát különösen alkalmasnak tartom arra, hogy lássuk, milyen típusú tényezők állnak az oksággal kapcsolatos intuíciónk hátterében. Azt fogom állítani, hogy az ellenpélda konstrukciója egyrészt hibás, másrészt félrevezető a segítségével megfogalmazott kérdés is, amelyre választ várunk a kvázi-függés elméletétől. Azt fogom javasolni, hogy ne várjuk el az elméletektől, hogy egymagukban helyes választ adjanak az ellenpéldák minden típusára, mert ez az elmélet és az intuíciónk hátterében álló népi fizika által meghatározott értelmezési keret együttes feladata.

5.1 A preemptív prevenció és a népi fizika

A preemptív prevenció alapszerkezete a következő: egy c esemény bekövetkezése megakadályozza egy e esemény bekövetkezését, miközben egy másik, d esemény bekövetkezése is megakadályozhatná e esemény bekövetkezését, ha nem történne meg c esemény. Collins az alábbi esetet hozza fel példaként:^{73,74}

73 Collins 2000.

74 A preemptív preempcióval kapcsolatos gondolatmenetem részben támaszkodik Komlósi (2013) gondolatmenetére.

(A fal esete) Képzeljük el, hogy repül felém egy krikettlabda, mögöttem egy üveglablak van, köztem és az ablak között pedig van még valami, még hozzá egy masszív téglafal. Elkapom a labdát és az ablak nem törik be.

A kérdés, amelyre választ várunk az elmélettől az, hogy megakadályoztam-e ezzel, hogy betörjön az ablak. Intuíciónk alapján alighanem azt mondanánk, hogy megakadályoztam, mivel meglehetősen csekély a valószínűsége annak, hogy a falon keresztülrepüljön a labda és betörje az ablakot. Ezért az ablak épsége szempontjából lényegtelennek tűnik, hogy elkapom-e a labdát vagy sem. Kontrafaktuális függés sem áll fenn a labda elkapása és az ablak nem betörése között, mert nem igaz az, hogy ha nem kaptam volna el a labdát, akkor betört volna az ablak. Vagyis az intuíciónk és a kontrafaktuális függés alapján is azt kell állítanunk, hogy nem akadályoztam meg, hogy betörjön az ablak. Ekkor Collins változtat egy kicsit a példán:

(A kéz esete) Képzeljük el, hogy repül felém a labda, nyúlok a labdáért, mögöttem ott az ablak, de ismét csak van valami köztem és az ablak között. Ott áll Suzy a hátam mögött és ő is nyúl a labdáért. A labdát azonban továbbra is én kapom el.

Megint az a kérdés, hogy intuíciónk alapján megakadályoztam-e az ablak betörését. Alighanem ebben az esetben azt mondanánk, hogy igen, megakadályoztam, mert ki tudja, hogy Suzy elkapta volna-e a labdát. Vagyis azt állítjuk, hogy a két lehetséges megakadályozó közül én voltam az, aki megakadályoztam az ablak betörését. De ugyanígy átfogalmazhatjuk a kérdést és megkérdézhajjuk, hogy a falas esetben a két lehetséges megakadályozó közül mi akadályozta meg, hogy nem tört be az ablak. Ha így tesszük fel a kérdést, akkor hirtelen úgy tűnik majd, hogy én voltam az, hiszen a fal nem lehetett. Felmerül a kérdés, hogy miért gondoljuk azt, hogy a falas esetben ugyanolyan jogos azt kérdezni, hogy a fal vagy én okoztam-e, hogy nem tört be az ablak, mint ahogyan ez valóban jogosnak tűnik a kezes esetben. Akkor gondolhatjuk, hogy jogos, ha ugyanolyan szerkezetűnek gondoljuk a két példát és Collins éppen ezt teszi.

Collins tehát a preemptív prevenció e két példájának segítségével úgy érvel amellezt, hogy az okság külső tényezők fennállásán múlik, hogy azt állítja, a falas és a kezes példa ugyanolyan struktúrával rendelkezik, és csak külső tényezők különbsége eredményezi azt, hogy az egyikben úgy gondoljuk, hogy megakadályoztam a nem betörést, a másikban pedig nem. Azt állítja, hogy ha jobban megnézzük a két esetet, akkor láthatjuk, pusztán annyiban

különböznek egymástól, hogy az egyikben egy fal van mögöttem, a másikban pedig Suzy. Ezt leszámítva a két folyamat hasonmása egymásnak, mindkét folyamatot a labda repülése, a labda elkapása és az ablak nem betörése alkotja. Ehhez a folyamathoz képest külső tényezőként van jelen egyik esetben a fal, a másikban Suzy. Dacára ennek, intuíciónk alapján csupán az egyik folyamatot tekintjük kauzálisnak. Következésképp a folyamat, amely a labda repülését, a labda elkapását és az ablak nem betörését foglalja magában, a külső tényezők különbsége miatt lesz egyszer kauzális, egyszer pedig nem.

Úgy gondolom, hogy bár a kauzális reláció valóban extrinzikus, ám ez a két példa nem jó ennek a megmutatására, mivel a két eset nem ugyanolyan szerkezetű. Amennyiben meg tudjuk határozni, hogy általánosságban melyek a kritériumai annak, hogy bizonyos események egy kauzális folyamathoz tartozzanak, akkor annak segítségével érvelhetünk majd Collins feltevése ellen. E kritériumok meghatározásában először Peter Menzies belátásait használom fel, aki éppen amellett érvel, hogy Collins tévedett a két folyamat megítélésével kapcsolatban.

5.1.2 Kauzális modellek

Menzies szerint egy helyzet kauzális struktúrájának modellezésére olykor többféle lehetőség is kínálkozik, és olyankor bizonytalanodik el az intuíciónk, amikor alkalmunk adódik észrevétlenül áttérni egyik modellről a másikra.⁷⁵ Jó példa erre a fal esete. Amikor az a kérdés, hogy megakadályoztam-e, hogy betörjön az ablak, akkor nemmel válaszolunk, mert úgy gondoljuk, a fal jelenléte kellő biztosíték arra, hogy sértetlen maradjon az ablak, függetlenül attól, hogy elkapom-e a labdát. Amikor azonban úgy tesszük fel a kérdést, hogy mi akadályozta meg, hogy betörjön az ablak, akkor elvonatkoztatunk a fal jelenlététől, mivel a fal nem ért hozzá a labdához, és azt mondjuk, hogy én akadályoztam meg. Menzies szerint világos, hogy a két esetben más és más faktorokat tekintünk a releváns modellünk részének. Az első esetben a rendszer részét képezi a fal jelenléte, a második esetben pedig nem. Vagyis a két modell, amely alapján eldöntjük, hogy milyen a folyamat kauzális struktúrája, eltér egymástól.

Ennek megfelelően Menzies amellett érvel, hogy Collins nem jól ítélte meg a fal és a kéz esetét. Collins a két folyamat közös elemeit tekintette a folyamatok részének, a falat és Suzyt pedig külső tényezőnek. Azt állította, hogy a két folyamat pusztán külső tényezőkben tér el

⁷⁵ Menzies (2003), Menzies (2007)

egymástól, és ennek ellenére csak az egyiket tartjuk kauzálisnak. Menzies azonban rámutat arra, hogy egyáltalán nem világos, Collins miért nem tekinti a falat a kérdéses rendszer részének, mikor eredetileg éppenséggel a fal jelenléte miatt nem gondoljuk, hogy megakadályoztam az ablak betörését.

Vagyis a két helyzet kauzális voltáról két különböző rendszer alapján döntünk. Az egyik ítélet egy olyan rendszeren alapul, amelyben elvonatkoztatunk attól a tényezőtől, amely megakadályozhatná a labda továbbrepülését, ha én elvéteném, azaz Suzy jelenlététől, a másik ítélet pedig egy olyan rendszeren, amelyben ott van a fal, mint biztos megakadályozó. Ha azonban egy folyamatról azt gondoljuk, hogy kauzális és egy másikról azt, hogy nem kauzális, akkor a két folyamat nem lehet egymás hasonmása. És mivel a fenti példában a két eset megítélésében különbség mutatkozik, így az ítéletek alapjául szolgáló rendszereknek is különbözniük kell, mivel éppen ez a magyarázata annak, hogy a két ítéletünk eltér egymástól. Másképp fogalmazva: Menzies szerint mindaz beletartozik a kérdéses rendszerbe, amit felhasználunk ahhoz, hogy feltérképezzük a szituáció kauzális struktúráját. Úgy tűnik tehát, Collins nem jár el helyesen, mikor hasonmásnak tekinti a két folyamatot.

Az előző részt azzal a kérdéssel zártuk, hogy vajon melyek a kritériumai annak, hogy események egyazon kauzális folyamathoz tartozzanak. Láttuk, Menzies szerint azok a faktorok tartoznak egy rendszerhez, amelyek alapján eldöntjük, hogy a kérdéses rendszer kauzális-e. Tehát annyi legalábbis bizonyosnak látszik, hogy ha egyszer már döntöttünk afelől, hogy milyen rendszer modellezi szerintünk helyesen az adott szituációt, akkor abból következni fog a folyamat kauzális struktúrája. És ez fordítva is igaz. Ha két folyamat kauzális struktúráját eltérőnek tartjuk, akkor biztos, hogy a két folyamat nem hasonmása egymásnak, ugyanis a folyamatok kauzális állításaink igazságtevői. És ez részben igazolni látszik gyanúkat, miszerint a fal és a kéz folyamata nem lehet egymás hasonmása. Ha ez valóban így van, akkor ez a két példa nem szól amellet, hogy a kauzális reláció fennállása a folyamatok extrinzikus tulajdonsága.

Emlékezzünk vissza, hogy a kérdés az volt, hogy megakadályoztam-e, hogy betörjön az ablak, illetve, hogy a fal vagy én akadályoztam meg a betörést. Ha ezt kérdezzük, akkor ezzel azt feltételezzük, hogy a falas esetnek része az ablak is. Viszont amennyiben a folyamat részének tekintjük a fal jelenlétét, akkor felvetődik egy további kérdés: ha egyszer úgy gondoljuk, hogy a fal beletartozik abba a rendszerbe, amely alapján a falas esetben döntést hozunk, és úgy gondoljuk, hogy nem én okoztam, hogy betörjön az ablak, akkor miért gondolnánk továbbra is azt, hogy az ablak jelenléte beletartozik a folyamatba? Úgy vélem,

hogy nincs okunk ezt gondolni, s ennek megfelelően a következőkben amellet érvelek, hogy az ablak valójában nem része a releváns modellnek, vagyis rendelkezünk egy további indokkal is arra nézvést, hogy a fal esetét és a kéz esetének preemptív prevencióját különböző szerkezetűnek tekintsük.

Először azonban megpróbálom rekonstruálni a kontextust, amely alapján Collins magától értetődőnek tekinthette azt, hogy hasonló folyamatokkal van dolgunk. A fal esetét Collins Michael McDermott-tól veszi át, aki azt egy általa hosszabban tárgyalt másik példával analóg esetként említi.⁷⁶ A gyanúm az, hogy McDermott két példája – az általam a továbbiakban eredeti példának nevezett példa és a szintén McDermott-tól származó falas példa – valójában nem analóg egymással. Éppen ezért, még ha helyes is, amit McDermott az eredeti példájával kapcsolatban mond, az akkor sem alkalmazható a fal esetére. Azok a szerzők, akik átvették McDermott-tól a falas példát, nem kérdőjelezték meg az állítólagos analógia meglétét, ezért úgy tekintették, hogy mivel az, amit McDermott eredeti példájával kapcsolatban állít, helytálló, és mivel a falas eset azzal analóg, így nyilvánvalóan a falas esetre is ugyanaz áll, mint az eredeti példára.

(Az eredeti példa) Képzeljük el, hogy Jones-t egy teherautó elé lököm. A teherautó elüti Jones-t, Jones pedig meghal. Ha nem löktem volna meg Jones-t, akkor elütötte volna egy busz és meghalt volna. Vajon mi okozta Jones halálát?

McDermott, miután néhány bekezdésen keresztül részletezte az ellentétes intuíciókat, a következőket írja. Ha nem löktem volna meg Jonest és a busz sem lett volna ott, akkor nem halt volna meg. Ezek szerint vagy én okoztam Jones halálát vagy a busz. Világos, hogy nekem kellett lennem, mivel a busz nem járult hozzá semmivel a halálához, hiszen hozzá sem ért Joneshoz. Ugyanilyen módon jár el a fal eseténél is. Úgy véli, hogy a falas esetben is igaz a következő: ha én nem kaptam volna el a labdát és a fal sem lett volna ott, akkor a labda betörte volna az ablakot. Ezek szerint vagy én akadályoztam meg az ablak betörését vagy a fal. Ekkor, bár eredetileg arra tippeltünk volna, hogy nem én voltam, azt mondjuk majd, hogy nekem kellett lennem, mert a fal semmivel nem járult hozzá a megakadályozáshoz.

Collins abból a szempontból elfogadja az analógiát, hogy úgy véli, éppúgy kérdés lehet a falas esetben, hogy megakadályoztam-e, hogy betörjön az ablak, ahogyan kérdés a buszos

⁷⁶ McDermott (1995:524)

esetben, hogy én okoztam-e Jones halálát, feltételezve ezzel, hogy a megfelelő folyamatba ugyanúgy beletartozik az ablak nem betörése, ahogyan Jones halála. Annak érdekében, hogy belássuk, ez nincs így, vizsgáljuk meg, hogyan járunk el általában, amikor megpróbáljuk meghatározni a lehetséges okok és akadályozók körét.

5.1.3 Népi fizika és kvázi-izolált rendszerek

Az tehát a kérdésünk, hogy az ablak része-e a kérdéses kauzális szituációnak. Erre abszolút értelemben biztosan ne fogunk tudni válaszolni, mivel valóban kontextustól függőnek tűnik, hogy mit tekintünk egy kauzális szituáció részének, Menzies kifejezésével élve, mit tekintünk a kérdéses rendszer részének. Azonban ez nem gátol meg minket abban, hogy egy adott kontextusban döntsünk. Ha úgy döntünk, hogy az ablak része a rendszernek, akkor jogos lesz a kérdés, hogy én akadályoztam-e meg vagy a fal, hogy betörjön az ablak, és ezért az is jogos kérdés lesz, hogy én akadályoztam-e meg.

Nyilvánvalónak tűnik, hogy általában a világnak csupán egy egészen kis szeletét vizsgáljuk akkor, amikor arra vagyunk kíváncsiak, hogy mi volt egy jelenség oka. Ha ez így van, akkor három kérdés adódik: mi teszi lehetővé, hogy a világnak csak egy kis szeletét vizsgáljuk, mekkora az a kis szelet, és mikor merül fel az a kérdés, hogy mi egy adott jelenség oka. Állításom az, hogy ha megválaszoljuk ezeket a kérdéseket, akkor válaszolni tudunk majd arra a kérdésre, hogy az ablak része-e a rendszernek, de ami ennél sokkal fontosabb, képet kapunk arról a háttérrel, amelyből az oksággal kapcsolatos intuíciónk származnak. Ezt a háttérrel Norton és Adam Elga nyomán népi fizikának fogom nevezni.⁷⁷

Írásom elején röviden foglalkoztam azzal a kérdéssel, hogy miért lehetséges az, hogy függetlenül attól, hogy része-e az okság a fundamentális fizikának, mégis lehetőségünk van megbízható módon alkalmazható kauzális állításokat tenni. Norton azzal magyarázta ezt a jelenséget, hogy bár a fizikai okságméletek, például Fair elmélete olyan taxonómiát használ, amely nem látszik tükrözni a fundamentális fizikát, mégis, igaznak tűnnek a segítségével kreált állítások. Miért? Mert a közepes méretű fizikai tárgyak körében lezajló folyamatokra sikerrel alkalmazható a newtoni mechanika. Ennek bizonyosan több oka is van, számunkra most egy lesz érdekes.

Elga szerint azok az erők, amelyek a távolból hathatnának az ablakra vagy túl kicsik, mint az erős és gyenge nukleáris erők, vagy éppen nem található a közelben az erőnek megfelelő

⁷⁷ Elga (2007), Norton (2007)

forrás, ez igaz az elektromágneses erőre, vagy állandónak tekinthetők, ilyen a gravitációs erő. Ennek megfelelően a népi fizika alapvetőnek tekintheti a nagyfokú lokalitást, azaz joggal feltételezheti, hogy a közepes méretű fizikai tárgyakra érzékszerveinkkel detektálható módon csak hozzájuk igen közeli, leginkább csak velük érintkező tárgyak hatnak, még ha természetesen nincsenek is elszigetelve a távolabbi eseményektől. És mivel az oksági reláció relátumainak az ilyen tárgyakat tekintjük, így többnyire elég magától értetődő módon adódik, hogy hol ér véget egy rendszer és hol kezdődik egy másik.⁷⁸ Vagyis annyi világos, hogy megtehetjük, hogy kis, elszigeteltnek tűnő rendszerekben gondolkodunk, de kérdés, hogy hogyan határozzuk meg azt, hogy pontosan mi tartozik bele egy-egy ilyen rendszerbe.

Egy pillanatra elszakadva aktuális példánktól, térjünk vissza arra a pontra, ahol a preempciós probléma a kontrafaktuális elméleteket kiegészítésre készítette. Az bizonyult sikeres megoldásnak, amikor a tartalék okokat fixen tartottuk, és úgy vizsgáltuk, hogy függ-e kontrafaktuálisan a hatás az októl. Ilyen esetben azt találtuk, hogy igen, függ. Ez azt mutatja, hogy kontrafaktuális függéstől függetlenül is tudjuk, hogy mikor áll fenn kauzális reláció és azt is tudjuk, hogy milyen tényezőket kell fixen tartanunk ahhoz, hogy a kontrafaktuális függés alapján is ezt az eredményt kapjuk. Tim Maudlin szerint ez fordított esetben is igaz, azaz kontrafaktuális függéseket is ismerhetünk anélkül, hogy el tudnánk dönteni, hogy kauzális-e az adott reláció, így világos, hogy létezik valamilyen harmadik tényező, amely megalapozza mind a kauzális relációval kapcsolatos intuícióinkat, mind pedig a kontrafaktuális függést.⁷⁹ Ezt a harmadik tényezőt szerinte a természeti törvények jelentik. Pontosabban, azoknak a kauzális kapcsolatoknak a vonatkozásában, amelyek a biliárdgolyók esetére emlékeztetnek, a newtoni mechanika törvényei.

Mivel azonban amikor okságról beszélünk, akkor nem csak olyan esetekre gondolunk, mint a biliárdgolyók ütközése, így nem használhatjuk mindig a mechanika törvényeit. Ezért Maudlin szerint talán érdekesebb kvázi-newtoni törvényekről beszélni. A newtoni mechanika alaptörvényei alapján könnyű megragadni, hogy mi jellemzi ezeket a törvényeket. Két ilyen törvénnyel számol Maudlin, az egyik a newtoni tehetetlenségi törvénnyel állítható párhuzamba, a másik pedig a dinamika alaptörvényének feleltethető meg. Ez alapján a kvázi-newtoni törvények egyik típusa azt fejezi ki, hogy amennyiben semmi nem készíti változásra

⁷⁸ A népi fizika és Lewis felfogása alapján is olyan eseményeket tekintünk relátumnak, amelyek többféleképpen realizálódhatnak. Ebben a felfogásban, az ablak betörése akkor is ugyanannak az eseménynek számítana, ha egy porszemmel több lett volna a krikettlabdán vagy az ablakon.

⁷⁹ Maudlin 2004.

az adott fenomént, akkor az a kiinduló állapotában marad. A másik pedig azt, hogy milyen feltételek mellett és milyen módon változik az adott fenomén.

Csak hogy honnan vegyünk ilyen törvényeket? Természetesen nincs szükségünk valóban szigorú törvényekre, elegendők olyan törvényjellegű állítások is, amelyek kontrafaktuális állításokat támogatnak, és amelyeket konfirmálnak a pozitív instanciáik. Az hogy ezek mennyire felelnek meg a fizikai törvényeknek, vagy a benne szereplő jelenségek mennyire redukálhatóak alapvető létezőkre, nem számít, a fontos, hogy ezekkel az általánosításokkal képesek vagyunk leírni, hogy hogyan viselkednek a krikettlabdák, a felhők, vagy akár a szabadpiac. Vagyis ezek azok az általánosítások, amelyek alapján az oksági viszonyokat elképzeljük. Úgy tekintünk a világra, mint amelyben a dolgok a saját, kvázi-newtoni törvényeknek megfelelő tehetetlenségi mozgásukat végzik, egészen addig, amíg közbe nem avatkozik valamilyen, ehhez a tehetetlenségi viselkedéshez képest külső tényező, megváltoztatva a kérdéses dolog viselkedését. Ezért többnyire olyankor keressük az események okát, amikor az események folyása eltér az elvárttól.

A népi fizikának nem a rendszerek normál viselkedésére vonatkozóan rendelkezik elképzeléssel, hanem azzal kapcsolatban is, hogy milyen beavatkozás milyen változást eredményezhet az adott rendszerben. Például egy üvegablak normál viselkedése, hogy magára hagyva ép marad. Arról is van elképzelésünk, hogy mi történik vele, ha egy krikettlabda nagy sebességgel nekiütközik: ha látjuk a labdát repülni az ablak felé, és kisvártatva üvegcsörömpölést hallunk, akkor nem lesz kétségünk afelől, hogy a labda betörte az ablakot.

Ennek megfelelően, amikor megpróbáljuk megállapítani egy esemény okát, akkor meg kell kísérelnünk a helyzetet olyan rendszerbe foglalni, amelynek azután tehetetlenségi viselkedést tulajdoníthatunk, vagyis olyan viselkedést, amelyet elvárnánk, ha semmi nem lépne közbe. Miközben ezt a rendszert meghatározzuk, részben meghatározzuk azokat a faktorokat is, amelyek megzavarhatják ezt a normál viselkedést. Ezek olyan dolgok lehetnek, amelyek megfelelő erővel rendelkeznek ahhoz, hogy közbelépésük letérítse a rendszert a tehetetlenségi pályájáról. Persze a rendszer normál viselkedését fenyegető eseményt magát is le lehet téríteni a pályájáról, ezt hívjuk prevenciónak.

Térjünk vissza a krikettlabda esetéhez, és próbáljuk meg a népi fizika alapján rekonstruálni a fal és a kéz esetét. Maudlin szerint annak magyarázata, hogy a fal esetében, első pillantásra legalábbis, nem gondoljuk, hogy megakadályoztam az ablak betörését, az, hogy ilyen esetben a falat és az ablakot elválaszthatatlan egységnek tekintjük. Vagyis úgy modellezzük a helyzetet, mintha egy fal által védett ablakkal lenne dolgunk, amelyet nem fenyeget a

krikettlabda, hiszen a falak normál viselkedéséhez hozzátartozik, hogy nem repülnek keresztül rajtuk a labdák, vagy nem tűnnek el spontán módon. Vagyis a népi fizika alapján teljesen bizonyos, hogy a falon nem jut túl a labda. A kéz esetében viszont nem tekintjük elválaszthatatlannak Suzyt és az ablakot, még hozzá természetesen azért nem, mert nem biztos, hogy Suzy elkapja a labdát, ha én elvétem. Ilyenformán úgy tűnik, nem pusztán a kérdéses rendszert és annak normál viselkedését határozhatjuk meg a népi fizika használata közben, hanem egyúttal azt is tisztázhatjuk, hogy mi az, ami nem képes hatni a rendszerben lejátszódó folyamatokra. Vagyis nem csupán egy rendszert határozunk meg, hanem egy kellőképpen izolált rendszert.

E megfontolások alapján annyi legalábbis valószínűnek tűnik, hogy mind a lehetséges okoknak, mind a lehetséges akadályozó tényezőknek egy rendszerben kell lenniük a hatással. Vagyis azoknak az okoknak, melyek lehetséges hatását megakadályozandó közbe kell lépnie valaminek, egy rendszerben kell lenniük a lehetséges hatással. Annak érdekében, hogy ezt belássuk, fontoljuk meg az alábbi példákat:

(Halley-üstökös)⁸⁰ Képzeld el, hogy repül felém egy krikettlabda, melynek röppályája olyan, hogy metszené a Halley-üstökös pályáját. Elkapom a labdát.

Megakadályoztam-e vajon, hogy összeütközzön az üstökössel? Nem, hiszen ha nem kaptam volna el, akkor sem ütköztek volna össze. Nem tudok sem én, sem a labda olyasmit csinálni, ami hatással lehet a Halley-üstökösre.

(Alfa Centauri) Leülök egy székre. Az Alfa Centauri és a Föld helyzete éppen olyan, hogy ez a szék pontosan az engem és az Alfa Centaurit összekötő egyenesen van, köztem és az Alfa Centauri között.

Ebben az esetben sem mondanánk, hogy a szék akadályozta meg, hogy az Alfa Centaurin kössek ki, mivel sem én nem tudok, sem a szék nem képes olyasmit csinálni, ami hatással lehet az Alfa Centaurira. A közös ezekben a példákban, hogy a kérdéses hatás semmiképpen nem jöhetett volna létre az adott körülmények között. Miért nem? Egyszerűen azért, mert saját kvázi-izolált rendszerében van az üstökös is, az Alfa Centauri is és én is. Ha ez így van, akkor nem szükséges semmilyen további tényező, amely megakadályozza, hogy a labda

80 Ezt a példát Collinstól kölcsönöztem, (Collins 2000: 224).

nekiütközzön az üstökösnek, vagy amely megakadályozza, hogy az Alfa Centaurin találjam magam.

Talán nem szükségesek további példák annak érdekében, hogy belássuk, ahhoz, hogy valamit meg kelljen akadályozni, annak a dolognak, amely a fenyegetést jelenti, egy rendszerben kell lennie a fenyegetettel. De, visszatérve a fal esetére, mivel sem a labda, sem a kezem nincs olyan helyzetben, hogy fizikai hatást gyakoroljon az ablakra, vagyis mi semmit nem tudunk vele kapcsolatban sem akadályozni, sem elősegíteni, így mi vele nem vagyunk egy rendszerben. Az ablak egy olyan izolált rendszerben van, ahol a normál állapotának az számít, hogy nem törik be. A normál állapot pedig nem szorul további magyarázatra. Akkor lenne szükség magyarázatra, ha a rendszeren belül bukkanna fel valamilyen fenyegetés. Pontosabban fogalmazva: akkor tekinthetnénk megválaszolendő kérdésnek, hogy mi akadályozta meg, hogy betörjön az ablak, ha a fal ablak felőli oldalán repülne a labda. Mindezek alapján a következőképpen definiálhatjuk a kvázi-izoláltságot:

Kvázi-izolált rendszer R rendszer f erőhatás szempontjából kvázi-izolált akkor és csak akkor, ha fizikailag lehetetlen, hogy f szignifikáns módon befolyásolja R viselkedését.⁸¹

Eszerint a falas példában az ablak és a labda két, egymáshoz képest kvázi-izolált rendszerben található, mivel fizikailag lehetetlen – az adott körülmények között – hogy a labda szignifikáns hatással legyen az ablakra, vagyis lehetetlen, hogy betörje. Ha ez így van, akkor elmondhatjuk, hogy a falas és a kezes esetben tényleg nem ugyanolyan folyamatról van szó, mivel az első rendszert a labda, én és a fal alkotjuk, a másodikat pedig a labda, én, Suzy és az ablak. Vagyis igazat adhatunk Menziesnek abban, hogy különbözik a két folyamat, azonban nem pusztán azért különböznek, mert a falas folyamatnak része a fal jelenléte, hanem azért, mivel nem része az ablak.

Úgy tűnik tehát, hogy a népi fizika plauzibilis kritériumot kínál a modellválasztáshoz. Ráadásul, ha figyelmesebben megnézzük, kitűnik, hogy végső soron Collins is hasonló kritériumot használ, nem véletlenül utalva minket az előbb idézett Halley-üstökös példához. Meglehetősen valószínűnek tartom, bár ő maga nem teszi explicitté, hogy éppen a népi fizika

81 Az izolált rendszer pontos definiálására egy ígéretes kísérletet olvashatunk például Sungho Choi tanulmányában (Choi 2003).

az, amely alapján triviálisan hamisnak találja a feltevést, miszerint megakadályoztam, hogy a Halley-üstökösnek ütközzön a labda. Amennyiben ez így van, akkor valóban nem teljesen világos, hogy miképpen állíthatja, hogy a kéz és a fal esetének struktúrája azonos. Másképpen fogalmazva: a fentiek alapján úgy tűnik, nem lehetséges, hogy a fal és az ablak egyszerre legyen része a kérdéses rendszernek.

Mindezek után mégis mondhatná valaki a következőt: a prevenció jelensége, úgy tűnik, definíció szerint abban áll, hogy valamilyen fenyegetés ellenében fenntartjuk egy rendszer normál állapotát. Ha ez igaz, továbbá valóban bizonyos, hogy bármi is történik a fal labda felőli oldalán, az nem lehet hatással az ablakra, éppen a fal miatt, akkor bátran levonhatjuk a következtetést, hogy a fal akadályozta meg, hogy betörjön az ablak.

Valóban, egy bizonyos értelemben csakugyan igaz, hogy a fal akadályozta meg, hogy betörjön az ablak, mivel valóban a fal az, ami elszigeteli az ablakot a világ többi részétől. Ezért akármi is történik a fal labda felőli oldalán, ebben az értelemben mindig igaz lesz, hogy a fal akadályozta meg, hogy a kérdéses esemény bármilyen hatással is legyen az ablakra. Az ellenvetés tehát annyiban jogos, hogy felhívja a figyelmet erre az intuícóra. Csakhogy ha fallal védett ablakként fogjuk fel a helyzetet, akkor nincs fenyegetés, nincs semlegesített fenyegetés, nincs prevenció. Vagyis semmi nem okozta, hogy nem tört be az ablak. Vagyis a falas eset egy egyszerű prevenció, amelyben megakadályoztam, hogy a labda a falnak ütközzön.

5.2 Háttérfeltételek

Célszerű egy pillanatra messzebbre tekinteni, és kilépni egy időre a kontrafaktuális elmélet területéről. Mivel végső soron az a feladatunk, hogy megállapítsuk, mikor érdemes feltenni azt a kérdést, hogy egy adott esemény oka-e a kérdéses hatásnak, így talán érdemes még egyszer felidézni a késői preempció esetét. Láthattuk, hogy a kontrafaktuális elméleteknek az okozta a nehézséget, hogy az ok és a hatása közti kontrafaktuális függést megszüntette egy másik, tartalék ok jelenléte. Ezt a problémát az elméletek úgy próbálták meg orvosolni, hogy valamilyen módon elvonatkoztattak ettől a tartalék októl, és azt állították, hogy ettől függetlenül kell vizsgálnunk az ok és hatás közti kapcsolatot, mert ha így teszünk, akkor a kontrafaktuális függés újra fenn áll majd az ok és a hatás között. Másképpen fogalmazva, ha fixen tartjuk az ok és hatása környezetét, akkor meglesz a kívánt kontrafaktuális függés. Azonban ehhez az eljáráshoz másképpen is lehet viszonyulni.

Mit csinálunk olyankor, amikor azt vizsgáljuk, hogy e esemény megtörtént volna-e c esemény megtörténe nélkül? Ilyenkor a c eseményt kiemeljük az e esemény kauzális történetéből, azt állítva, hogy ez az esemény nem történt meg t időpillanatban, és azt a kérdést tesszük fel, hogy a fennmaradó események, vagyis a t időpillanatban, vagy t időpillanatig bekövetkezett események mínusz c esemény, elégségesek lennének-e ahhoz, hogy az e esemény bekövetkezését okozzák. Ha úgy találjuk, hogy nem, akkor c esemény oka e eseménynek. Azonban vegyük észre, hogy ilyenkor a t pillanatban történő összes eseményt tekintjük e esemény bekövetkezése feltételének. Ha így teszünk, akkor természetesen az aszimmetrikus túldetermináció esetén, vagyis a preempció esetében azt kapjuk, hogy továbbra is fennáll a hatás bekövetkezésének elégséges feltétele. Csakhogy létezik olyan tradíció is, amely jóval szűkebbre szabja az elégséges feltételek körét.

Mill a regularitáselméletet kiegészítendő rámutatott, hogy egy hatás létrehozásában mindig számos faktor szerepet játszik.⁸² Ennek megfelelően nem tekinthetünk egyetlen faktort oknak, hanem csak a releváns faktorok konjunkcióját. Azt, hogy melyek a releváns faktorok, a megegyezés és különbség módszereivel határozhatjuk meg. A faktoroknak az a konjunkciója, melyet így kapunk szükséges és elégséges feltétele lesz a hatás bekövetkezésének. Mill a kauzális faktorok között nem csak pozitív, hanem negatív faktorokat is számításba vesz, mivel például a tüzesetnek, mely egy rövidzárlatot követően történik nem csak a rövidzárlat, az oxigén, vagy a gyúlékony anyagok jelenléte a feltétele, hanem az is, hogy ne működjön a füstérzékelő, vagy ne vegyék észre időben. Ha a pozitív faktorok hiányoztak volna, vagy a negatív faktoroknak az ellenkezője jelen lett volna, akkor nem követte volna a rövidzárlatot tűz. Persze az problémát jelent, hogy a negatív faktorokat nem lehetséges felsorolni, úgyhogy nem tehetünk mást, mint hogy összefoglaljuk őket, és úgy fejezzük ki, hogy nem voltak jelen akadályozó tényezők. Mivel ez minden esetben igaz, így végső soron ki is hagyhatjuk őket a szükséges és elégséges feltételek közül.

Ennek a felfogásnak egyik problémája az lehet, hogy a feltételek közé triviális feltételek is bekerülhetnek. Abban az esetben, amikor valaki ételmérgezést kap, akkor a feltételek között akár olyanokat is szerepelhetnek, mint hogy ember az illető, vagy hogy nő. És ha nem különböztetünk meg a feltételek között okokat és feltételeket, akkor mindegyiket ugyanolyan mértékben kell kauzálisan relevánsnak tekintenünk.

⁸² Mill 1911.

Megtehetjük azonban, hogy három részre osztjuk a feltételeket. J. L. Mackie vezette be a kauzális mező fogalmát, amely azt a kontextust, azokat a háttérfeltételeket tartalmazza, amelyben az okozás történik.⁸³ A kauzális mező a feltételeknek az a része lesz, amelyek a leginkább állandónak tekinthetők. Ezek közé tartozik az például, hogy a mérgezést elszenvedő alany ember. A kauzális mezőt nem lehet teljes egészében leírni, ezért azt mindig önkényesen, pragmatikus szempontok alapján határozhatjuk meg. Ha viszont ezt a mezőt leválasztjuk a feltételekről, akkor lehetővé válik, hogy ne a világ egész t időpillanatbeli állapotát tekintsük a hatás létrejötte elégséges feltételének, másképpen, hogy behatároljuk valamelyest azt a kontextust, amelyben az oknak különbségtevőnek kell lennie.

Mivel ilyenformán az oksági állítások relatívak lesznek egy kauzális mezőhöz képest, Mackie, módosítva eredeti definícióján, az okozás alábbi definícióját adta: c esemény akkor oka e eseménynek, egy F kauzális mezőhöz képest, ha c esemény legalább INUS feltétele e eseménynek. Az INUS feltétel a legegyszerűbb megfogalmazásban: c esemény akkor oka e eseménynek, ha nem elégséges, de szükséges része egy elégséges, de nem szükséges feltételhalmaznak.

Az INUS feltétellel a feltételek maradék részét is két részre osztjuk. Lesz egyrészt az a rész, amely azokat a feltételeket tartalmazza, amelyek az adott kauzális mezőben elégségesek lesznek a hatás létrejöttéhez, az ok pedig az a feltétel lesz, amelyik ennek az elégséges feltételhalmaznak a szükséges eleme lesz. Vagyis ezzel a világ t időpontbeli állapotát jellemző faktorokat felosztottuk kauzális mezőre, elégséges feltételhalmazra, illetve halmazokra, és okra, illetve okokra. Ebben a felfogásban csak az szükséges, hogy az ok egy elégséges feltételhalmaz szükséges része legyen, de fennállhat több különböző elégséges feltételhalmaz is. Ez utóbbi jellemző fontos lesz a preempció szempontjából.⁸⁴

Suzy dobása része egy olyan elégséges feltételrendszernek, amely az üveg összetöréséhez vezet. Egy ilyen feltételhalmaz a következő feltételeket tartalmazza:

- (1) Suzy eldobta a követ t időpontban, s pontból, v sebességgel.
- (2) Semmi nem került a röppályája útjába
- (3) Az üveg t' pillanatban s' pontban tartózkodott

⁸³ Mackie 1965.

⁸⁴ Ebben a gondolatmenetben nagymértékben támaszkodom Strevens (2007) belátásaira.

(4) A mechanika törvényeiből következik, hogy egy ilyen v sebességgel, s helyről és t pillanatban elindított kő t' -ben el fogja találni az üveget, elég erősen ahhoz, hogy az összetörjön

Ennek a feltételhalmaznak (1) szükséges része, mivel ha kivennénk belőle, akkor nem törne össze az üveg. Vagyis Suzy dobása szükséges része egy elégséges feltételnek, tehát oka az üveg összetörésének. Ez alapján úgy tűnik, elég egyszerű volt a probléma megoldása, hiszen ez a feltételhalmaz egyáltalán nem tesz említést Billy dobásáról, a tartalék okról. Vajon mi történik, ha az ő dobását is hozzáadjuk a feltételekhez?

(5) Billy is eldobta a követ, és ha nem találta volna el Suzy az üveget, akkor Billy köve találta volna el

Ekkor, ha (1)-et kivesszük a listából, akkor az üveg továbbra is össze fog törni, vagyis ennek a kiegészített feltételrendszernek már nem szükséges része Suzy dobása. A Lewis-féle kontrafaktuális elmélet ezt a feltételrendszert vizsgálja (hozzávéve még a világ fennmaradó részének t -beli állapotát). Viszont a Mackie-féle felfogás számára ez utóbbi feltétel, az (5)-ös feltétel irreleváns, mivel az a lényeges az okozás szempontjából, hogy az ok egy elégséges feltétel része legyen. Ha ez így van, akkor viszont éppen az ellenkező probléma merül fel, hiszen Billy dobása is része egy ilyen feltételrendszernek. Ez igaz ugyan, de Billy dobása esetében nem teljesül majd a (3)-as feltétel, mivel Suzy köve már összetörte az üveget. És annak a feltételrendszernek, amelyben oknak számíthat a kérdéses esemény, veridikusnak kell lennie.

Összefoglalva az eddigieket, azt mondhatjuk, hogy amikor azt vizsgáljuk, hogy c esemény oka-e e eseménynek, akkor lehetőségünk van nem az egész világ, hanem egy olyan feltételrendszer vizsgálatára, amely az okkal együtt elégséges lehet ahhoz, hogy a kiinduló állapotból a mechanika törvényei, vagy akár egyéb, kvázi-newtoni törvényszerűségek alapján a hatás következzen belőle.

Visszakanyarodva az előző fejezet példáihoz, a kezes esetben világos, hogy egy elégséges feltétel szükséges része az, hogy elkapom a labdát. A falas esetre nem igaz ugyanez, mivel ha összeállítanánk a feltételekről egy, a fentihez hasonló veridikus listát, akkor a feltételek között ott lenne a fal jelenléte, így az elkapásom nem lenne része egy elégséges feltételnek. Másképpen fogalmazva, a falas esetben nem állnak fenn olyan körülmények, amelyek lehetővé tennék, hogy a labda elkapása szükséges része lehessen egy elégséges

feltételrendszernek. Vagyis nincs olyan veridikus elégséges feltételrendszer, amelynek nemredundáns része lehetne a labda elkapása. Mit jelent ez? Hogy a labda elkapása nem oka annak, hogy nem tört be az ablak.

Ezek alapján mit mondhatunk arról a kérdésről, hogy a falas esetben vajon mi okozta, hogy nem tört be az ablak. Emlékezzünk vissza, az volt az állítás, hogy valaminek okoznia kellett, hiszen nem tört be, és ennek hatására változott meg az intuíciónk, miszerint nem az elkapás volt az ok. Mivel azonban egy megfelelő veridikus feltételhalmaznak az is része lenne, hogy nem jut el a labda a falig, amely pedig feltétele lenne annak, hogy a fal okozhasson bármit is a labdával kapcsolatban, így a fal sem lehet az ablak nem betörésének oka. Ez azt jelenti, hogy sem a fal jelenléte, sem a labda elkapása nem az oka a nem betörésnek.

Felvetődhet a kérdés, hogy nem lehetséges-e, hogy valami más volt az oka. Alapvető része az előző fejezetben leírt népi fizikának, hogy, természetesen kontextustól függően, de meghatározza, hogy mi az alapállapota a szóban forgó rendszernek, azon kívül, hogy kijelöli ezt a rendszert. Ez az állapot mindaddig fennmarad, amíg nincs valami hatással rá. Az ablak alapállapota ebben az esetben az, hogy ép. Természetesen fel lehet tenni a kérdést, hogy ez az állapot hogyan jött létre, de az egy másik kauzális szituációhoz tartozó probléma.

Mindez összeeseng azzal, ahogyan a prevenciót korábban interpretáltam a qua-felfogás segítségével. Akkor az derült ki, hogy a prevenció nem ugyanolyan szerkezetű, mint a mulasztás. A prevenció esetén a hatás szerepét játszó relátum a labda kezembe kerülésének eseménye volt, amely rendelkezik azzal az akcidentális tulajdonsággal, hogy nem az ablak betörése. A hibrid elmélet alapján azt mondhatjuk, hogy a labda elkapása oka lesz ennek az eseménynek, mivel a hozzá vezető fizikai folyamat kontrafaktuálisan függ tőle. Ezzel végső soron nem állítunk mást, mint, hogy a labda repülésének pályája véget ér ott, ahol elkapom. Vagyis a prevenció esetében fizikai reláció köti össze az okot a hatás eseményével, akár hiánynak tekintjük azt, akár nem. Mivel az ok és a hatás eseménye is rajta van ugyanazon a folyamaton, így a prevenció esetében a pozitív és a negatív kauzális reláció egybeesik. Innen nézve nem meglepő, hogy a prevenció jóval inkább kauzálisnak tűnik a mulasztásnál.

Azt, hogy ez az esemény, mármint a labda kezembe kerülése milyen további esemény hiánya, a kontextus szabja meg. De a fenti kezes prevenció esetében, szemben a mulasztás esetével, világosan látszik, hogy kontextus alatt nem csak azt értjük, hogy például azt vártuk volna, hogy a krikettlabda betörje az ablakot, hanem azt is, hogy tudjuk, hogy betörhette volna, ha nem kapom el. Honnan tudjuk? Onnan, hogy létezik egy olyan elégséges feltételhalmaz, amelynek szükséges része lehetne a labda repülése, és elégséges lehetne az

ablak betöréséhez a fizikai törvények alapján. Ezek azok a tényezők, amelyek miatt jogosnak tűnik azt állítani, hogy az elkapással megakadályoztam, az ablak betörését.

A mulasztásos esetekben ennél bonyolultabb a helyzet. Az esszenciálisan hiányok kapcsán már volt szó a walesi herceg problémáról. A probléma abban állt, hogy amikor a herceg öntözés helyett kekszét eszik és megfájdul a gyomra, akkor nem csak a kekszévés, hanem a nem öntözés is oka lesz a gyomorfájásának a kontrafaktuális elmélet alapján. Láttuk, hogy Sartorio megoldja ezt a problémát a proporcionalitás segítségével, mely alapján a kekszévés, nagyon helyénvaló módon, leárnyékolja a nem öntözést. Ott azt a problémát vettem fel, hogy ugyan a kekszévés a nem öntözést leárnyékolja, ám ugyanezt teszi a gyógyszer nem bevitelével is.

Arra utaltam ezzel, hogy úgy gondolom, a proporcionalitás nem elegendő ahhoz, hogy meghatározzuk, milyen kontrafaktuális függéseket érdemes vizsgálni, holott – úgy tűnik – éppen ez lenne a célja. Sartorio azt állította, hogy intuitíve különbség van a gyógyszer nem bevétele és a nem öntözés között. És bár nem tér ki arra, hogy mi eredményezi ezt a különbséget, én azonban úgy vélem, az előzőekből adódik a válasz. Miért nem tükrözi ezt a proporcionalitás? Azért, mert nem képes különbséget tenni, vagy legalábbis nem mindig képes különbséget tenni között, hogy egy hiány azért van-e leárnyékolva, mert negatív faktor, vagy azért mert nem is lehetett volna hatással és pusztán logikai kapcsolat fűzi a pozitív cselekvéshez, esetünkben a kekszévéshez.

Sartorio egy további probléma miatt végső soron nem javasolja, hogy a proporcionalitással kiegészített kontrafaktuális függés kedvéért feladjuk az eredeti kontrafaktuális függést, dacára annak, hogy az megoldja a walesi herceg problémát. Úgy vélem, hogy a Sartorio által felhozott új probléma gyökere is az általam említett problémában keresendő. Az ő ellenpéldája a proporcionalitással kiegészített kontrafaktuális elmélet ellen egy, a walesi herceg kekszévésébe illesztett preempciós eset, amellyel kapcsolatban ezúttal az jelenti a problémát, hogy a proporcionalitással kiegészített kontrafaktuális függés nem lesz elégséges az okozáshoz. Ez egy olyan eset, amelyben van egy tartalék ok, amely megszünteti a kontrafaktuális függést a kekszévés és a gyomorfájás között. Ebben az esetben a proporcionalitással kiegészített kontrafaktuális függés alapján megint azt a nemkívánatos eredményt kapjuk, hogy a nem öntözés okozta a gyomorfájást, mivel egy ilyen esetben a kontrafaktuális függés megszűnik a fizikai ok, vagyis a kekszévés és a gyomorfájás között.

Ezek alapján úgy tűnik, hogy a proporcionalitással óvatosan kell bánnunk, holott világos, hogy egy arra irányuló próbálkozás volt, hogy azáltal, hogy események esszenciájának

összemérhetőségéről beszél, valamiképpen leképezze azt a kauzális relevanciával kapcsolatos tudást, amellyel egyébként rendelkezünk, és a kontrafaktuális függést kiegészítse vele. Végül soron az a népi fizikából és elégséges feltételekből összeállított, egyelőre még vázlatos keret, amelyet írásom utolsó harmadában körüljártam, hasonló célt tűz maga elé.

Ebben a fejezetben megpróbáltam kiegészíteni a népi fizika eszköztárát annak érdekében, hogy felhasználható legyen majd a hibrid, vagy akár egyéb okságelméletek számára abban az esetben, ha ellenpéldák merülnének fel. Ez a kiegészítés természetesen távolról sem teljes, mindenesetre talán egy kezdőlépés lehet ahhoz, hogy rekonstruáljuk és utána alkalmazzuk azt a fogalmi keretet, amelyben a kauzális helyzeteket megítéljük.

Azonban ezen a ponton óvatossá kell lennünk, mivel úgy tűnhet, hogy ez a fogalmi keret úgy működik majd, hogy minden ellenpéldával szemben megvédi az elméletünket. Ha úgy tűnik, hogy az elmélet nem az intuíciónknak megfelelő választ adja, akkor azt válaszoljuk majd, hogy félrevezető volt a kérdés, amit feltettünk neki. Kétségtelen, hogy további vizsgálódás tárgyát kell képeznie mind a népi fizikai keret pontosabb meghatározásának, mind pedig az alkalmazhatósága korlátainak. Mindazonáltal úgy gondolom, hogy egyfelől az okságelméletek nehézségei, másfelől az a tény, hogy a kontrafaktuális függés dolgozat során vizsgált kiegészítése, a proporcionalitás kritériuma is arra irányult, hogy az előzetesen meglévő kauzális tudásunkat az elmélet rendelkezésére bocsássa, még ha talán ebben nem is volt teljességgel sikeres, arra utal, hogy talán nem volna felesleges egy ilyen további vizsgálódás.⁸⁵ Mindezzel természetesen nem akarom azt sugallni, hogy hagyjunk fel az okságelméletekkel való foglalkozással, és ne is törekedjünk arra, hogy olyan elméletet alkossunk, amely minden esetben az intuíciónknak megfelelő eredményre jut, hiszen végül soron a dolgozatom is részben egy erre irányuló próbálkozás volt.

5.3 Egy ellenpélda a hibrid elmélettel szemben

Bár Sungho Choi elismeréssel adózik Schaffer hibrid elméletének, mégis úgy gondolja, hogy létezik egy példatípus, amely döntő ellenpéldául szolgálhat az elmélettel szemben.⁸⁶ Az alappéldája egy Halltól származó példa átalakított változata. Íme a példa:

(Jones) Suzy és Billy dobják a kövüket az üveg felé, de most Jones megzavarja Billy-t, aki emiatt nem dobja el a követ. Suzy viszont eldobja, eltalálja az üveget és az

⁸⁵ Ugyanerről a problémáról kissé más megközelítésben ír például Weslake (M).

⁸⁶ Choi 2007.

üveg összetörik. Ha Jones nem zavarta volna meg Billy-t, akkor Billy köve ért volna előbb az üveghez, mivel Billy gyakorlottabb dobó, és így Billy okozta volna az üveg összetörését.

Az eset első pillantásra egy korai preempció és egy prevenció összetételéből áll, amelyben valami megakadályozza, hogy a tartalék ok eseménye megtörténjen. Choi szerint egy ilyen esetben nem gondolnánk, hogy Jones az üveg összetörésének oka, mivel az üveg akkor is összetörne, ha Jones nem zavarná meg Billy-t. Ha magyarázatot szeretnénk adni arra, hogy miért tört össze az üveg, akkor biztos nem azzal magyaráznánk, hogy Jones megzavarta Billy-t.

Viszont a hibrid elmélet alapján azt kell mondanunk, hogy Jones volt az üveg összetörésének oka, mivel amennyiben Billy dobott volna, akkor más folyamat vezetett volna az üveg összetöréséhez. (Emlékezzünk vissza, a hibrid elmélet szerint akkor és csak akkor oka egy c esemény e eseménynek, ha igaz az, hogy amennyiben c esemény nem történt volna meg, akkor az e -folyamat sem, vagy egy másik e -folyamat történt volna meg.) Choi szerint viszont ez az akadályozó nem oka a hatásnak, mivel csak azt látszik befolyásolni, hogy milyen úton következik be a hatás.

A következőkben amellet érvelek, hogy nincs igaza Choi-nak, és így ez az eset nem szolgálhat ellenpéldául a hibrid elmélettel szemben. Ennek során először megmutatom, hogy Choi egy nem kielégítő analógia alapján állítja, hogy Jones nem oka az üveg betörésének, ezután megvilágítom, hogy a népi fizikai fogalmi keret alapján is azt kell mondanunk, hogy Choi téved a példát illetően, majd pedig javaslatot teszek egy definíció módosítására.

Choi úgy gondolja, hogy példája analóg az úgynevezett váltókapcsolós (switch) példával, melynek alapesetében egy elszabadult vonat halad a célállomása felé, egy ponton kettéágazik a sínpár, ahol egy váltókapcsoló segítségével módosíthatjuk, hogy melyik útvonalon haladjon tovább a vonat, de mivel még a célállomás előtt újra egyesülnek a sínpárok, így a váltókapcsoló csak az útvonalat befolyásolja, a hatás ugyanúgy megtörténik, akárhogyan is állítjuk a kapcsolót.

Vegyük észre, hogy a váltókapcsolós példa szerkezete olyan, amelyben nem fontos, hogy melyik útvonalon halad tovább a váltó után a vonat. Azonban ez nem igaz minden esetre, hiszen valamikor nem csak a hatás bekövetkezése a fontos, hanem az is, hogy milyen folyamat vezetett hozzá. Gondolhatunk itt arra, hogy nem tűnik lényegtelennek, hogy milyen

folyamat vezet oda, hogy felérünk egy hegy csúcsára, kényelmesen felsétálunk a lankásabb oldalon, vagy felkapaszkodunk a meredekebbiken.

A másik, ennél lényegesebb dolog, hogy míg a váltó esetében arról van szó, hogy egy, az ok által már elindított folyamatot terelünk más pályára, addig Jones esetében két különálló folyamatról van szó, amelyek közül a hatáshoz elvezető aktuális folyamatnak Jones nem része, tehát nem abban az értelemben befolyásol, mint a váltó. Ezért akár egyet is érthetünk azzal, hogy amennyiben egy esemény része egy másik esemény által elindított folyamatnak, és csak azt befolyásolja, hogy hogyan folytatódjon tovább a folyamat, de azt nem, hogy mi legyen a hatása, akkor ez az esemény nem oka a hatásnak. Azonban mivel Jones esetében nem erről van szó, így ez Jones esetére nem vonatkozik. Mindez összeeseng azzal, amit a népi fizika alapján gondolhatunk. Jones példájában egy olyan esettel van dolgunk, ahol egy pozitív faktor feltétele annak, hogy a Suzy által indított folyamat végbemenjen. És mivel szükséges feltételnek tűnik, továbbá nem egy viszonylag állandónak tekinthető tényező, ezért elmondhatjuk, hogy oka az üveg összetörésének. Ha ez így van, akkor Choi példája nem szolgálhat ellenpéldául a hibrid elmélettel szemben.

Sartorio a váltókapcsolós esetnek nevezett példákat elemző írásában, a váltók fentebb leírt működése miatt azt javasolja, hogy egészítsük ki azzal a különbségtevés kritériumát, amely alapján csak olyan c eseményt tekintünk e esemény okának, amelynek a hiánya nem ugyanazt a hatást eredményezné.⁸⁷ Úgy vélem a fentiek miatt két feltétellel ki kell egészítenünk ezt a kritériumot: (a) ha a kérdéses esetben nem számít, hogy milyen folyamat vezet el a hatáshoz, (b) ha c esemény nem egy másik folyamatot indítana el (amely természetesen szintén a hatáshoz vezet).

Felvetődik a kérdés, hogy ezzel a kiegészítéssel nem azt állítjuk-e, hogy az ok esszenciális a hatás azonossága szempontjából. Úgy vélem, nem, mivel továbbra sem a hatás szempontjából lesz esszenciális sem a folyamat (hiszen más folyamat is vezethetne hozzá), sem az ok (mivel más oka is lehetne), hanem az ok, ezúttal a Suzy által elindított folyamat szempontjából. Lehetnének más feltételei is annak, hogy összetört az üveg, de ebben a konkrét helyzetben két feltétele van, az egyik Suzy dobása, a másik Jones zavaró tevékenysége, hiszen a veridikus feltételek között szerepel, hogy Billy is készül eldobni a követ.

⁸⁷ Sartorio 2005.

Vagyis Choi ellenpéldájánál is elmondhatjuk, hogy érhető, hogy első pillantásra legalábbis sikertelennek tűnt az elméletünk, jelen esetben a hibrid elmélet, mivel annak eldöntése nem egyedül az okságelmélet feladata, hogy megfelelő módon interpretáltuk-e a kérdéses szituációt. Erre az a háttér vagy fogalmi keret alkalmas, amelyből az oksággal kapcsolatos intuíciónk eredeztethető.

5.4 Összefoglalás

Ebben a fejezetben amellet érveltem, hogy csak két lépésben lehetséges teljesíteni azt az elvárást, hogy mind a két ellentétes intuíciónból, az intrinzikusságból és az extrinzikusságból, a lehető legtöbbet megőrizzünk. Az első lépés az, hogy elméletünk segítségével a lehető legtöbbet megragadjunk mindkettőből. Érveltem amellet, hogy erre a hibrid elmélet a legalkalmasabb. A második lépés pedig, hogy nem hagyjuk figyelmen kívül azt a fogalmi keretet, amely az oksággal kapcsolatos elmélet előtti elképzeléseinket lehetővé teszi. Amellet érveltem, hogy ezt a keretet a népi fizika adja. Ebben a fogalmi keretben mozogva lehetséges egyáltalán az, hogy mindenféle okságelmélet nélkül – az esetek többségében – könnyűszerrel eldöntsük, hogy okozásról van-e szó vagy sem.

6. GENUIN OKOZÁS-E A NEGATÍV OKOZÁS?

Ha elfogadjuk a hibrid elméletet, és úgy gondoljuk, hogy segítségével a negatív okozás is kezelhetővé válik, akkor már csak az a kérdés marad, hogy vajon genuin okozás-e a negatív okozás? A viszonylag csekélyszámú genuinizmus melletti érv közül a korábban említett elméleti szerepből vett érv mellett a másik fő érv, a paradigmaticus esetekből vett érv, mely szerint az okság paradigmaticus eseteinek egy része valójában negatív okozásos eset, következésképp a negatív okozás genuin okozás. A következőkben megmutatom, hogy Schaffer genuinizmus melletti érve, legalábbis eredeti formájában nem éri el célját, egy kis módosítással azonban részben igen. Fő célom ebben a fejezetben, hogy megmutassam ez a kis módosítás nagyon is sokat jelent a negatív okozás természetének meghatározása szempontjából. Állításom, hogy pusztán az, hogy egy kauzális relációban ok és okozat között egy már eleve elérhető helyzeti energia felszabadításával áll elő a kapcsolat, nem jelenti, hogy negatív okozásnak kell tekintenünk. Annak érdekében, hogy ezt belássuk, először röviden felidézem Schaffer elméleti szerepből vett érvét és egyúttal most már részletesen a hozzá kapcsolódó példatípust is, azt, amelyet az okság paradigmaticus esetének tart Schaffer annak ellenére, hogy szerinte negatív okozásos esetről van szó.

6.1 Diszkonnekció és dupla prevenció

Schaffer elméleti szerepből vett érve, ahogy már egyszer láttuk, két részből áll.⁸⁸ Először kapunk egy listát, amely tartalmazza a kauzális reláció megkülönböztető jegyeit, utána pedig megmutatja nekünk Schaffer, hogy a negatív okozás eseteire ugyanezek igazak. Ennek megfelelően Schaffer először is arra kér minket, hogy képzeljünk el egy dobozt, amelynek az egyik oldalán egy detonátor van, a másikon pedig egy bomba. Amikor megnyomjuk a gombot, felrobban a bomba. Ha tudjuk, hogy nem munkál a háttérben egyéb tényező és semmi szokatlan körülmény nem áll fenn, akkor ez egy teljesen nyilvánvaló példája lesz a kauzális relációnak. A gomb megnyomása okozza a bomba felrobbanását. Egy ilyen relációval kapcsolatban az alábbi állítások igazak: Ha nem nyomtuk volna meg a gombot, akkor nem robbant volna fel a bomba. Megfelelő körülmények között a detonátorgombok megnyomását a bombák felrobbanása szokta követni. A bomba felrobbanásának magyarázata biztosan tartalmazza a gomb megnyomását. A gomb megnyomásának ismeretében előrejelezhetjük a robbanást. A robbanás ismeretében tudjuk, hogy megnyomták a gombot.

⁸⁸ Schaffer 2004.

Megfelelő körülmények fennállása esetén a gomb megnyomása hatékony stratégia a bomba felrobbantásához. A gombot megnyomó személyt morálisan felelősnek tartjuk a robbanás következményeiért.

Ezek után Schaffer felhívja figyelmünket arra a lehetőségre, hogy a gomb megnyomásával nem egy áramkört zárunk, amely beindítja a robbanást, hanem tulajdonképpen egy áramkört szakítunk meg, amely eddig meggátolt egy független áramforrást abban, hogy a bomba felrobbanását előidézze. Könnyen belátható, hogy ez az eset is megfelel a fentebb felsorolt jellemzőknek.

(Detonátor) Ha megnyomom a detonátor gombját, akkor felrobban a bomba. A detonátorban található egy külön áramkör, amely megakadályozza, hogy egy külön áramforrás beindítsa a bombát, mindaddig, amíg a gomb megnyomásával meg nem szakítjuk ezt a külön áramkört.

Két dolgot fontos megjegyezni. Egyrészt a kauzális reláció fentebb felsorolt jellemzői híven tükrözik, hogy Schaffer szerint a negatív okozás genuin okozás, így a felsorolásból kimarad mindenféle fizikai kapcsolatra, vagy téridőbeli összefüggésre való utalás. Másrészt, amikor arról beszél, hogy a negatív okozásra is igazak ezek az állítások, akkor bár több példát is említ, valójában egyetlen esettípusról beszél, arról, amit ő diszkonnekciónak nevez. A Detonátor esete is ilyen diszkonnekciós eset.

A diszkonnekciós eseteket az jellemzi, hogy úgy jön létre a hatás, hogy az ok megszüntet, elvág, vagyis diszkonnektál egy meglévő fizikai kapcsolatot, ezért is nevezi el ezt a típust Schaffer diszkonnekciónak, azt állítva, hogy egyik módja a kauzális hatás létrehozásának, ha diszkonnektáljuk azt, ami blokkolja a hatás létrejöttét. A diszkonnekció általános szerkezete tehát: valami megakadályozza a hatás bekövetkezését, és az ok ezt az akadályozó tényezőt szünteti meg. És mivel az ilyen esetek valóban megfelelnek a Schaffer által felsorolt konnotációknak, elmondhatjuk, hogy ha nem is a negatív okozásról általában, de a diszkonnekcióról legalábbis megmutattuk, hogy genuin módon oksági.

A paradigmaticus esetekből vett érv arra világít rá, hogy az okság paradigmaticus eseteinek tekintélyes része negatív okozásos eset. Pontosabban, a konnotációkból vett érvhez hasonlóan, tulajdonképpen azt mutatja meg, hogy az okság paradigmaticus eseteinek tekintélyes része diszkonnekció. Schaffer második példája, amely számos más helyen is felbukkan, a pisztolylövés esete, amelynek egy egyszerűbb és barátságosabb változatával fogok foglalkozni:

(Nyílpuska) A játéknílpuska gumiját kifeszítjük és rögzítjük a nyílvessző megfelelően kialakított végével együtt. A ravaszt meghúzva kiakad a kifeszített gumi a nyílvessző beakasztott végével együtt és kirepül a nyílvessző.

A nyílpuska esete a detonátoréhoz hasonlóan valóban paradigmaticus esete az okságnak. Vagyis eddig annyit elmondhatunk, hogy a diszkonnekció genuin okozás és paradigmaticus esete az okságnak. De vajon mi a helyzet a negatív okozás többi típusával? Ugyanis Schaffer nem csupán a diszkonnekció genuin volta mellett szándékozik érvelni, hanem általában a negatív okozás genuin volta mellett. És miután talált egy negatív esettípust, amely minden kétséget kizáróan oksági, mondhatná akár, hogy ehhez hasonlóan a többi negatív eset is oksági. Ezt azonban valószínűleg azért nem teszi ilyen egyszerűen, mivel a többi negatív eset, jelesül a mulasztás és a prevenció nem tűnnek olyan egyértelműen okságinak.

Ehelyett mégis felteszi a kérdést, hogy mi a helyzet a diszkonnekció esetében az okság téridőbeli folytonosságával. A válasza, hogy bár talán nem metafizikailag szükségszerű, hogy téridőben folytonos lánc kösse össze az okot az okozattal, lehet, hogy még csak fizikailag sem az a kvantumfizikai tartományban, de a pisztolylövésnél és az általa felsorolt többi hétköznapi esetnél biztosan megtalálható a folytonos lánc. És vajon mik a közbülső láncszemek a ravasz meghúzása és a nyílvessző kiröpülése között? A releváns közbülső állomások Schaffer szerint hiányok. A nyílpuska esetében a ravasz meghúzásával a gumit helyén tartó alkatrészt mozdítjuk el, vagyis a gumi összeugrását gátló tényező hiányát okozzuk, mely hiány utána a nyílvessző kirepülését eredményezi. Vagyis a két pozitív eseményt, a ravasz meghúzását és a nyílvessző kirepülését egy hiány köti össze egymással oly módon, hogy egy prevenciót és egy mulasztást kapunk eredményképpen. A diszkonnekció ilyenformán felbontható egy prevenció és egy mulasztás összegére.

Schaffer szerint mivel a diszkonnekciós esetek ily módon megmutatják, hogy hiányok vesznek részt a leghétköznapibb oksági kapcsolatokban is, ez el is dönti a kérdést: olyan elméletre van szükség, amely képes elszámolni a hiányok oksági szerepével. Ráadásul, bár erre külön nem tér ki, de ilyenformán azt is megmutatni látszik, hogy bár a mulasztás és a prevenció nem tűnnek olyan egyértelműen okságinak, mégsem lehetnek mások, ha egyszer a diszkonnekció belőlük épül fel. Schaffer érve tehát felfogható a mulasztás és prevenció genuin volta melletti indirekt érvként is. Ha tehát jogos úgy felosztani a diszkonnekciót, mint amely egy prevencióból és egy mulasztásból áll össze, akkor valódi oksági eset lesz a mulasztás és a prevenció is:

p1. A diszkonnekció genuin okozás

p2. A diszkonnekció felbontható mulasztásra és prevencióra

k. A mulasztás és prevenció is genuin okozás

Miután Schaffer elnevezte a paradigmaticus esettípust diszkonnekciónak, minden további nélkül negatív okozásnak tekinti. És mivel a diszkonnekció negatív okozás, így egyáltalán nem meglepő, hogy negatív esetekre osztható fel. De vajon miért gondolja Schaffer, hogy a diszkonnekció nem pozitív okozás? Első pillantásra találónak tűnik a diszkonnekció elnevezés, hiszen valóban egy meglévő fizikai kapcsolatot diszkonnectál az ok. Kérdés azonban, hogy ez elegendő indok-e ahhoz, hogy negatívnak tartsuk. A továbbiakban emellett érvelek, hogy nem az, és emiatt plusz premisszaként fel kell tüntetnünk az érveiben az állítást, mely szerint a diszkonnekció negatív okozás. A továbbiakban ezekről a plusz premisszákról fogom megmutatni, hogy hamisak. Ennek alapján a konnotációkból vett érv szerkezete:

p1. Ha valami megfelel az okság konntációinak, akkor az genuin okozás

p2. A diszkonnekció megfelel a konnotációknak

k1. A diszkonnekció genuin okozás

p3. A diszkonnekció negatív okozás

k2. A negatív okozás genuin okozás

A paradigmaticus esetekből vett érv szerkezete pedig:

p1. A diszkonnekció paradigmaticus eset

p2. A diszkonnekció negatív okozás

k. A negatív okozás genuin okozás

Fair úgy látja, hogy elméletébe nagyon is könnyen beilleszthetők a diszkonnekciós esetek.⁸⁹ Jóval Schaffer előtt ír a pisztolylövés esetéről, és bár Schaffer ismerteti Fair elméletét, diszkonnekcióval kapcsolatos elgondolásait nem említi. Hasonlóan tesz Dowe is, aki bár

⁸⁹ Fair 1979.

hosszan elemzi Fair cikkét, nem beszél arról, hogy Fair igen gondosan megkülönbözteti a diszkonnekciót a negatív okozás eseteitől.⁹⁰

Fair szerint az okságelméletek elhanyagolták a helyzeti energia okozásban betöltött szerepét és ezt helytelenül tették, mivel a kauzális reláció relátumait helyzeti energia felszabadítása is összekapcsolhatja. Amikor meghúzzuk a ravaszt, akkor a kifeszített gumiban tárolt potenciális energia szabadul fel és az eredményezi, hogy kirepül a nyílvevő. A ravasz meghúzása és a gumi mozgása nyilvánvalóan oksági kapcsolatban állnak egymással, noha a ravasz és a gumi között nincs közvetlen energiaátvitel. Úgyhogy az ilyen esetekre tekintettel kicsit finomít azon a definícióján, mely szerint az ok energiájának valamekkora részének el kell érnie a hatást, mivel az ilyen esetekben arra fordítódik az ok energiája, hogy a potenciális energia felszabadulását akadályozó gátat lebontsa. A potenciális energiát valamilyen erő gátolja meg abban, hogy felszabaduljon, vagyis valamilyen erő kell ahhoz, hogy ott tartsa az energiát. Ezzel az erőhatással egyenlő mértékű vagy nagyobb erőt kell kifejteni ahhoz, hogy felszabaduljon a tárolt energia.⁹¹

Fair igen plauzibilis módon két, egymást nem kizáró módját különbözteti meg annak, ahogyan az energia felszabadítása bekövetkezhet. Vagy azon a dolgon kell munkát végezni, amelyik az energiát tárolja, vagyis a tárolt energia mértékét kell akkorára növelni, hogy nagyobb munkát tudjon végezni annál az erőnél, amely nem hagyja felszabadulni, vagy pedig azon a dolgon kell munkát végezni, amely a korlátot képezi, vagyis a korlát nagyságát kell csökkenteni. A nyílpuska esetében ez utóbbi van jelen.^{92,93}

Annak érdekében, hogy még világosabban lássuk az energia felszabadításának eme két lehetséges módját képzeljünk el egy mérleghintát, amelynek az egyik felén egy kisebb a másikon egy nagyobb gyerek ül. Ahhoz, hogy a kisebbik gyerek le tudjon szállni, mivel

⁹⁰ Dowe (2000:43-61)

⁹¹ A helyzeti energiát természetesen lehetséges ennél pontosabban is definiálni. Jelen céljainknak azonban megfelel ez a leírás, mivel nem szeretnénk kiszámolni, hogy például egy konkrét összenyomott állapotban lévő rugó esetén mekkora a rugó potenciális energiája. Azonban úgy vélem az a tény, hogy fizikai összefüggések alapján lehetséges kiszámolni, hogy egy konkrét pisztoly esetében mekkora erővel kell meghúzni a ravaszt, mekkora a rugóban tárolt energia és mekkora sebességgel repül majd ki a golyó, valószínűleg önmagában is jelez valamit azzal kapcsolatban, hogy a diszkonnekció esetében fizikai-e az ok és okozat közti kapcsolat.

⁹² Az eredeti pisztolylövéses példában mind a kettő jelen van.

⁹³ Arra is van példa, amikor nem megszüntetjük a visszatartó erőket a potenciális energia áramlásának, munkavégzésének útjából, hanem épp ellenkezőleg, olyasmit teszünk, amelynek hatására ilyen akadály kerül az energia áramlásának útjába, azáltal például, hogy lekapcsoljuk a villanykapcsolót, amellyel megszakítjuk az áram folyását. Ezt az esetet megszakításnak nevezi Fair.

magasan a levegőben van a sokkal súlyosabb nagyobb gyerek miatt, két dolgot tehetünk. Odaülhetünk a kisebbik gyerek mellé, vagy leemelhetjük a nagyobbikat. Az előbbi eset analóg azzal, ami a puskagolyóban történik, az utóbbi azzal, ami a puskagolyó kilövésakor. Vagy vegyünk egy pezsgősüveget. Mit tehetünk, hogy kinyissuk? Felrázhatjuk, vagy kihúzzhatjuk a dugót. Az egyik esetben a tárolt energiát növeljük, a másikban az akadályt vesszük el.

Vagyis az, hogy a diszkonnekció genuin okozás, tagadhatatlan. Ahogy Schaffer fogalmaz: „Mi oksági, ha ez nem?” Csakhogy amennyiben egyetértünk Fair elemzésével, akkor már nem annyira nyilvánvaló, hogy a diszkonnekció negatív okozás, sokkal inkább tűnik a pozitív okozás egyik típusának. És könnyen lehetséges, hogy éppenséggel azért nyilvánvalóan oksági a diszkonnekció, mert pozitív okozás, fizikai kapcsolattal az ok és hatása között. Hasonlítsuk össze a diszkonnekciót egy másik esettel annak érdekében, hogy lássuk, milyen egy olyan eset, amelyik sokkal nyilvánvalóbban a negatív okozás esetének látszik lenni. Íme Ned Hall sokat idézett dupla prevenció példája:

(Bombázás) Suzy a célállomása felé repül bombázó gépével bombáját ledobni készülve, miközben Billy észrevesz egy ellenséges gépet, amelyik viszont Suzy gépét szándékozik lelőni, és amelyet Billy lelő, ezzel részben okozva Suzy sikeres bombázását.

A példa alapján látható, hogy honnan kapta a nevét a dupla prevenció: Billy megakadályozza az ellenséget abban, hogy az megakadályozza Suzy bombázását. Első látásra a dupla prevenció és a diszkonnekció szerkezete azonosnak tűnhet. A nyílpuska esetét is meg lehet így fogalmazni: a ravasz meghúzásával megakadályozom, hogy a pöcök megakadályozza a gumi kiengedését és a nyílvessző kirepülését. És a bombázást is meg lehet úgy fogalmazni, hogy egy prevenciót és egy mulasztást tartalmazzon: Billy lövése az ellenség hiányát okozta, amely hiány azután Suzy sikeres bombázását eredményezte.

Érdemes azonban felfigyelni arra, hogy annak ellenére, hogy Schaffer is magától értetődőnek veszi, hogy az, amit ő diszkonnekciónak nevez ugyanaz az eset, mint amit mások, például Hall vagy Lewis dupla prevenciónak hív, mégsem beszél olyan dupla prevenció esetéről, mint amilyen például a bombázás esete, hanem kizárólag diszkonnekcióról.

A legszembevetőbb különbség a két esettípus között, hogy míg a diszkonnekció már első pillantásra is okságinak tűnik, a dupla prevencióval kapcsolatban nem ilyen egyértelmű az

intuíciónk, dacára annak, hogy mindkét esetben pozitív az ok és a hatás és kontrafaktuális függés is fennáll köztük. Ezt az eltérést részben az okozhatja, hogy míg diszkonnekció esetében a ravas meghúzásakor közölt energia egészen konkrétan arra fordítódik, hogy a gumit kifeszítve tartó erőt megszüntesse és a gumiban tárolt energiát felszabadítsa, addig a dupla prevenció esetében nem ilyen szoros a kapcsolat az ok és a hatás között, két önmagában is megálló folyamat zajlik le, amelyek pusztán kontrafaktuális és nem fizikai kapcsolatban állnak egymással.

A két eset viszont hasonlítani látszik abban, hogy – úgy tűnik legalábbis – mindkettőnél extrinzikus tényezőkön múlik, hogy okságinak tartjuk-e a helyzetet vagy sem. Érdekes felidézni, hogy mit értünk az alatt, hogy intrinzikus tényezőkön múlik az okság. Tegyük fel, hogy egy e esemény megtörténik t' időpontban. Nevezzük S -nek az eseményeknek azt a halmazát, amely tartalmazza e eseményt és annak okait, egy tetszőleges korábbi t időpillanatig bezárólag. Minden lehetséges eseménystruktúra, amely valamilyen, az aktuális világgal megegyező törvényekkel rendelkező világban létezik és ugyanilyen az intrinzikus karaktere, vagyis S -beli események hasonmásait tartalmazza, ugyanezzel a kauzális struktúrával rendelkezik (legalábbis e -re vonatkoztatva). A késői preempció esetében éppen azért vált be az intrinzikusság, mert a hatékony okot fizikai folyamat köti össze a hatással, a háttérben lévő tartalék okot viszont nem, de az ilyen, pozitív eseteknél az extrinzikus tényezőkön nem múlik a hatás bekövetkezése.

A dupla prevenció esetében viszont az oksági folyamathoz (S eseménystruktúrához) képest külső tényezőktől függ, hogy oksági-e a viszony vagy sem. Hall két típusát különbözteti meg annak, amikor S intrinzikus karaktere a természettörvényekkel együtt nem elegendő ahhoz, hogy egyértelműen meghatározza, hogy ok-e c esemény vagy sem. Az első esetben az jelenti a problémát, hogy S intrinzikus karaktere önmagában nem határozza meg, hogy van-e olyan külső faktor, amely megállítaná az ellenséget, ha Billy valamilyen okból nem tenné. Ráadásul ilyen esetben a külső faktor jelenléte megváltoztatná eredeti intuíciónkat és Billyt már nem tartanánk oknak, szemben a késői preempciós esetekkel, ahol a külső tényező, a tartalék ok jelenléte ellenére sem változik meg az az intuíciónk, hogy Suzy dobása okozta az üveg összetörését. Ezt nevezi Hall a gátló tényezők extrinzikus hiányának. Erre, ahogyan az már valószínűleg sejthető is, egy dupla prevencióba ágyazott preempciós eset lesz a példa.

Tegyük hozzá az eredeti bombázós példához azt, hogy az ellenséges gépen magán is található egy bomba, amely pár másodperccel Billy lövésének becsapódása után robbant volna fel. Ebben a változatban is lesz egy olyan eseményhalmaz, amely megfelel S

eseményhalmaznak, vagyis amelyből kimarad a bomba. Amíg a késői preempció esetében igaz, hogy akárhány tartalék okot teszünk is a hatékony ok mellé, mindig azt fogjuk gondolni, hogy Suzy dobása okozta az üveg összetörését, addig, ha tudomásunkra jut, hogy egyébként is lezuhant volna az ellenséges gép, akkor megváltozik az intuíciónk és tovább nem tarjuk Billy lövését Suzy sikeres bombázása okának. Vagyis mivel a dupla prevenció esetében nincs fizikai kapcsolat az ok és okozat között, ezért könnyen befolyásolhatják a tartalék okok azt a viszonyt, amit látni vélünk Billy lövése és Suzy bombázása között.

A másik típusát azon tényezőknek, melyek befolyásolhatják az intuíciónkat Hall a lehetővé tévő faktorok extrinzikus jelenlétének hívja. Ezúttal egészítsük ki azzal az eredeti példát, hogy az ellenséges támaszpontnak nincs szándéka parancsot adni Suzy gépének lelövésére. Éppen ellenkezőleg, ha nem lőné le Billy az ellenséges gépet, akkor pár másodperc múlva parancsot kapna a visszatérésre. Mivel ebben az esetben nem jelentene veszélyt Suzyra az ellenséges gép, így azt gondolnánk, hogy Billy lövése nem oka Suzy sikeres bombázásának, holott ugyanúgy lelőtte az ellenséges gépet és ugyanúgy bekövetkezett Suzy bombázása. Vagyis annak ellenére így van ez, hogy az S eseménystruktúra hasonmását megtaláljuk a módosított példában is. Mondhatnánk esetleg, hogy S eseménystruktúra mégsem volt teljes, mert tartalmaznia kellett volna azt is, hogy az ellenség parancsot kap Suzy lelövésére. Csakhogy ekkor ez is a bombázás oka lenne, ami elég konstraintíven hangzik. Mindezek alapján mondhatjuk, hogy a dupla prevenció oksági volta tényleg extrinzikus tényezőkön múlik.

Schaffer szerint ugyanez igaz a diszkonnekcióra is, mivel a diszkonnekció esetében attól az extrinzikus körülménytől függ a kauzális viszony, hogy van egy eleve létező kapcsolat, amit meg lehet szakítani. Mivel ez tényleg így van, próbáljuk meg a nyílpuska példáját a fentiekhez hasonló módon megváltoztatni. A második eset az volt, amikor kiderült, hogy Suzy bombázását nem szándékozik megghiúsítani az ellenség. Vajon mit lehetne ennek analógiájára megváltoztatni a nyílpuskás példában?

Olyan példát kellene találnunk, ahol fixen tartjuk a ravasz meghúzását és a nyílvessző kirepülését oly módon, hogy közben nem veszélyezteti a gumi kifeszítve tartása ezt a folyamatot. Csakhogy a gumi kifeszítése egyben eredményezi is ezt a folyamatot, hiszen ha laza állapotban lenne, akkor nem repülhetne ki a nyílvessző.

Talán egyszerűbb lesz a feladat, ha a másik típusra, a tartalék okok extrinzikus hiányára keresünk analógiát. Tegyük fel, hogy van egy időzítő a nyílpuskában, amely ha valamilyen okból nem húznánk meg a ravaszt, akkor elmozdítaná a gumit kifeszítve tartó alkatrészt és ezzel kilőné a nyílvesszőt. Egy ilyen példa azonban semmiben sem különbözik majd egy sima

késői preempciós esettől, mivel ezzel a tartalék okkal ugyan megszűnik a kontrafaktuális függés a ravasz meghúzása és a nyílvevő kirepülése között, de ez nem változtat azon az intuíciónkon, mely szerint aktuálisan a ravasz meghúzása okozta a nyílvevő kirepülését.

Úgy tűnik tehát, hogy az első változatra legalábbis nehéz analóg példát konstruálni, a második változat pedig egyszerűen nem jelent problémát a diszkonnekció esetében. Mindennek oka az lehet, hogy a nyílpuska egy olyan szerkezet, amely úgy van megtervezve, hogy éppen attól repül ki a nyílvevő, hogy meghúzzuk a ravaszt. Ezt viszont aligha állíthatjuk a bombázás esetről, hiszen éppenséggel a legszerencsésebb és egyben alapértelmezett scenárió az, ha egyáltalán nincs ellenséges gép a közelben. Ilyen szempontból az ellenséges gépnek és ellenséges szándéknak semmi köze nincs Suzy repüléséhez. Tehát úgy tűnik, hogy másféle értelemben külső tényező a kifeszített gumi a kauzális kapcsolathoz képest, mivel ennek hiányában nem értelmezhető az egész szituáció.

Másképpen fogalmazva, világos, hogy a diszkonnekciós esetekben arról van szó, hogy eleve csak úgy jöhet létre a folyamat, ha van mit diszkonnectálni, van tárolt energia, amit fel lehet szabadítani. Ha úgy tetszik a dolog lényege éppen az, hogy diszkonnectálni kell. A diszkonnectáló ok éppen abba a fizikai folyamatba avatkozik bele, amely azután létrehozza az okozatot, a tárolt energia elől véve el az akadályt. A dupla prevenció példa akkor lenne analóg a nyílpuskával, ha például az ellenség konkrétan lefogná Suzyt és nem hagyná, hogy lenyomja a tüzelő gombot, Billy pedig elhúzná onnan az ellenséget. Mindezek alapján azt mondhatjuk, hogy míg Suzy bombázása pusztán kontrafaktuálisan függ az ellenség lelövésétől, addig a nyílvevő kirepülése fizikailag függ a ravasz meghúzásától.

Gondoljunk vissza a hibrid elméletre és változtassunk rajta oly módon, hogy a kontrafaktuális függés helyére fizikai függést teszünk. Ekkor úgy módosul a definíció, hogy c akkor és csak akkor oka e eseménynek, ha az e eseményhez vezető folyamat bekövetkezése fizikailag függ c esemény bekövetkezésétől, értve ez alatt, hogy vagy az ok által közölt energia mennyiségének egy része kerül át közvetlenül a hatáshoz vezető folyamatba vagy nem szabadulna fel az az energia, amely a hatás bekövetkezéséhez szükséges. A kissé elnagyolt definíció alapján látszik, hogy a diszkonnekció és a dupla prevenció nem ugyanolyan jellegű kapcsolat, mivel a definíció alapján a diszkonnekció oksági lesz, a dupla prevenció pedig nem.

Természetesen nem szeretném ezt a definíciót a megtartani, csak egy kérdés erejéig vegyük még szemügyre. Ha egy fizikai folyamat fizikai függéséről beszélünk, akkor valójában nem egyszerűen fizikai okozásról beszélünk? De, azt gondolom, hogy igen, tehát

amennyiben így módosítjuk a hibrid elméletet, akkor visszkapjuk a fizikai okozást. Ez a módosított elképzelés azonban jól mutatja, hogy a diszkonnekció valójában pozitív okozás, hiszen a fizikai okozást nem szokás negatív okozásnak tartani. Schaffer egy helyen – Dowe-val polemizálva, aki azt veti a genuinizmus szemére, hogy az nem képes számot adni a negatív és a pozitív okozás között meglévő intuitív különbségről – éppenséggel azt állítja, hogy annak ellenére, hogy mind a negatív, mind a pozitív okozás genuin okozás, mégis van egy lényegi különbség köztük, amelyről a genuinizmus sem feledkezik meg. A pozitív okozás esetében fizikai kapcsolat áll fenn az ok és hatása között, míg a negatív okozás esetében nem.⁹⁴

Schaffer, a már idézett, *Causation and Responsibility* című Michael Moore könyvéről írott recenziójában többek között G. E. Moore érvét is felhasználja, mely szerint, ha egy következtetés kevésbé plauzibilis, mint valamelyik premissza negációja, akkor valószínűleg valami probléma van az érvel. Michael Moore könyvében amellet az állítás mellett érvel, hogy a negatív okozás nem genuin okozás, azaz például a lefejezés nem oksági. Schaffer erre idézi Moore-t azt állítva, hogy amennyiben egy olyan érvet látunk, amelynek az a konklúziója, hogy a lefejezés nem okozza az illető halálát, akkor gyanakodnunk kell.

Ebben teljesen egyetértek Schafferrel. Azonban Schaffer érvéhez is lehetséges hasonló szellemben közelíteni. Az első premissza az lesz, hogy a pozitív okozás fizikai, a negatív nem az. A második, hogy a pisztolylövés esete negatív okozásos eset. A következtetés pedig, hogy a pisztolylövés esete nem fizikai okozásos eset. Ekkor feltehetjük a kérdést, hogy a második premissza negációja nem plauzibilisebb-e, mint a konklúzió. Amennyiben a fenti gondolatmenetem helytálló, akkor a válaszunk az lesz, de igen, az.

Ha ilyenformán elfogadjuk, hogy a diszkonnekcióról valójában pozitív okozás, akkor felvetődik a kérdés, hogy nem lehetséges-e, hogy a dupla prevencióról is tévesen feltételeztük, hogy negatív. Úgy gondolom, hogy nem, és ennek megmutatásához Christopher Hitchcock parazita-függés fogalmát használom.⁹⁵

94 Bár eme állítása mellett nem érvel Schaffer, mégis – úgy gondolom – viszonylag könnyű egyetérteni vele, különösen olyan típusú létezők közti okozás esetében, mint amelyenkről eddig beszéltünk. Valamiért – tudomásom szerint legalábbis – a negatív okozással kapcsolatos vitában résztvevő felek, a fizikai okozást képviselők kivételével természetesen, mégsem állítanak ilyesmit. Még azok a szerzők sem, akik szerint a kauzális reláció események között áll fenn és ezért a negatív okozás nem genuin okozás.

⁹⁵ Hitchcock 2007.

6.2 A parazita-függés

Hitchcock a kauzális modellek eszköztárát használja többek között arra, hogy megmutassa, mi a különbség a pozitív és a negatív okozás között, miközben abban a kérdésben nem foglal állást, hogy genuin okozás-e a negatív okozás. A negatív oksági relációk szerinte abban különböznek a pozitív oksági relációktól, hogy nem állnak meg önmagukban, nem adnak kielégítő magyarázatot a végkimenetelre. Hitchcock egy mulasztásos példán szemlélteti a dolgot:

(Méreg) A merénylet mérget tesz az áldozat kávéjába. A testőrnek ugyan birtokában van az ellenszer, de nem adja be az áldozatnak. Az áldozat meghal a méregtől. Az áldozat nem halt volna meg, ha megkapta volna az ellenszert, vagy ha nem lett volna méreg a kávéjában.

Ez a történet két résztörténetből áll össze:

(Méreg-1) A merénylet mérget tesz az áldozat kávéjába. Az áldozat meghal a méregtől. Az áldozat nem halt volna meg, ha nem lett volna méreg a kávéjában.

(Méreg-2) A testőr ugyan birtokában van az ellenszernek, mégsem adja be az áldozatnak. Az áldozat meghal. Nem halt volna meg, ha megkapta volna az ellenszert.

Ha csak a kontrafaktuális függést nézzük, akkor az ellenszer nem beadása ugyanolyan kapcsolatban van az áldozat halálával, mint a kávé megmérgezése. Ha beadta volna az ellenszert, akkor az áldozat nem halt volna meg, illetve ha nem mérgezte volna meg a kávé a merénylet, akkor az áldozat nem halt volna meg.

Ennek ellenére és függetlenül attól, hogy valódi okozásnak tartjuk-e az ellenszer beadásának elmulasztását, van valami különbség a történet két része között. Az első történet függetlennek, önmagában megállónak tűnik, ami persze nem jelenti egyúttal azt is, hogy a mérgezés önmagában elégséges feltétele lenne az áldozat halálának, mivel még számos körülmény fennállása szükséges ahhoz, hogy a mérgezés ilyen eredményre vezessen. Ezzel együtt a mérgezés valamilyen intuitív értelemben kielégítő magyarázat az áldozat halálára, szemben ez ellenszer nem beadásával, amely hiányos magyarázatnak tűnik, mivel önmagában nem olyasvalami, amely az áldozat halálához vezetett volna. Hasonló ehhez a kertész esete is, amely szintén csak akkor tűnhet a virág elhervadása okának, ha közben csökken az ozmotikus nyomás.

Vagyis úgy látszik, hogy a mulasztásos eseteknél létezik egy másik folyamat, amelyhez képest, vagy amely mellett a mulasztás is megfelelő magyarázatnak tűnik, de csak eme másik folyamat fényében tűnik annak. Az áldozat halála csakis azért függ kontrafaktuálisan az ellenszer beadásának elmulasztásától, mert az áldozat már megitta a mérgezett kávéját. Így, függetlenül attól, hogy ezt a kontrafaktuális függést a valódi okozás jelének tekintjük-e, a testőr mulasztása és az áldozat halála közti kontrafaktuális kapcsolat – Hitchcock fordulatával élve – a merénylet cselekedetén élőködik. Másképp fogalmazva, a második történet nem teljes, ha nem hivatkozunk arra, hogy a kávé mérgezett volt. Olyannyira nem teljes, hogy ha csak azt hallanánk, hogy azért halt meg, mert nem kapott ellenszert, akkor rögtön arra következtetnénk, hogy megmérgezték. A dupla prevenció esetét is fel lehet bontani két történetre:

(Bombázás-1) Suzy vadászgépén eljut a célállomása fölé, ledobja a bombát és az felrobban. Ha nem jutott volna el odáig, akkor nem dobta volna le a bombát.

(Bombázás-2) Billy lelövi az ellenséges gépet és Suzy sikeresen ledobja a bombát. Ha nem lőtte volna le, akkor nem bombázott volna Suzy.

Hasonlóan a merénylet esethez, itt sem lesz elegendő magyarázat arra, hogy miért volt sikeres Suzy bombázása, ha azt mondjuk, hogy azért, mert Billy lelőtte az ellenséges gépet, mivel lehetséges, hogy Suzy otthon szunyókál, miközben mindez történik.

Amennyiben ezek alapján elfogadjuk, hogy a dupla prevenció negatív okozás, akkor viszont adódik a kérdés, miszerint nem lehetne-e Schaffer paradigmatis esetből vett érvében a diszkonnekciót egyszerűen dupla prevencióra cserélni. Válaszom az, hogy ezt megtehetjük, azonban mivel a dupla prevenció legfeljebb a negatív okozás paradigmatis esete lehet, így az érv nem lesz annyira erős. Még akkor sem, ha a dupla prevenciót tartjuk a negatív típusok közül a leginkább genuin módon okságinak.

Hitchcock azon az állásponton van, hogy nem kell döntenünk a genuinitás kérdésében.⁹⁶ Ugyanis ha azzal nem is vagyunk tisztában, hogy egy eset genuin módon oksági-e, akkor is tudjuk, hogy a szóban forgó két esemény között fennáll-e kontrafaktuális függés, van-e köztük fizikai kapcsolat, vagy éppen természeti törvények instanciája-e a köztük fennálló

⁹⁶ Hitchcock 2003.

kapcsolat. És Hitchcock szerint valójában mindez elegendő ahhoz, hogy a minket érdeklő kérdésekben, például a magyarázat vagy a felelősség kérdésében dönteni tudjunk. Tehát Hitchcock szerint a kauzalitás elméletének nem az a feladata, hogy eldöntse, hogy végső soron a negatív okozás valódi okozás-e (illetve, hogy a pozitív okozás kérdéses esetei genuin okozásnak tekinthetők-e), hanem az, hogy azonosítsa azokat a szempontokat, amelyek alapján érdemes összevetni az okság paradigmaticus eseteivel.

Úgy gondolom azonban, hogy egyrészt mivel rendelkezésünkre áll a módosított hibrid elmélet, amely kielégítő módon megoldja az oksággal kapcsolatos problémákat és lehetőséget biztosít arra, hogy a hiányokat eseményeknek tekintsük, másrészt mivel az általunk használt népi fizikai keret számára sem okoz problémát a negatív okozás, így nincs indokunk arra, hogy ne tekintsük a negatív okozást éppen annyira genuin módon okságinak, amennyire a pozitív okozást.

7. ÖSSZEFOGLALÁS

Dolgozatomban a hibrid okságelmélet módosított, qua-felfogással kiegészített változata mellett érveltem, vagyis amellett, hogy a hiányok hálózatmodellbe való beillesztésének legmegfelelőbb módja, ha olyan eseményeknek tekintjük őket, melyek akcidentálisan hiányok és a módosított hibrid okságelmélet a legalkalmasabb arra, hogy az oksággal kapcsolatos intuíciónknak megfelelően, a kontrafaktuális függés és a fizikai folyamat összetevőket megfelelő módon egyesítse.

Ezután amellett érveltem, hogy a kauzális helyzetek vizsgálatakor figyelniünk kell arra is, hogy milyen a kérdéses kauzális reláció környezete, vagyis ki kell egészítenünk okságelméletünket a népi fizika fogalmaival, és javaslatot tettem arra nézvést, hogy melyek lehetnek ezek a fogalmak.

Végezetül elemeztem Schaffer genuin okozás melletti paradigmaticus esetekből vett érvét, és arra jutottam, hogy nem konklúzív, de ha felcseréljük benne a diszkonnekciót a negatív okozás véleményem szerint paradigmaticus esetére, a dupla prevencióra, akkor rendelkezik majd bizonyos mértékű plauzibilitással.

Két fontos kontrafaktuális elmélettípusról nem beszéltem. Az egyik az intervencionista okságelmélet, a másik a kontrasztív elmélet. Az intervencionista elmélettel kapcsolatban azért döntöttem így, mert alapjaiban más megközelítés és így az általam felvázolt képbe nehezen illeszkedett volna. A kontrasztív okozással kapcsolatban két megfontolás vezérelt. Az első, hogy nem vagyok meggyőződve arról, hogy célszerű általánosságban kontrasztívként értelmezni a kauzális relációt, még ha egyes esetekben nagyon hasznos is. A második, hogy a kontrasztív elmélet bár nagyon is könnyedén megoldani látszik a negatív okozás problémáit, az angol királynő problémája kivételt képez ez alól.⁹⁷

⁹⁷ Lásd Schaffer (2005:302)

Irodalom

- Beebe, Helen 2004. 'Causing and Nothingness,' in J. Collins, N. Hall, and L. A. Paul, eds., *Causation and Counterfactuals*. Massachusetts: The M. I. T. Press, 291-308.
- Cei Maslen 2004. Causes, Contrasts, and the Nontransitivity of Causation, in J. Collins, N. Hall, and L. A. Paul, eds., *Causation and Counterfactuals*. Massachusetts: The M. I. T. Press, 341-359.
- Choi, Sungho 2003. The Conserved Quantity Theory of Causation and Closed Systems *Philosophy of Science*, 70. 510-530.
- Choi, Sungho 2007. Causes and Probability-Raisers of Processes, in *Australasian Journal of Philosophy* Vol 85, No 1. 81-91.
- Collins, John 2000. Preemptive Prevention *Journal of Philosophy*, 97. 223–34.
- Collins, J., Hall, E., and Paul, L. (ed) 2004. *Causation and Counterfactuals*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Davidson, Donald 1967a. Causal Relations, in *Journal of Philosophy*, 64: 691–703
- Davidson, Donald 1967b. 'The Logical Form of Action Sentences', in Nicholas Rescher (ed.), *The Logic of Decision and Action*, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press
- Dowe, P. 2000. *Physical Causation* New York: Cambridge University Press
- Dowe, P. 2004. Why Preventers and Omissions are not Causes. in Hitchcock, C. (ed) *Contemporary Debates in Philosophy of Science*, Blackwell, 2004. 189-196.
- Elga, Adam 2007. Isolation and Folk Physics, in Price and Corry 2007. 106-120.
- Fair, David 1979. Causation and the Flow of Energy. *Erkenntnis* 14: 219-250.
- Hall, Ned 2004. Two Concepts of Causation, in Collins, Hall, and Paul 2004. 225-276.

- Hitchcock, Christopher 2001a. A Tale of two Effects, *The Philosophical Review*, 110, 360-396.
- Hitchcock, Christopher 2001b. The Intransitivity of Causation Revealed in Equations and Graphs, in *Journal of Philosophy* 98, 273-99.
- Hitchcock, Christopher és Woodward, James 2003. Explanatory Generalizations II.: Plumbing Explanatory Depth, in *Nous* 37 (2) 181–199.
- Hitchcock, Christopher 2003. Of Humean Bondage, in *British Journal of Philosophy of Science* Vol. 54, 1, 1-25
- Hitchcock, Christopher (ed.) 2004. *Contemporary Debates in Philosophy of Science*. Oxford: Blackwell
- Hitchcock, Christopher 2007. Prevention, Preemption, and the Principle of Sufficient Reason, in *Philosophical Review*, Vol 116, No. 4, 495-533.
- Jackson, Frank, and Philip Pettit 1990. Program Explanation: A General Perspective, in *Analysis* 50: 107–117.
- Kim, Jaegwon 1980. Events as Property Exemplifications, in M. Brand and D. Walton (eds.), *Action Theory*, Dordrecht: Reidel. 159-177.
- Kim, Jaegwon 1992. Multiple Realization and the Metaphysics of Reduction, in *Philosophy and Phenomenological Research*, 52:1-26.
- Komlósi, Andrea 2013. Kauzalitás és kvázi-izolált rendszerek, in *Világosság* 2013 ősz, 57-70.
- Langton, Rae és Lewis, David 1998. Defining ‘Intrinsic’, *Philosophy and Phenomenological Research* 58: 333-45.
- Lewis, David 1973. Causation *Journal of Philosophy*, 70. 556–67.
- Lewis, David 1986a. Events, in *Philosophical Papers 2*. Oxford: Oxford University Press, 241-69.
- Lewis 1986b. *On the Plurality of Worlds*. Oxford, Blackwell.

- Lewis, David 1986c. Postscripts to 'Causation', in Lewis, David *Philosophical Papers: Volume II*. Oxford: Oxford University Press. 172-213.
- Lewis, David 1986d. Causal Explanations, in *Philosophical Papers 2*. Oxford: Oxford University Press, 214-240.
- Lewis, David 1986e. *Philosophical Papers: Volume II*. Oxford: Oxford University Press.
- Lewis, David 1999. Reduction of mind, in *Papers in Metaphysics and Epistemology*. Cambridge: Cambridge University Press. 291-325.
- Lewis, David 1999. *Papers in Metaphysics and Epistemology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lewis, David 2004a. Causation as Influence, in Collins, Hall, and Paul 2004. 75-107.
- Lewis, David 2004b. Void and Object, in J. Collins, N. Hall, and L. A. Paul, eds., *Causation and Counterfactuals*. Massachusetts: The M. I. T. Press. 277-90.
- Livengood, Jonathan and Edouard Machery 2007. The Folk Probably Don't Think What You Think They Think: Experiments on Causation by Absence.", in *Midwest Studies In Philosophy* 31, no. 1, 107–127.
- Mackie, J. L. 1965. Causes and Conditions, *American Philosophical Quarterly* 2, 245-264.
- Maudlin, Tim 2004. Causation, Counterfactuals, and the Third Factor, in Collins, Hall, and Paul 2004. 419–443.
- McDermott, Michael 1995. Redundant Causation *British Journal for the Philosophy of Science*, 40. 523–544.
- Menzies, Peter 1999. Intrinsic versus Extrinsic Conceptions of Causation, in H. Sankey, ed., *Causation and Laws of Nature*, Kluwer Academic Publishers, 313–29.
- Menzies, Peter 2003. Is Causation a Genuine Relation?, in *Real Metaphysics: Festschrift for D.H. Mellor*, ed. G. Rodriguez-Pereya and H. Lillehammer, Routledge. 120-136.

- Menzies, Peter 2007. Causation in Context, in Price and Corry 2007. 191–223.
- Mill, John Stuart 1911. *A System of Logic: Ratiocinative and Inductive*. London: Longmans, Green & Co.
- Norton, John D. 2007. Causation as Folk Science, in Price and Corry 2007. 11-45.
- Price, H and Corry, R. (ed) 2007. *Causation, Physics, and the Constitution of Reality: Russell's Republic Revisited*. Oxford: Oxford University Press.
- Psillos, Sthatis 2002 . *Causation and Explanation*. McGill-Queen's University Press
- Sartorio, Carolina 2005 Causes as Difference-Makers, in *Philosophical Studies* 123, 71-96.
- Sartorio, Carolina 2010. The Prince of Wales Problem for Counterfactual Theories of Causation, in *New Waves in Metaphysics*, edited by Allan Hazlett, Palgrave Macmillan, New York, pp. 259–276.
- Schaffer, Jonathan 2000. Causation by Disconnection, in *Philosophy of Science* 67, 285-300.
- Schaffer, Jonathan 2001. Causes as Probability-Raisers of Processes, in *Journal of Philosophy* 98, 75-92.
- Schaffer, J. 2004. Causes Need Not be Physically Connected to their Effects. In C. Hitchcock (ed.) *Contemporary Debates in Philosophy of Science*. Oxford: Blackwell, 197-216.
- Schaffer, Jonathan 2005. Contrastive Causation, in *Philosophical Review* 114, 327-58.
- Schaffer, Jonathan 2012. Causation and Responsibility: On Moore's Causation and Responsibility , in *Legal Theory* 18, 399-435.
- Shoemaker, Sydney 1980. Causality and Properties, in *Time and Cause*, ed. P. van Inwagen, Dordrecht, Holland: D. Reidel Publishing Company. 109-135.
- Shoemaker, Sydney 2001. Realization and Mental Causation, in Gillett and Loewer 2001, pp. 74–98.

Strevens, Michael 2007. Mackie remixed, In J. K. Campbell, M. O'Rourke, and H. S. Silverstein (eds.), *Causation and Explanation*, volume 4 of *Topics in Contemporary Philosophy*. MIT Press, Cambridge, MA. 93-18.

Tiehen, Justin (M) The Role-Functionalist Theory of Absences, *Erkenntnis* (megjelenés alatt)

Weslake, Brad (M): Proportionality, Contrast and Explanation, *Australasian Journal of Philosophy*, (megjelenés alatt)

Woodward, J. 2003. *Making Things Happen: A Theory of Causal Explanation*. Oxford: Oxford University Press.

Yablo, Stephen 1992a. Cause and Essence, in *Synthese* 93: 403–449.

Yablo, Stephen 1992b. Mental Causation, in *Philosophical Review*, 101: 245–80.

Yablo, Stephen 2002. De Facto Dependence, in *Journal of Philosophy* 99, 130-48.